

ગાંધી ૨ ઘોડાલો
(ગાંધી)

કરી નાંખું. આટલું તમે બોલવાની મહેરબાની કરજો. હા પણ
સ્તમ શેઠ તમોએ જે મને રૂપ્યા પચીસ હજાર આપવા કહ્યા
છે, તે સામાંથી આપશો, તમોને તો આકરોપર આવ્યાને એ કે
ત્રણ વરસ થયાં હશે, ને એટલાં નાણાં મને ક્યાંથી આપશો ?

સ્તમ—સમજ, જહાંગીર શેઠ પોતાના વીલમાં મારું નામ લખ્યું છે. ને
તમામ અસક્યામત મારા નામે ચરાવી છ, એવણની નજરમાં
હું એક ફરેસ્તો છું. જ્યારથી હું આવ્યો છું ત્યારથી મેં મારી
મીડી મીડી વાતોથી તેવણતું દીલ મારો તરફ ખેંચી લીધું છે.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ, ગુસ્સો નહિ કરો, તો તાતુને હું કંઈ કહું.

સ્તમ—બોલ એમાં ગુસ્સો સાનો.

કાશમ—મારા સમ, જ્યારે તમે ખુનજ કરવા નીકળ્યાય ત્યારે એવણને તેવણ
કરીને માનમાં સાના બોલોય, એ તો મોને મીઠાસ ને પેટમાં
કરવાસ જેવો દિસાય થયો.

સ્તમ—વારું કાસમ, તારો શું વિચાર છે તે મને જાહેર કર કે હું નચીંત
થઈને બેસું. હવે તો મને ખાવું પીવું બધું હરામ થઈ પડશે.
જ્યારે આએ શુભ કામ પાર ઉતરશે ત્યારે કંઈ છવ થરશે. પણ
કાશમ તું કેવી રવેશે ખુન કરવા ચાહેછે, તે મને જાહેર કર, મારી
તો સલાહ છે કે દવામાંજ ઝેર ભેલી દઈએ.

કાશમ—મારા સમ, નહિરે મુરખી ઝેર ને અશીષ શું કરોછો, એમાં તો
કદાચ આપણે પકરઈ બી આવ્યો. શહેલો અને સુતરો ઈલાજ મારી
પાસેછે તે તમારી આગળ વખત આવવે ખુલાસો કરશ.

સ્તમ—હવે ખુલાસાથી ભોંસી મરની ? વખત આવવે સાનો ખુલાસો ? વખત
સાનો ને દીલ સાનો કરવી ? જે કામ આજે બનતું હોય તો કાલપર
નહિ રાખવું.

કાશમ—મારા સમ, જ્યારે હું અહિંથી જવાની તૈયારીમાં હોવશ, ત્યારે હું
જણાવતો જવશ.

સ્તમ—તું વરી કહાં જવાનો છે ?

કાશમ—હૈદરાબાદ.

સ્તમ—પણ ત્યાં કહાં મરવા જાયછે. ખુલાસો તો કરી મર.

કાશમ—મારા સમ, હાલતો ચાલો. પછી બધું થઈ રહેશે. પણ, શેઠ આગળ

સ્તમ—બોલવાને ચુકશો નહિ.

કાશમ—તે તો મારું કામ.

કાશમ—ચાલો શેઠ મારા સમ.

(બંને જાય છે. સોરાબ આવે છે.)

સોરાબ—(દાખલ) ખુદરત, ખુદરત, તારો ખેલખી અજબ છે, આજ લગભગ વીશ વરસ થયાં આય મારા એક પુરા લાઇના મકાનમાંથી ગીયાને. અફસોસ એક નજીવા કારણસર લાઈ લાઈઓમાં પંચાત થવાથી મરતાં મોતું નહિ જોવાના હરહરતા કસમ ખાધ હું પરદેશ ચાલી ગીયો. પણ દીલમાં માયાની લાગણી ખેંચાયાથી હયાં આયોચ કે એકવાર મારા લાઈના ચહેરાના દરશન કરી પાછો જંગમ્માર ચાલતો થાઉં.

(સોરાબ જાય છે. રસ્તામ દાખલ થાય છે.)

રસ્તામ—(દાખલ) આજે ભેદ કંઈ જણાતો નથી. કાણુ જાણે કાશમ શું કહેવા માગે છે. રસ્તામાંથી દવાની બાટલી ખી લઇને કહે છે કે તમે જાવો હું એકલો જઈને દવા લાવશ. રખે એ કંઈ શેઠ આગળ લાંગરો વાટી દે. હા, જ્યાં છે ત્યાં એની દયાનત કરી ગઈ છે, ત્યાં વગર એ મારા હાથમાંથી દવાની બાટલી લે નહિ. એને મેં જણાવ્યું હતું કે દવામાં ઝેર દઈને જહાંગીરને મારી નાંખશું, તેથીજ એ ખીંચી હોશો અને હવે જહાંગીર શેઠ આગળ જઈને બધું કદી મારશે. હવે તો મને કાશમને ઉપરથી કસાવવો જોઈએ. પણ નહિ, સખર, કદાચ કાશમ કહે તો પણ જહાંગીર શેઠ દરગીજ માને નહિ. અરે! આજે સાંમેથી કાણુ આવેચ.

(સોરાબનું આવવું.)

સોરાબ—(દાખલ) શેઠ સાહેબ.

રસ્તામ—મુરખખી સાહેબ, કંઈ ફરમાશ. (સ્વગત) અરે આય ચહેરો કેથે જોયો હોય એમ લાગે છે.

સોરાબ—સાહેબ મને જહાંગીરજીને મળવાનું છે. (સ્વગત) આજે માણસ કંઈ એળખાનમાં લાગે છે.

રસ્તામ—શેઠ જહાંગીરજી હાલમાં સુતેલા છે, કલાક રહીને આવશે તો મહેરબાની. જો તમારી મરજી જ હોય અને કંઈ અગત્યનું કામ હોય તો જગાડું, જેવો સાહેબનો હોકમ.

સોરાબ—અરે નહિરે શેઠ, જગારવાની કંઈ જરૂર નથી. કલાક રહીને આવશે તશાદી માફ, સાહેબજી.

રસ્તામ—બાવા સાહેબ. (સોરાબ જાય છે.) કાશમ કાણુ જાણે ક્યારે આવશે મરશે? હવે તો મને વધારે સપ્રાધથી કામ લેવું પરશે. અરે રસ્તામ મરવાનો નહિ. લે સાંમેથીજ આયો.

(કાશમ દાખલ થાય છે.)

કાશમ—મારા સમ, રસ્તમ શેઠને—

રસ્તમ—કેણુ શેઠ ? હું તારો શેઠ ? ચુપ, મુજો મર ફરીથી એવી બદમાશી કરતો ના. જે તારો શેઠ તુને પાળે, તેનેજ મારી નાખવાને તું તઈયાર થયોય ? ધીકાર છે તારી પર, ઉભો રહે લુચ્ચા બદમાશ, બધી વાત કહું છું શેઠની પાસ, તારી તરફથી ન રાખીતી એવી આશ, હું તો તારી કરતો તો અજમાશ.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ હું શું જાણું કે તમો મને એમ અજમાવતા હોશો. મારી એટલી ખતા માફ કરો, રસ્તમજી શેઠ ફરીથી કદીથી એવો ખ્યાલ કરું તો કશમ તે પરવર—

રસ્તમ—શગર કાસમ, ના ખા કશમ, હું તો દેતો તો દમ, અરે ભલા માણસ તું અરૂંજ સમજ્યો કે ? અરે તારું ભલું થાયરે કાશમ !

કાશમ—મારા સમ, રસ્તમ શેઠ મને માફ કરો, હું એ કામમાં હાથ નાંખવા ચલાતો નથી. તમોને જેમ નેક લાગે તેમ કરો.

રસ્તમ—મને તો નેક એજ લાગેછે કે શેઠ જહાંગીરનું ખુત !

કાશમ—મારા સમ, રસ્તમ શેઠ, તમારું બોલેલું મને શક ભરેલું લાગેછે. વાસ્તે તમો તમારું ફેરીઆ કરો, મને ખોદા ખાતર જવા દેવો, વળી કંઈ મને અજમાવતા હોશો તે કહાં પીરા.

રસ્તમ—નહિ, નહિ, કાશમ, તારા દિવસાંતો વહેમ દુર કર, એ તો હું અમંથો તારું હીર જોતો હતો. પણ હા, તુંને કહેતાં ભુલી ગયો જહાંગીર શેઠ-ને કાંઈ મક્કવા આયું હતું જો ! માટે ઘણી સંભાળથી કમ લેવું પડશે.

કાશમ—મારા સમ, ખાવા મારા વહેમ તો દુર કરવા ઘણું ચલાઉં છું. પણ, દીલ નહિ માનતું તેનું કેમ, તમો જો મને ખરા યકીનથી કાલ આપો તો કંઈ વહેમ દુર થાય ખરો. અને તમારા કામમાં હમશરીક થાઉં.

રસ્તમ—લે આય કાલ. પણ કાશમ દવાની ખાટત્રી તો મારા હાથમાંથી લઇ કાંય લીધી હતી, અને તું એકલો કાંય ગયો હતો તે મને સમજાવ.

કાશમ—મારા સમ, એમાં સમજાવા જેવું કાંઈ નથી. તે કરતાં લેવો સમજો. મારા દિલમાં એમ વહેમ આપો કે તમો દવામાંજ કદાચ ઝેર ભેળશો, ફરીને મેં ખાટલી લઇ લીધી તેમાં ખોટું શું થયું.

રસ્તમ—હું તો જુદુંજ સમજ્યો કે તું મારાથી બદલઈ ગીયોય ફરી-નેજ મેં તુંને ખાલી ધમકી આપી. પણ હવે ખાતરી થઈ

કે કાશમ તો મારો જ છે. હા, પણ કાશમ મને સમજાવ્યું
કે જહાંગીરનું છેવટ કેમ લાવવું !

કાશમ—મારા સમ, કાન ધરી સાંભળો. જહાંગીર શેઠ મને ગામ જ
હતે હકીમ લાવવા ધરમાવશે ત્યારે હું બીજે ગામથી બે
ઝહેરી નાગની ગોઠવણ કરી રાખશ, અને ત્યાંથી હું હકીમને
સાથે લઈને પાછો ફરશ. અને શેઠની આગળ લઈ જવશ.
એટલે શેઠની ખાતરી થશે કે હકીમનેજ લેવા ગીયો હતો.

રસ્તમ—પણ કાશમ બે ઝહેરી નાગ સાથે આપુને શું લાગે વળગે ?

કાશમ—મારા સમ, શેઠ કાંઈ દહારો તમે ખુન કીધેલાં લાગતાં નથી,
આય કામ જ્યાં છે ત્યાં પહેલાંજ હાથમાં ધરીયું હશે. પણ આય
તમારા ગુલામે આશરે દબન એકને ઠેકાણે પારીઆ હશે. એ
નાગ સાથેજ આપુને આપરી બાળ ખેલવાની છે.

રસ્તમ—સમજાવી મરતી કે નાગ સાથે શું બાળ ખેલવાની છે.

કાશમ—મારા સમ, સમજો શેઠ—અરે સાંભળી કાંઈ આવેય. અમારા કરી
જવો. (સોરાખનું આવવું. કાસમનું છુપાવવું.)

સોરાખ—કેમ શેઠ, જહાંગીરજી શેઠ જાગીયા કે ?

રસ્તમ—નહિજ હજી સુતેલા છે.

સોરાખ—ત્યારે હું તમારો મારી જવશ.

રસ્તમ—આપ સાહેબનું નામ જણાવશો તો મહેરબાની.

સોરાખ—મારું નામ સોરાખ માણેકશા સુરતી છે.

રસ્તમ—વારું શેઠ, હું આપનું નામ મારા શેઠ આગળ જાહેર કરશ કે તમ
આવી ગીયાતા.

સોરાખ—અરે નહિ, જાહેર કરશોના. મને એકાએકજ મળવાનું છે.

રસ્તમ—જેવી તમારી મરજી. (સોરાખ જાય છે. કાશમ બહાર આવે છે.)

” કાશમ હાથ તો ચાલ. પત્ની પેત્રી વાતનો ખુલાશો કરજો.

કાશમ—મારા સમ જેવો હોકમ સાહેબનો. (બેઉ સાથે જાય છે.)

પરદો ૨ જો.

(સોરાખના ઉતારાનું મકાન.)

ગાયન ૨ જી:

દાલો— હું તો ગામરીયો ભોલો કે હું તો ગામરીયો ભોલો,
 સોરાખ શેઠની નોકરી કરતા થવા આયો ધરડો.—હું તો.
 બૈરી કરવા માગેય સોરાખ શેઠ તો,
 રખડી રઝડી હવે હું તો થાક્યો,
 મારે માટેથી સાઠી કાઢીય જ નારજો.—હું તો.
 શેઠને સાઈં સાધી કાઢીય મેં નારી,
 રંગ રૂપ અને દેખાવમાં બહુ સારી,
 ધનામ આપસે સોરાખ શેઠ મને બારી.—હું તો.

આપ મારા હવે તો કંટાલો આયો હજાર નાચ નાચીયા શે-
 ઠની થાકરીમાં. હવે રહ્યું સહ્યું મારા શેઠને વાસ્તે બૈરી શા-
 ધવાની ફરજ બી મારે માથે આવી પરી. ખેર. નવાણું તાંહ
 બરયા સો. ચાર પાંચ ઠંકાણે જોઈ તો કાઢ્યુંય. શેઠને
 પસંદ પડેય કે નહિ તે હવે જોવાનું છે. લે સામેથી શેઠ
 પોતેજ આવેય, જરા છુપાઈને તમાશો તો જોઈ.

(સોરાખ આવેછે.)

સોરાખ—અફસોસ ! હજાર અફસોસ ! બાઈના ચેહરાનાબી દરશન થયાં
 નહિ. આલો કાલે સારના પાછા જઈશું. દોલા આ દોલા ?

દાલો—(અંદરથી) જ સાહેબ, આયો સાહેબ

સોરાખ—કેમ દોલા કાંઈ સારા સમાચાર.

દાલો—બણાંજ મગ્ગહના સાહેબ. સારા સમાચાર તો એવા કે સુના
 મોહર જોવા. આપરાં કામમાં કસરજ નહિ સમજવી મહેરબાન.

સોરાખ—બોલ ત્યારે જોવું ક્યે ક્યે ઠંકાણેનું વસતાલું તું મારે માટે
 લઈ આવ્યો છે ?

દાલો—સાહેબને કહું કે, તમારું કામ કરતાં મારો સવા રૂપ્યાનો
 જોરોથી ફાટી ગીયો ને લોકોને ઘેરના દાદર ગણતાં ગણતાં
 મારા લેરોથી ખેંચાઈ આવી છે. પણ મુરખીનું કામ તો ગમે એવાં
 દુખેથી પાર તો પાડ્યું.

સોરાબ—વાઈ જો તું મારું આજે કામ સરનજામ ઉતારશે તારી સર્વે જોહેમતનો બદલો વાલી આપશે.

દાલો—બદલાને મારો ગોલી. જોવની શેઠ, મુંબઈના રહેવાશી રસ્તમજી હાલમાં હાઈયા આવેલા છે, તેવણની એક છોકરી રંડાયલી છે. પણ દેખાવમાં ઘણી સારી છે. સાથે લાગા ગોલાબ જેવા બે બચ્ચાંબી છે. જો તમારું ધ્યાન પુગતું હોય તો તે બાઈ સાથે ગોઠવી નાંખું.

સોરાબ—અરે તારું સત્યાનારાય થાય ગામમાં કાઈ છોકરી નહિ મલી કે મારે વાસ્તે રંડાયલી શોધી કરી.

દાલો—શેઠ મારા રંડાયલી થઈ એટલે બસ નાંખી દેવાની કે, તમે જોવા રંડાયલા શેઠયાઓની આજના વખતમાં જો કુમારી છોકરી શોધે તો પછી રંડાયલી આપણે શું કરીશું? વાસ્તે મારું માનો ને તમે રંડાયલીજ સાથે પરણો.

સોરાબ—નહિ, નહિ, કદી બને નહિ. રંડાયલી રંડાયલી સાથે મારું કામ નહિ. સમજ્યો બીજી કઈ કઈ ધ્યાનમાં છે તે બોલ.

દાલો—બીજું ઘેર તો હૈદરાબાદમાં છે. આપણે બરજોર દાકતરનું થવાનું હતું. પણ છોકરીની આજ સારી નહિ હોવાથી બરજોર ના પારી.

સોરાબ—ત્યારે તેની એક છોકરી સાથે હું ગોઠવું કે વાહરે ડોલા?

દાલો—શેઠ મારા તે દાકટરને વધારે દોરીયાવાલી મત્રી એટલે તે બીચારી ને ના પાડી, અને ઉપરથી તેની પર તોહોમત મુક્યું કે છોકરી સારી આજની નથી.

સોરાબ—વાઈ તે છોકરીનું નામ શું? અને બરજોર દાકતર કયો તે લોકની મને બરાબર બોલખ આપ.

દાલો—સોરાબ શેઠ, બરજોર દાકતર લાંબો જોવા અને સોહામણો છે તે અસલ મુંબઈમાં પોતાનું દવાખાનું ચલાવતો હતો પણ ત્યાં બરાબર નહિ ચાલ્યાથી હૈદરાબાદમાં આવી પોતાનું દવાખાનું ખોલ્યું. ત્યાં જરા ઠીક ચાલ્યાથી બે પછસે સુખી થયો અને પણવાનો વિચાર કર્યો, એટલામાં બરજોરની તબીબત ઘણીજ લથરી ગઈ અને મુંબઈ જવાનો ઇરાદો રાખ્યો. પણ હૈદરાબાદના બહુતા વેપારી દારાશાએ પોતાને મોકલે તેડી મંગાવ્યા. અને ત્યાં ઘણી આંપતી સારવાર હુથવ બરજોરને સાજો કર્યો. રકતે રકતે બરજોરનું સાંધું વેરવત જેવું થયું, અને

હુંકમાં કહું તો બરજોરે દારાશાની બેટી ધન સાથે પણવાનો કાલ આપ્યો, પણ સાર પછી બરજોરની ઘાનત બગરી, અને બીજી સાથે પરણી ગયો. જો તમારું ધ્યાન પુગતું હોય તો હું જમીને પાતીઆં ગોઠવી આવું.

સોરાબ—બસ, બસ, એ છોકરીને ચાલખી. બરજોરે ના પાડી હશે તે વાજખી છે. એ છોકરીની ચાલજ પાધરી નથી. એનો બનેલી મારો દોસ્તદાર થાય. -તે પહેલાં એની સાથે પણવાનો હતો. પણ પછવારેથી જણાયું કે, એ છોકરી તો કેથે છુપી રીતે પરણી ચુકી હતી. તે પણ એ છોકરીને પડતી નાંખી કેથે ગુંમ થઈ ગયોય. સમજ્યું દોલા ?

દોલો—હવે તો બીજી જે છોકરીઓ ધ્યાનમાં છે.

સોરાબ—તે કેવી છે ?

દોલો—સીધી સરોવરના ઝાડ જેવી, ને જાણે ગોરી ગોરી મડમ. મોહાનેા ઘટમ ઘણો સારો, પણ જરા બીચારીતું કાતરીયું જેવું છે. બાધો ઘણો મજબુત પણ આગલી ફરેકાર બધી હજારે હવા ખાવા ગયલી છે. જરા ડાખા હાથમાં કસર છે. ને શોખીન જીવડો છે. ફાશીન બધી મુંબઈની જે. પોલકો, ખુત, ઇસતાપરાં બંધુંજે.

સોરાબ—પોલકો, ખુટ, સ્ટેડીંગ અને એવી બીજી ચીજો પહેલવામાં એજ જેવું કાંઈ નથી. એને બેરનોનો સીંગાર છે, પણ તમોએ જે તેની ખુબસુરતીનું બ્યાન કીધું. તેને માટે હું તમોને વિચાર કરી જવાબ આપીશ. જો દોલો મને કેવી બઈરી પસંદ છે, તે હું તુને હુંકમાં સમજાવું. તે સમજી લે, અને તે પ્રમાણે તું તલાસ કર, નહિતો ફેકટ તસ્દી ઉઠાવાની માંડી વાળ.

દોલો—બોલો સાહેબ.

સોરાબ—ઘણીજ ખુબસુરત, શીખેલી, પાક દામનની, સારા તોખમની અને ખુનીયાદ બાપની જે બેટી હોય, તેને હું મારી મોરદાર તરીકે મોટી ખુશી સાથે કબુલ કરીશ.

દોલો—ત્યારે તો શેઠ મારી એક પંચાવન વરસની માશી છે તેમાં એ બધાં ગુણો છે. પણ એક ખામી છે. તેનું નાક નથી, જે તમારી નજરમાં આવે તો ફરમાવજે.

સોરાબ—એવી નાક વગરની ઓરત સાથે મારું કામ નહિ. નાક વગરના બીજી નકતાં ધણા મલી આવશે.
 હાલો—હાલતો ચાલો પછી હું ગામમાં ફરીને શોધી કારશ.
 (બંને બાંધે.)

પરદો ૩ નો.

(જહાંગીર શેઠનો ઓરડો.)

જહાંગીર—મારો રસ્તમ ક્યાં ગયો? કેટલો વખત થયો? બીચારો મારે ખાતર શું શું કાશીશો કરતો હોશે કે શેઠ જેમ બને તેમ જલદીથી દુખમાંથી ફારેગ થાય, પણ જ્યાં એવું કંઈક દુખ લાગુ પડ્યું ત્યાં બીચારો મારો ભોલો રસ્તમ શું કરે?
 (રસ્તમ દાખલ થાયછે.)

રસ્તમ—શુકર પાક પરવરના તે કીરતારે મારી આખરે અરજ સાંભલી.

જહાંગીર—કેમ દીકરા રસ્તમ, શું તારી કીરતારે અરજ સાંભલી?

રસ્તમ—બાવા હવે મારી મુરદ બર આવી.

જહાંગીર—ભલે કંઈબી તારી મુરદ તે દાદગર બર લાવે, પણ જરા મારી આગલ તો તારા દિલેનો ખુશાશે કર, હું તો સમજીને ખુશી થાઉં.

રસ્તમ—તમને તો મારા કરતાં ચારગણી ખુશાલી લાગશે. હવે તમારો છુટકારો થશે. સમજો બાવા, આપરો કાશમ ખાતરીથી કહેછે, કે તમારા આય ભયંકર દરદની દવા બાણુનાર એક હકીમ હૈદરાબાદમાં છે.

જહાંગીર—દીકરા, તેથીજ ત્યારનો તું મારે ખાતર ખુશી થતો તો કે? શું તારી મારો તરફ લાગણી છે? ખોદા તારું ભલું કરે. પણ મને વિસવાસ નહિ આવતો કે હકીમોથી મારું દુઃખ દૂર થાય. ભલા ભલા મહાન દાકતરો એ દરદ આગલ મહાત થઈ ગયાં તો હકીમ બીચારો શું કરે, પણ તે કરતાં કાશમને મારી આગલ મોકલજે હું ખુલાસાથી વાત કરીશ.

રૂસ્તમ—અરે શેઠ અજમાવવામાં ગીયું શું? મારી તો ખાતરી છે કે તમે તદ્દન સાફ થઈ જશો. જરા પણ દરદનું નામ નહિ રહેશે. એ દરદને તો જડમુલથી ખોદાનું ચલાવું થશે તો હકીમ ઉખેરી નાંખશે, તે કરતાં કાશમને ખોલાવીને વીગતવારેથી તલાશ કરીએ. કાશમ? કાશમ?

કાશમ—(અંદરથી) આવ્યો શેઠ હુકમ સાહેબ.

રૂસ્તમ—જે મોટા શેઠ પુછે તેનો જવાબ આપ.

કાશમ—હાજી મારા સમ.

જહાંગીર—કાશમ તું એમ શા પરથી કહે છે, કે તે હકીમ મારા દરદની પીઠાણુ કરી મને સાન્ને કરશે? તે કંઈ તારી ખાતરી કીધી છે?

કાશમ—મારા સમ, શેઠજી મારા સગાને એમાંનોજ રોગ લાગુ પડ્યો હતો. એમો લોકોએ તો તદ્દન આશા છોરી હતી પણ ત્યાંના એક જઈ મરદે અમુને ભલામણુ કીધી અને હું જઈને તે હકીમને લઈ આવ્યો. પંદર દહારામાં તેનું દરદ નાશુદ થઈ ગીયું. ખોદા કરશે તો તમારું બી નાશુદ થઈ જશે. તમારો હોકમ હોય તો આજને આજ હૈદરાબાદ ઉપડી જવું.

જહાંગીર—ત્યારે લે પાક પરવરનું જ્યાંપર નામ, ને ફતેહ કર તારું કામ. રૂસ્તમ એને એકસો રૂપીઆ આપ, કાશમ જેમ બને તેમ વહેલો આવજે.

કાશમ—તારુંજી.

રૂસ્તમ—કાશમ લે આય સોની નોટ, અને શેઠનું કામ પાર કરજે.

કાશમ—મારા સમ, જેવો હોકમ સાહેબનો. (કાશમ જાય છે.)

રૂસ્તમ—શેઠ, આય કાશમ જાતે ઘણોજ અસરાફ છે. તમારી તરફ ઘણીજ લાગણી ધરાવેચ. સાંમનેથી કોઈ આવેચ શેઠ.

(સોરાખ આવે છે. રૂસ્તમ જાય છે.)

સોરાખ—મુરબ્બી સાહેબ.

જહાંગીર—આવોજી, કેમ શેઠ કંઈ કામસર આવ્યા છ.

સોરાખ—હાજી ઘણાંજ અગત્યનાં કામસર આવ્યો છ.

જહાંગીર—ત્યારે તો મારા મેનેજર રૂસ્તમજી સાથે વાત કરો.

સોરાખ—નહિજી મને તો તમારી સાથેજ વાત કરવાની છે.

જહાંગીર—ત્યારે બોલો તમારી શું વાત છે.

સોરાબ—તમે શેઠને એમ પુછું કે, તમારો કોઈ ભઈ હતો ખરોકે?

જહાંગીર—હાજી, બહેસ્ત બીચારાને આજ ચાર વરસ થયાં ગૂજરી ગીયાને.

સોરાબ—એમ તમે શાપરથી કહો છો?

જહાંગીર—મારી પર ત્યાંથી ગુજરવાનો તાર આવ્યો.

સોરાબ—અફસોસ.

જહાંગીર—હવે શેઠ તમે વાત પર આવો.

સોરાબ—જેવની શેઠ મેં તમારા બહેસ્તી ભઈને રૂપીઆ દશહજાર ધીરીઆ હતા. પછી મને એકાએક કામ નીકળી આવ્યાથી હું બીજે દેશ ગયો હતો, ત્યાં એક દહારો તેવણના ગુજરવાનો તાર આવ્યો.

જહાંગીર—પણ શેઠ મારી ખાતરી કેમ થાય કે તમેએ જે નાણાં આપ્યાં તે મારો ભઈજ હોય.

સોરાબ—તમારી મને એવણુ બહેસ્તીએ ઇલાણી આપી હતી, અને કોઈ કોઈ વાર તમુંને યાદ કરી ખોલતા હતા કે એક નજીવા કારણુ સર ભઈ ભઈગોમાં તકરાર ઉઠ્યાથી મરતાં મોહકું નહિ જેવાનાં હર-હરતાં કશમ ખાઈ એકમેકથી છુટા પડ્યા હતા. અને તેવણના હાથ દસ્કતની ચીઠી પણ છે. તે તમે શેઠ જેઠને ખાતરી કરો.

(સોરાબ ચીઠી દેખારે છે.)

જહાંગીર—(જેઠને) હા, તેજ મારો ભઈ ખોદા એના રૂહને શાંતી બક્ષો. હા હાથ દસ્કતખી એનાજ લાગેચ, બરાબર છે. મારી ખાતરી થઈ છે. કાલે તમે મારી તરફ જરૂર મંદુરમાની કરી આવીને રૂપીઆ ભઈ જજો.

સોરાબ—વાઈજી, સાહેબજી.

જહાંગીર—મહેરબાન.

(સોરાબ જાયછે.)

,, હા! હા! એ માણસ જે મારી આગળ સદાનો રહે તો, હું માંડ અરકું દુખ ભુલી જવું. મારી એ ખેગાના શખસ તરફ માયા કેમ ખેંચાયજ. હા! હા! ખરોજ નેક. (રસ્તમ આવેછે.)

રસ્તમ—(દાખલ થઈ) કેમ શેઠ, કંઈ ઘણાજ ઉડા વિચારમાં ગીર-ફતાર છેવો.

જહાંગીર—નહિ દીકરા, કંઈ નહિ. જતો જેઠને એક દવાનો ડોઝ લાવી આપ.

રસ્તમ—લાવો મુરબ્બી.

(રસ્તમ દવા લેવા જાયછે.)

જહાંગીર—આજનો દહારો ક્યારે પુરો થશે, નામખી પુછતાં લુલી ગયો. એ એહરો ધણોજ આલખાનમાં આવેચ. પણ સખર, મારો રસ્તમ કદાચ આલખતો હશે.

(રસ્તસ દવાની સાથે સંતરો લઈ આવેછે.)

રસ્તમ—લેવો બાવાજી પી ગવો.

જહાંગીર—લાવ, દીકરા. તુંને એમ પુછું, કે જે પારસી મને મલવા આવ્યો હતો તેને તું આલખેચ?

રસ્તમ—નહિજ.

જહાંગીર—તારે કાલે એવણુ આવશે, તું પણ હાજર રહેજે.

રસ્તમ—વારં શાહેબ.

જહાંગીર—ચાલ દીકરા પહેડી પર ફેરો મારી આવ્યો.

રસ્તમ—ચાલો બાવાજી. (બંને ગયછે.) (કાસમ દાખત થાયછે.)

ગાયન ૩ જી.

કાશમ—છું હું હીકમત શીટરત વાલો
ખુખ ફંદરેબથી પુરો —(હું)
મેલવી દોલત સારી ભારી
કરસ હાથ મારે કોઈ નારી,
દેખાવ બાહરથી સારો રાખી,
બન કીનાથી પુરો ભારી,
કરસ ઢપ છપ ખટ પટ
ભેઈ હું હરદમ,
કરસ ઢપછપ ખટપટ એવી
ભેઈ દરેક પત્તનો સમો.

કોરસ

બાજી ખુખ ફંદલેલી ઢપદાર કરં પાર
દેખી બનસે તાબુખ ખુદ શેઠ રસ્તમ લગાર
ખુના ખુનીનો પુકાર હકતકેશવર કીનાર
દોર જમાવી છાપ મારં કુલ જહાંનમાં.

કાશમ—મારા સમ, ચાલો કામતો અરધું પાર ઉતરીયું. હવે આપરે આપરા નેક કામ પર મંડી જઇયે. શેઠતો છે બિચારા ભોલા-

ભાલા, પણ, પણ કરવું કેમ, રૂપીઆ પચિસ હજાર છોરવા ગમે કોનને, લડાઈમાં હજારોના ખુન થાયજ કેની તેમાં એક ખુન મેં કીધું તેથી શું ખોદા મારીપર નારાજ થશે, ખોદા જાણેજ કે મારો બંદો પોતાના ભજાને ખાતર, લાખ તદખીર કરેચ તેમાં કોઈકે તદખીરમાં ફાવેચ, ને કોઈમાં હારેચ, લોકો કહેછે ખોદા દયાલુ છે, ત્યારે શું મારીપર દયા નહિ કરશે. કાંચ, નહિ. અલખતાં કરશે. હવે શેઠ રસ્તમને મલી ચાલતો થાવું—

(રસ્તમ આવે છે.)

રસ્તમ—ચાલ સાઈં થયું મલી ગીયો તો શેઠ મને પાછો મોકલ્યો કે એક છુક લઈ આવ તેટલાં તારા મુખારક ચહેરાના દરશન થયાં. હવે કાસમ આપરી વાત પર આવીએ.

કાશમ—મારા સમ, ખોલો શેઠ શું વાત.

રસ્તમ—તું મને કહેતો હતો કે બે ઝેરી નાગની હું ગોઠવણ કરશ. તે કેવી રીતે મને સમજાવ.

કાશમ—મારા સમ, ત્યારે સમજે હાલમાં હું બીજે ગામ જવશ, ત્યાંથી જંગલમાં જતાં વાઘરીઓ પાસેથી બે નાગ ખરીદશ. તેમાંથી એક નાગને શેઠની કુટની બાસકીટ છે તેવીજ બાસકીટમાં રાખશું. અને શેઠની બાસકીટ તે દહારે ઉચકી લઈ, તેને બદલે નાગવાલી બાસકીટ મુકશું. શેઠ દવા પીધા પછી કુટ લેવા જશે એટલે નાગ ડાંખસે, ને મરશે, પછી આપરું કામ પાર. સમજ્યા મારા શેઠ.

રસ્તમ—વાઈં બીજા નાગને શું કરશે ?

કાશમ—મારા સમ, તે નાગને તો અગાઉથી મારી નાંખી બાગમાં ફેંકી દેવો અને જ્યારે શેઠ ખુમ બરાડા મારશે ત્યારે હું લાકરી લઈ તે મુવેલા નાગ તરફ દોડી જઈ જાણે તરતજ મારી નાખ્યો હોય તેમ ધાંધલ કરશ એટલે આપરીપર કોઈનો શક જશે નહિ, સમજ્યા મારા મુરખી. વાઈં, શેઠ રજા લેઉંચ.

રસ્તમ—જા ફતેહ કર. (કાશમ જાય છે.)

” (એકલો) વાહરે મારા કાશમ તદખીરતો ઘણી સારી છે. હવે નસીબ ચારી આપે તો સાઈં. કાશમ છે તો ચાલાક એટલે આપું ને ફકર જેવું કંઈ નથી એ પોતાનું કામ કર્યો જશે.—

(કાશમ આવે છે.)

કાશમ—મારા સમ, રસ્તમ શેઠ, હું એમ પુછું, આપરા શેઠને કંઈ બીમારી છે તે જરા જણાવોતી ?

રસ્તમ—તુંને તે બીમારી સાથે શું કામ.

કાશમ—મારા સમ, હકીમને જણાવવા.

રસ્તમ—શેઠને ખલીનો રોગ છે.

કાશમ—મારા સમ, અરે તમારું ભલું થાય, ત્યારે ખુન શાના કરાવ નીકળ્યાય પોતાની મેલે ખલાશ થઇ જશે.

રસ્તમ—નાહિ, કાશમ, મોટી ઉમરના માણસને મરતાં બહુ વખત લાગે.

કાશમ—મારા સમ, ત્યારે આપરે વખત લગારવા નહિ દંધશું.

રસ્તમ—હા, એમજ જા કામ પાર ઉતાર.

કાશમ—મારા સમ, ચાલ્યો તમારો ફરમાખરદાર. (કાસમ જાયછે.)

રસ્તમ—હવે આપરેબી એકબુક લઈ પહેડીપર જઈએ, અરે આય કાણુ આવેચ જરા છુપાઈને જોવું તો ખરો.

(રસ્તમ છુપાય છે. સોરાખ આવે છે.)

કા સોરાખ—કેવો ભોલો ભાલો ! એકકી તગરે રૂપીઆ દશ હજાર પણ આવવાને તૈયાર થયો, એ બીચારો શું જાને કે હુંજ એનો મા જણ્યો ભઈ છું? હા ! જ્યારે જાણશે કે હું હૈયાત છું ત્યારે ખુશાલીનો પારજ રહેશે નહિ. મારા ભઈની પહેડીનો મેનેજર મને ઘણોજ એલખાનમાં આવેચ. એ માણસ કંઈ સાઈ લાગતું નથી, પોતાની મેલે રફતે રફતે જણાશે. હવે વહાલા ભઈની મુલાકાતે જાવું. (સોરાખ જાયછે. રસ્તમ બહાર નીકળે છે.)

રસ્તમ—હા ! ચોરખ્યો, ચોરખ્યો, અરે એતો કેથો શેઠ જહાંગીરનો ભઈ નીકળ્યો. ખરાખર જંગખારમાં અમો બેઠિ સાથે દારાશાની પહેડી-પર હતા. અરરર ! આય શું થઈ ગીયું ! એ મને પોતાનું નામ સોહરાખ જણાવેછે. પણ એનું નામ તો દીનશાહ છે. મારો બધો ભાંગરો વાટી દેશે. એની તરફથીજ મેં બધી વાત સાંભલી હતી. અને મેંજ એના ભાઈપર ગુજરવાનો ખોટો તાર કીધો હતો. ત્યાંથી ઘાંટાલો કરી આવોચ. એવું જો શેઠ જાણ્યું તો પછી રસ્તમ શેઠનું નામ વીલમાંથી બાકાત કરવામાં આવશે. મારું તમામ ઉમેદોથી ભરેલું વહાણ નાઉમેદીની ખડક સાથે અથરઇ મારી ઉમેદોનો ચુરે ચુરો થઇ જશે. પણ નહિ, તેની

અગાઉ હું મારી શ્રીતુરની જલ ખીંચારી એના નાશ કરું. અરે
આય વરી કોણ આવેછે. (દોલો આવેછે. રસ્તમ બરાયછે.)

દોલો—ચાલો શેઠને તો પરણતાં દશ વરસ લાગશે. પણ આપરે તો જે
વખત જયજય તેમાં ગોઠવઈ જવાનાં. માખણનાં લોંડા જેવી બે
બૈરીઆ શોધી કારી છે. બેઠને ત્યાં પગ પેશારો રાખશું. જેનું
દીલ મારીપર વધારે હશે તેની સાથે બંદા ગોઠવાશે. હવે જરા
સીકનદરાઆદથી હૈદરાબાદ સોરાખ શેઠની રજા લઇને આવું. અને
શેઠનું કામખી પાર ઉતારી આવું.

(દોલો જાયછે. રસ્તમ બહાર આવેછે.)

રસ્તમ—એ વરી કોણ મુવોચ. મને લાગેય કે જહાંગીર શેઠના ભઇના નોકરે
હોશે. આપુને શું? જોઇયે તો જહાનમમાં જાય. વખત થઇ
ગીયો. હવે શેઠ આગલ જઇએ. (રસ્તમ જાયછે.)

પરદો ૪ થો.

(જહાંગીરની પહેડી.)

જહાંગીર—આજ કાલ રસ્તમ ઘેરાયલો ધારાયલો ખીચારો ફરે છે. મારે
લીધે શું શું તદખીરો કરતો ફરેય કે જ્યાં ત્યાંથી શેઠ દુખ-
માંથી ફારેગ થાય. આયો મારો રસ્તમ કેમ રસ્તમ વખ-
કેમ લાગો.

રસ્તમ—ચાલતો આવ્યો. ગારીમાં આવવાનો હતો પણ કહાં વરી ધોરાનું
તકલીફ આવું.

જહાંગીર—જેની રસ્તમ આજે મને પેલા તેદારવાલા ગૃહસ્થ મલવા આવ-
નાર છે. તુંબી હાઈયાંજ રહેજે સમજ્યો કેની.

રસ્તમ—જેવો હોકમ સાહેબ. પણ એમ પુછું, તેવણ કંઈ આપરી પહે-
ડીના કામસર આવવાના છે.

જહાંગીર—અરે નહિરે, તેવણ મારા મરહુમ ભાઈને રૂપીઆ દશ હજાર
ધીરીઆ હતા. તે મને ચુકતે કરી આપવાના છે. આજે મેં
બોલાવેલા છે.

इस्तम—अररर शेर औरर औरर लुअर अदमार.

જહાંગીર—કેમ શું બકેય કંઈ થેલોતો નથી થયો.

इस्तम—धुर नांभी धेला थछ गयो हते तो समजतेभी नहि ने अरतेभी नहि डेटवा बोला जवा छेवा. जोदा तेना अदलो वाली आपरी.

જહાંગીર—પણ સમજવની શું છે ?

इस्तम—अरे शेर तमुने डगारे डार्ड मल्यो छे.

જહાંગીર—એમ શા પરથી કહેછે ?

इस्तम—सांभलो शेर रस्तापरथी हुं आवतो हतो. त्यारे ऐक मुसलमान साथ में अने जेयो. शेर मारा, रस्तामां तमाइ. नाम अ लोक जोवता हता तेदलां मारी नजर अ लोका तरइ जेअर्थ, अने हुं अजालो थछ पछवारे आल्या डीघा, पछी अ लोक ऐक दाइना पीछमां गुस्या. अने हुंभी पछवारे छुपछने गयो अने अधी वात सांभली.

જહાંગીર—તેં શું વાત સમજ.

इस्तम—पहेलां तो पेला पारसी जोववा लागो के, हुं जभ आव्यो अने दश दुजर इपीआ आपवा जहांगीरे कषुल्युं छे. पछी पेले मुसलमान जोल्यो के तुं इपीआ लेतो ना अने वयमां जे त्रण दहारा जवा देजे. हुं तुंने लछज अनावी दई छुं. तमाम होलत तारा नामे थशे. ऐम दश दुजरमां शुं वलवानुं छे? आटली वात सांभली अटलांमां अ लोकनो डार्ड दोस्तदार आयो अटले वात अंध थछ.

જહાંગીર—પણ ઇસ્તમ તેં આય વાત અધી સાંભલી તેલો વખત શું તે લોકની નજર તારી તરફ ગઇ નહિ ?

इस्तम—कहांथी जये हुं तो आगुमां हतो. त्यां इरेकार जरी लीधी हती अने छेडमांथी जेछने अधुं समजतो हतो.

જહાંગીર—સારું થયું દીકરા ખુલાસો કીધો તો. જે મારી ગેરહાજરીમાં કદાચ એ આવે તો કહેજે શેરતો ઔરંગઝીબ ગીયા છે ને કદાચ જાને કે હું છઉં તો એમજ કહેજે કે તમારા લાઇએ મરતાં મોતું નહિ જીવાના જે કરામ ખાધા છે તેનેજ વલગી રહ્યા છે. એ ઠીક પરશે.

इस्तम—હા, હા, શેર, એજ ઠીક છે તમો કંઈ વરી થાપ ખાતા ના.

જહાંગીર—હવે કંઈ ગાંડો છેડે કે થાપ ખાવું, તારા જેવા નેકે મારી
આગલ ભેદ ખોલ્યો એટલે બસ. વાડે ચાલ હવે ઘેર આગલ.

રસ્તમ—તમે ત્યારે પહેડીપર શા કામસર આવ્યા હતા?

જહાંગીર—એ બદમાશને રૂપ્યા ચુકતે કરવા. હું જાણું મારા બેહસ્તી લ-
ખને માથેથી બોજ આજો કરે. પણ ચાલો તું જેવાએ મારી આં-
ખો પરથી ગાફેલીનો પરદો ખીસાડી નાખ્યો એટલે બસ ચાલ દીકરા.

રસ્તમ—ચાલો બાવાજી.

(બંને જાય છે.)

પરદો ૫ મો.

(મુસાફરખાતું.) (કાશમ ગાયન ગાતો બેઠેલો માલમ પડે છે.)

ગાયન ૪ થું.

કાશમ—અંકોહોહોહોહોહો, છું હીંમતવાળો પૈસાનો.

છું લોભ્યો, છું સુરો, જાંહગીરને કરવા પુરો—
વાહ વા, વાહ, વાહવાહવાહવાહ છે પૈસા શું પ્યારા,
લાગે વહાલા મને ઘણા, કોઈનુખી ખુન કરવા,
મજા કરે બસ, પૈસાથી, નેકી છોડું બસ પૈસાથી.

જાંહગીરને મારી, પૈસા કમાઈ, શાદી રચાવી બસ પૈસાથી—અહો.
(ગાયન ગાઇ રહ્યા પછી) મારા સમ હા, હા, રૂપ્યા પચીસ
હજાર, જહાંગીર શેઠને કરવો ઠાર પછી જોઈ લેવો કાશમ
બહાર, જ્યારે હું પચીસ હજારનો માલેક થવશ, ત્યારે,
મારીપર મારી જાતવાલીઓ મરી શીટશે, અને મારી કદમ-
ખોશી કરવાનેખી ચુકશે નહિ, હાલતો જઈને હકીમને લઈને
ચાલતો થાઉં. રસ્તમ શેઠપર એક તાર કરે કે કાશમ આજે
ઉપરશે. સામેથી કાણુ પારશી આવતો હશે.

(દોલો આવે છે.)

દોલો—(દાખલ થઈ) અસ સલામ અલેકુમ.

કાશમ—અલેકુમ અસ સલામ, તમે ગુજરાતી વાત નથી જાણતા
શું? મારા સમ.

દોલો—જાણું જ બાઈ.

કાશમ—મારા સમ, ત્યારે તો ગુજરાતીમાંજ વાત કરો. બરાબર સમજીં છું.
દોલો—ભાઈ મને હાં ઉતારો લેવાનો છે. ઉતારાની જગા દેખારશે
તો મહેરબાની થશે.

કાશમ—મારા સમ, હાઈયાં આપરા દારાબશા શેઠ કરીને રહે છે તેવણુ
દરેક પારશીઓને ઉતારો આપે છે.

દોલો—મહેરબાની કરી લઈ જશોતો તમારો મોટો ઉપકાર માનશ.

કાશમ—મારા સમ, તમો કયાંથી આવ્યા છો ?

દોલો—હું શીકનદરાબાદથી આવ્યો છું.

કાશમ—મારા સમ, હૈદરાબાદમાં કંઈ કામસર આવ્યા હશો.

દોલો—ઘણાજ અગતના કામસર આવ્યો છું.

કાશમ—મારા સમ, બલે તમારું કંઈખી અગતનું કામ હોય તે કરીને
જાવો.

દોલો—એ દારાશા શેઠની ઈલાણી આપશે તો મહેરબાની.

કાશમ—મારા સમ, તમે મારી સાથેજ ચાલજો, હું તમને દેખરાવી દેવશ.

દોલો—મહેરબાની.

કાશમ—મારા સમ, એમાં મહેરબાની શાની વાઈ તમારું નામ શું ?

દોલો—મારું નામ દોલો છે. ને હું સોરાજ શેઠનો કારભારી છું.

કાશમ—મારા સમ, બરાબર ઓરખ્યા. વાઈ તમારા શેઠ જંગબારમાં હતા ?

દોલો—બરાબર ભાઈ, બરાબર હું મારા શેઠની સાથેજ હયાં આવવાનો
હતો. પણ શેઠને શીકનદરાબાદમાં જહાંગીર શેઠને મલવાતું હતું.
તેથી ત્યાંજ રોકાયા છે. ને મને ચીડી આપી મોકલાવ્યો છે.

કાશમ—મારા સમ, વાઈ દોલો જહાંગીર શેઠ તારા શેઠના કોઈ સગા
થાય કે !

દોલો—અરે ભાઈ સગા પુછોય ? એકમેકના સગા ભાઈ થાય.

કાશમ—મારા સમ, હું ખી શીકનદરાબાદનો રહીશ છું, પણ જહાંગીર
શેઠનો ભાઈ તો કોઈ હતો નહિ અરે તમો બુલાવો ખાતા હશો.

દોલો—નહિ ભાઈ હું જરાખી બુલાવો ખાતો નથી.

કાશમ—મારા સમ, હશે ભાઈ હાલતો તમો હાંજ આશાયશ લેવો,
પછી જઈશું.

દોલો—જેવી મરજી. (નોકર આવી કાશમને કાગળ આપેછે.)

નોકર—(દાખલ થઈ) કાસમ શેઠ, તમારા નામનું કંઈ કાગળ આવેલું
તે લેવ.

કાશમ--(દોલાને) દોલા શેઠ અંદર જઈને દાંતણુ પાણી કરો.

દોલો--વારું કાશમભાઈ. (નોકર ને દોલો જાયછે.)

કાશમ--મારા સમ, કેણુ જાણે વરી કાગજમાં શું લખ્યું છે. આહો એતો રસ્તમ શેઠના દસ્કત. (મનમાં વાંચે છે.)

,, આહો રસ્તમ શેઠ, આજે હૃદયમાં આવનાર છે. ગારીને કલાક છે, વાસ્તે આપરેખી સ્ટેશનપર જવાની તૈયારી કરીએ, રસ્તમ શેઠ આરખના કપડામાં આવનાર છે, વરી શું ઘોંટાલો છે? આવવા દેવો, પોતાની મેલે ખુલાશો થશે.

(કાશમ અંદર જાયછે. દોલો આવેછે.)

દોલો--(દાખલ થઈ) કાશમ બિચારો મારા જેવો ભોલો ભાલો લાગે છે. લાવની એની આગલજ ખુલાશો કરી નાખું. એ કદાચ કામ પાર ઉતારે ખરો. પહેલેથી માંડીને વાત કરી નાખું. ઓ કાશમ? કાશમ??

કાશમ--(અંદરથી) જી આયોજ--કેમ દોલા કંઈ મને બોલાવવો પરીએ મારા સમ.

દોલો--મને તમારી સાથ ચોક્કસ વાત કરવાની છે.

કાશમ--મારા સમ, ખુશીથી તમારી જે વાત હોય તે સાંભલવાને મારા કાન ખુલા છે.

દોલો--ત્યારે તો સાંભલો હું દીનશાહ શેઠનો કારભારી છું મારી પર મારા શેઠનો બેહદ વિશવાસ છે.

કાશમ--મારા સમ, તમે ધરીકમાં કહેવોચ કે, હું સોરાળ્ય શેઠનો કારભારી છું અને વરી દીનશાહ શેઠના કારભારી ગીયા કે?

દોલો--તમે ખુલાશાથી સમજો, મારા શેઠનું અસલ નામ દીનશાહ છે હાલમાં પોતાનું નામ ફેરવીને સોહરાળ્ય રાખ્યું છે.

કાશમ--મારા સમ, તમારી વાત આગલ ચલાવો.

દોલો--મારા શેઠ મને હૃદયમાં એક ચીઠી આપી મોકલાવ્યો છે, તે ચીઠીમાં જહાંગીર શેઠના મેનેજર રસ્તમ વિશે લખાયું છે.

કાશમ--મારા સમ, શું લખાયું છે તે જો વાંધો નહિ હોય તો સમજાવો.

દોલો--જેવનીજી, મને દારાશાની પહેડી પર આય કાગજ આપવાનું છે. એ કાગજમાં ફક્ત એટલુંજ લખાયું છે કે શેઠ જહાંગીરને લાંબા મેનેજર રસ્તમની રાખી આપવી.

કાશમ—મારા સમ સખી સાથે શું કામ પર્યું ?

દોલો—અરે તમે સમજ્યા નહિ, મારા શેઠને જીલ્લેમ છે કે રસ્તમજ દારાશાનો જમાઈ છે અને એજ લાંઘા ઘોંટાલો કરીને નાશી આવ્યો છે તેથી બરાબર ખાતરી કરવા શખી મંગાવી છે સમજ્યો હવે.

કાશમ—મારા સમ, હવે સમજ્યો.

દોલો—પણ જોની કાશમ મને તું એ કામમાં મદદ કરે તો સારું કારણ તું કહેતો હતો કે હું બી શીકનદરાખાદનો રહીશ છું તારે તું વધારે એ રસ્તમને આરખતો હશે.

કાશમ—મારા સમ, દોલા શેઠ, તમુંને મદદ કરવામાં જરાપણ કસર નહિ રાખશ તમારી હું ખાતરી કરી આપશ કે હું કેટલો પરદુખભંજન છું.

દોલો—તમારી મોટી મહેરબાની થશે.

કાશમ—મારા સમ, એમાં મહેરબાની શાંતી એતો મારી અદના કરજ છે તમારું કામ હું હજાર ભોગે પણ જીસતેજી કરી પાર કરશ. હાલમાં દોલા શેઠ હું જરા જઈને આવું છું તેટલાં તમે હર્ષયાંજ રહેજો. આપરે સાથેજ જઈશું.

દોલો—વારું છ.

(કાશમ જાયછે.)

દોલો—(એકલો) ચાલો બીચારો કાસમ છેતો જાતનો મુસલમાન પણ કેટલો લાયકીવાલો આસામી છે. મારા કામમાં મદદ કરવાને ખરે પગે તૈયાર થયોય. ખોદા એની મુરદ બર લાવે. હવે આપરેબી અંદર જઈને આશાયસ લઈએ. દોલો જાય છે.

પરદો ૬ ઠો.

જંગલ.

રસ્તમ—(દાખલ) કાશમ કોણ જાણે કહાં મુવો, મારું કાગજ મધ્યું હશે કે નહિ, જહાંગીર શેઠ મને હૈદરાખાદ જવાને ફરમાવ્યું એટલે આપરાથી કંઈ ના કહેવાએ. હૈયાં જો હું સંપરહ

જવશ તો બહારો બહારથી તુરંગની સફરે જવું પડશે, જંગ-
બારમાં જે ઘોંટાલો કરી આવ્યો છું તે ઉપરાંત દારાશાની બેટી
ધન સાથે હું પરણી ચુકો હતો, તેને પણ આજે વરસો વહી
ગયાં, એ ધન સાથના મારા છુપા લગન કોઈ જાણતું નથી .
હા, બીચારીના શું હાલ થયાં હશે ? માઈ એક પુરૂં ફરજંદ
કહાં હશે ? મારી ધનેજ મને પોતાના બાપને ત્યાં ચાકરી ર-
હેવાની બળામણ કીધી હતી. અને મને ઘણીજ તાકીદથી
કહ્યું હતું કે તમે ત્યાં વફાદારીથી ચાકરી કરજો અને
બાવાનો વિસવાસ તમારી તરફ ખેંચજો. પછી હું બાવાને
જણાવીને જાહેરમાં ધામધુમથી લગન કરાવશ. પણ હવે બની
તે બની. નહિ ધારેલા સપાટામાં આવી જવાથી શેઠના નાણાનો ઉપ-
યોગ કરવામાં આવ્યો હતો. તે જણાયાથી પરદેશ નાસતો ભરાતો હતો
જેહાંગીર શેઠનો ભઈ જો મને બરાબર ઓરખતો હશે તો પુરા બાર
વાગી જશે. હૈદરાબાદમાં કોઈ નવાબને ત્યાં શેઠની દશ હજારની ઉધરાણી
વસુલ કરવા મને મોકલ્યો છે તેથી આપરેબી માત એની અગાઉથી
આરબી લેબાશમાં બદલાઈ ગયા છીએ. હાઈયાં જો દારાશાને કાને વાત
જાય કે કોઈ પારશી આવેલા છે તો તરત પોતાને બંગલે બોલાવી
લે તેથી આપરે પારશીના આરબ બન્યા છીએ આપરેબી
હવે કોઈ મુસાફરખાનામાં પરીએ અને—

(સામેથી કાસમ આવે છે.)

કાશમ—શેઠ સાહેબ, મારા સમ, રસ્તમ શેઠ તમોને આવવું પરીયું.
કોઈ સમજવશે.

રસ્તમ—જોની કાશમ શેઠની કોઈ નવાબ પાસે ઉધરાણી છે તે મને
વસુલ કરવા મોકલ્યો છે. તેથી આવવું પરીયું છે.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ એમ પુછું તમને આય લીબાશમાં આવવાનો
શખબ શું?

રસ્તમ—સમજ હું હાઈયાં દારાશા શેઠની દીકરી ધનસાથે પરણી ચુકો
છું અને દારાશાની જંગબારની પહેડી પરથી ઘોંટાલો કરી નાશી
ગયો છું તેથીજ આય લીબાશમાં આવવું પડ્યું છે.

કાશમ—મારા સમ, ત્યારે તો ધીરજ રાખી માઈંબી સમજો.

રસ્તમ—વરી તું શું કહેવા માંગેછ ?

કાશમ—મારા સમ, હું આજે કહેવા માંગું છું કે તમારો કોઈ હરીફ
હૈદરાબદમાં આવી પુગો છે.

રૂસ્તમ—મારો હરીફ?

કાશમ—મારા સમ.

રૂસ્તમ—તે કાણ અને તેનું નામ શું?

કાશમ—મારા સમ, શેઠ જહાંગીરના બર્ધનો કારબારી દોલો.

રૂસ્તમ—એ તું શું બકેય?

કાશમ—મારા સમ, જે છે તે કહું.

રૂસ્તમ—મારી આગલ ખુલાશાથી વાત કર.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ મારા સાઈ થયું કે મને મુશાફરખાનામાં
મથી ગયો નહિ તો બધું કામ ઉધું થઈ જતે.

રૂસ્તમ—અરે, હા, પણ સમજાવી મરની.

કાશમ—મારા સમ, જોવની શેઠ હું મુશાફરખાનામાં ઉતો એટલામાં
એ પારસી આવી, મને ઉતારાતી જગા પુછવા લાગો. મેં
લઈને કહ્યું કે હાલમાં તમે હમ્યાંજ ઉતારો લેવો હું પછી
તમેને દારખશાદને ત્યાં લઈ જવશ તેટલાં તમારું કાગજ આપું.

રૂસ્તમ—અરરર ! ત્યાં એકલો તો નહિ જાય ?

કાશમ—મારા સમ, શેઠ તે વિશે બે રીકર રહેવો.

રૂસ્તમ—હવે બીજું આપું ને હમ્મી દોલાને નામે એના શેઠ પર
તાર કરવો પડશે.

કાશમ—મારા સમ, તે તારમાં શું જણાવશો ?

રૂસ્તમ—ફક્ત એટલુંજ કે એકદમ ઉપડી આવો.

કાશમ—વાઈ બોલાવીને શું કરવા માંગાય ? મારા સમ.

રૂસ્તમ—એમાં વરી પુછવાનું સાનું એનું ને દોલાનું બેઉનું ખુન ?

કાશમ—મારા સમ, એમ છે સારે તો શેઠ મારું માનો ને મારી
સાથે દોલા આગલ જ ચાલો.

રૂસ્તમ—તેની આગલ આવીને શું કરું ?

કાશમ—મારા સમ, જોવની તેને જ આપરે કહીશું કે તારા શેઠ
પર તાર કરીને બોલાવી મંગાવ, અને તમારે વાસ્તે કહેવશ
કે આય માણસ તેને બરાબર ઓરખેય પણ શેઠ સાથેજ
વાત કરવા માંગેય એટલે તરત તાર કરી બોલાવાને ચુકશે નહિ.

રૂસ્તમ—સારે તો ચાલ.

કાશમ—ચાલો છ, મારા સમ. (બંને જાય છે.)

(દોલો બેઠેલો દેખાય છે. મુશાફરખાનું પાછું.)

દોલો—કાશમનેબી ગયાને કલાક થઈ ગીયો. લાવ તેટલાં શેઠ પર ખુલાશાથી કાગળ લખું.

(કાશમ સાથે રસ્તમ આરખતા પોશાકમાં આવેછે.)

કાશમ—આઈએ હજુર. (રસ્તમને)

રસ્તમ—છ હાં.

દોલો—આવો, કાશમ બાઈ, ક્યાંથી આવ્યા ? અને એવણુ કોણુ ?

કાશમ—મારા સમ, શહેરમાં જરા કામસર ગયો હતો, એટલામાં મારા જુના રશીક મલી ગયા, તેવણુની સાથેજ વાતચીતમાં ગુટાગો. પછી તમારી વાત કહારી કારણ કે એવણુ લગભગ પોણી દુનિયા ફરી વલ્યા છે. એટલે કોઈને કોઈ આલખી કારે. તમોએ જે પ્રમાણે વાત કીધી તેજ વાત મલતી આવી. એવણુ તો બરાબર તે આસામીને ઓરખેચ પણુ તમારા શેઠ આગલજ વાતનો ખુલાસો કરવા ચાહેચ. આજે લગભગ સાત વરશે મારા જુના રશીક સાથે મુલાકાત થઈ હશે હવે દોલા શેઠ તમો એક કામ કરો તમારા શેઠ પર તાર કરો ને એ-કદમ બોલાવી મંગાવો. સમજ્યા ?

દોલો—છ હાં, કાશમબાઈ તમારો ઉપકાર મારા શેઠ કદી ભૂલશે નહિ.

કાશમ—મારા સમ, તમો જવો ઢીલ ના કરો ઉપકાર માનવાનો હમણા વખત નથી.

દોલો—ચાલો ત્યારે તમો હાથમાં બેસો, હું તાર કરીને આવ્યો.

કાશમ—વહેલા જવો તમુને મારા સમ. (દોલો જાયછે.)

રસ્તમ—કાશમ તેટલાં હું બી ઉધરાણીને શાઈ જઈ આવું.

કાશમ—મારા સમ, નહિ, હમણાં કેથે દેખાવ દેવાનું કારણુ નથી.

રસ્તમ—વાઈ જેમ તારી મરછ.

કાશમ—મારા સમ, હવે શેઠ તમો જરાપણુ પૈશા ખરચવા કસર કરતા ના, તેમજ જખાનમાંથી ગુજરાતી હરફ પણુ કરતા ના.

રસ્તમ—તે તો થઈ રહેશે. પણુ તું હવે એ લોકનું કાટલું કેમ કારશે ?

કાશમ—મારા સમ, તે તમો મારીજ મુતસદ્દી પર રાખો.

રસ્તમ—વાઈ હવે તેં પેલા નાગ વીશે ગોઠવણુ કીધી કે ?

કાશમ—મારા સમ, તે વિશે તમે બેસીકીર રહેવો. તે મારું કામ બરાબર પાર ઉતારશ.

રૂસ્તમ—કાશમ તુંને એમ પુછું આપ મારા લીબાશથી કોઈ મને પીછાની તો નહિ શકે ?

કાશમ—મારા સમ, કદી નહિ તમે બાપદાદેથી બાણે મુસલમાન—

રૂસ્તમ—ચુપ મુઝો મર લે સાંમેથી દોલો આવેચ. (દોલો આવેછે.)

કાશમ—મારા સમ, કેમ દોલાભાઈ તાર કીધો? તાર આશીસ તો બાબુમાંજ છે.

દોલો—હા ભાઈ ચાલો આપરે શહેરમાં ફરી આવ્યે.

કાશમ—મારા સમ, જેવી મરજી આપની સાથ ચલીયે.

રૂસ્તમ—બહોત ખુબ.

દોલો—કાશમ ભાઈ, મારી પેટીને ચાવી દઈને આયો.

(દોલો અંદર જાયછે.)

કાશમ—મારા સમ, રૂસ્તમ શેઠ હવે આપરે દોલાને પીઠામાં લઈ જઈયે.

રૂસ્તમ—પીઠામાં જવાનું હીક પરશે નહિ વાશને તું સાથે બાટલી લઈ આવજે તુંને કદાર પુછે કે— (દોલો આવેછે.)

દોલો—ચાલો ભઈઓ.

કાશમ—મારા સમ, ચાલોજી.

રૂસ્તમ—જવ કાશમ એક બોટલ બીરાનડીકી લે આવ, બગીચે મે બયઠ કે નોશ કરેજે.

કાશમ—બહોત અચ્છા સરકાર.

રૂસ્તમ—હમ લોગ જાતે હય જહાં તુમ આના.

કાશમ—અચ્છા જનાબ.

(બધાં જાયછે.)

(જહાંગીર શઠનો ઓરડો.)

જહાંગીર—રૂસ્તમના પુગ્યાનું કાગજ આવ્યું નથી, તે કોણ જાણે શું હશે, ભલા માણસ પુગાનો એક તાર તો કરતે, હમણા હમણા બહુ દલગીર ચહેરે પ્રતો પ્રેચ, જ્યારથી મેં જણાવ્યું છે કે હું વધારે વાર જીવું નહિ ત્યારથી દલગીર અને દલગીરજ પ્રીઆ કરેજ, કેવો વફાદાર બધાંને ત્યાં એવા વફાદાર માણસો હોય તો શઠને કશી વાતની ચીંતા રહે નહિ, હુંજ એની પર જઈને કાગજ લખી નાંખું.

(અંદર જાયછે, કાગજ લઈ પાછો આવેછે.)

જહાંગીર—લે મારા રસ્તમનું કાગળ તો આન્યું. જે દહાડામાં આવવાનો, કાશમ અને હકીમ પણ આવવાના, બરાબર ખીચારો હકીમને મલવા ગયો હશે તેથીજ ખીચારાને કાગળ લખવાનું બન્યું નહિ હશે અરે આય સામેથી કોણ આવેચ. (સોરાખ આવેછે.)

સોરાખ—માફ કરજે જહાંગીરજી શેઠ મને મારા અતલગના ખેશી તરફથી તાર મલ્યોજ તેથી મને તુરત જવું પડે છે હું તમારી મુલાકાતે જે ત્રણ દીવસ રહીને આવશ.

જહાંગીર—બાવા મુલાકાત લેવાની કંઈ જરૂર નથી.

સોરાખ—જરૂર કેમ નથી ઘણીજ જરૂર છે બધી વાત જ્યારે હું જાહેર કરશ. સારે તમારી ખુશાલીનો પારજ રહેશે નહિ.

જહાંગીર—બાવા મહેરબાની ખુશાલી તો તમે આપાચ સારની પેદા થઈચ સમજ્યા. મારા મહેરબાન.

સોરાખ—પણ તમારા દિલમાં મારે વાશતે કંઈ લાગણી હોય એમ તમારા ચહેરા પરથી જાહેર થાયચ.

જહાંગીર—અરે લાગણી પુછોચ શેઠ વખત આવવે બધું થઈ રહેશે. (સ્વગત) ઉભો રહે, લુચ્યા, બદમાશ, રસ્તમને આવવા દે તારો રસ્તો કશંચ.

સોરાખ—શેઠ હાલમાં રજા ચાહાવુંચ.

જહાંગીર—ફતેહ કરો બાવા આવતા રહેજે. (શોરાખ જાયછે.)

” ચહેરાપરથી માણસ તો નેક લાગેચ પણ—(શોરાખ આવેછે.)

સોરાખ—અરે શેઠ તમને પુછતાં હું લુલી ગયો, તમારો મેનેજર હર્ષયાં કેટલો વખત થયો ચાકરીએ છે ?

જહાંગીર—શેઠ, આજ લગભગ બાર વરસ થયાં, તમને કંઈ પુછવાની જરૂર.

સોરાખ—જરા એવણુ સાથે એક છોકરીનું ગોઠવવાનો વિચાર છે, હું તમને આવીને મલીશ, સાહેબજી. (શોરાખ જાય છે.)

જહાંગીર—રસ્તમની ચાકરી વિશે પુછવાનું એને શું કારણ હશે. આપ-રેખી ચાર વરસના બાર વરસ કહ્યાં. કંઈ સમજ પડતી નહિ. એ ઠગારા, આસામી તરફ માયા કેમ ખેંચાયચ ? હશે હવે રસ્તમ આવે, ને એના હાથમાં બધું સોંપી ને હું બી મુબંઈ જવું. રસ્તમના કાગળનો જઈને જવાબ લખી નાંખું.

(જહાંગીર જાયછે.)

(જંગલ પાછું. રસ્તમ અને કાસમ દાખલ થાયછે.)

રસ્તમ—કાશમ, તેં સારી યુક્તી વાપરી કે એ લોકને હાથ્યાંજ યોગ્યાં
અ, દોલો તો સ્ટેશનપર લેવા ગયો હશે, હવે તું પણ તખ્તવારી
કરી રાખજે. ઝેર ભેજેલા કવાળ, એ લોક તરફજ મૂકજે. પહેલે
છાંટા પાણીનો હિશાબ રાખજે, પછી સંભાળથી તે કવાળ જુદી
જુદી રકાબીમાં કારજે અને બહાણું કારીને કહેજે કે તમો પાર-
શીઆને મુસલમાન સાથે ખાતાં સુગ લાગેજે, તેથીજ જુદા આપ્યા
છે, તેથી માફ કરજે.

કાશમ—મારા સમ, તે વીશે તમો બે શીકર રહેવો. મને સમજવાની કશી
જરૂર નથી, જોવની શેઠ એ લોકની આગમજ આપરેબી પેટમાં
દુખવાની ફરીયાદ કરશું. જેવી એ લોકો તાણતોર કરે તેવી આપ-
રેબી આણુ રાખશું.

રસ્તમ—શાખાશ કાસમ, પણ આપરેજ ખાઈને લાંબા નહિ થઈ જઈએ
તેની સંભાળ રાખજે.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ મારા, કાસમ કંઈ ભેલો ભાલો નથી, કાસમ
હમણાં કેમ મરશે. કાસમનું તો આપ દુનીયામાં ઘણું કામ છે.

રસ્તમ—અરે લે સાંમેથી આયા. (દોલો ને સોરાબ આવેછે.)

કાશમ—આવો દોલાભાઈ, આવો શેઠ બેશો નિરાંતે, મારા સમ.

દોલો—હાથ, કાસમભાઈ, શેઠ તો કાલ ને કાલ જવા માંગેછે.

કાશમ—મારા સમ, કાલે શું કામ આજે મોકલાવી દઈએ, પછી શું
વાંધો, હવે તમારી જે વાત હોય તે ચલાવો.

સોરાબ—જોવની હું હાથ્યાંનો તેમજ શીકનદરાખાદનો રહેવાશી નથી.
કંઈક વરસોથી જંગલમાં હતો, હમારા શેઠ છે તેવણુ હાથ-
યાંજ રહે છે. જેહાંગીરને ત્યાં, જે મેનેજર છે તેને વીશે હું
જુશતેજો કરવા આવ્યો છ, તમો જો એને વીશે કંઈ જાણુતા
હોવો ને મારી આગલ ખુલાશો કરશો તો ખોદા એમાં રાજ
છે. કારણકે એવા પાપીઆને ફેજે પુગારવાજ જોઈએ.

કાશમ—મારા સમ, તમો જેને વીશે કહોછ, તે વીશે મેં મારા રશીકને
બધું ખુલાસાથી પૂછ્યું છે, તે માણસતો મહા લુચ્ચો છે,
તે માણસે તો ખુન વટીક કીધાંછે. મારા રશીકને દારૂ પીવાની
ટેવ ધણી છે, જહાં જાય ત્યાં સાથે ખાટલી લેવીજ જોઈએ, તે દહારે

દોલાભાઈ સાથેથી ખાટલી ખલાશ કીધી અને ઘણું ખરું એકાંત જગા શોધી. ખાસ કરીને તમુનેથી આજે હાથમાં દોલા પાશે બોલાવ્યા, કારણકે હમુને દારૂ પીતાં કોઈ જોય નહિ, હવે તમે જરા થોભો, હું બધું પાછું પુકી જોવું. દારૂ પીવારથું એટલે પોતાની મેલે બધું પોપટની કાની જે હશે તે કહી જશે. એ મારા રસીકને, ગુજરાતીનો હરફ પણ નથી આવરતો. કયું લાભ જરા શરાબ નોશ કરેગે ?

રૂસ્તમ—હાં નીકાલ્યે, આપની લીજીયે, શેઠ લોકકુલી દીજીયે.

સોરાબ—(દોલાને બાબુમાં) દોલા કંઈ બનાવટ નથીની મને કંઈ ખુદરતી અગમચેતી થાયચ.

દોલો—(સોરાબને બાબુમાં) અરે શેઠ એ તમે શું બકોછો, હું પોતે કાશમની સાથેજ રહેલો હતો, અને ખાતો પીતો હતો, એવાં સખુન જખાનમાંથી કાઢવામાંજ હતો પાપ સમજીયું. જતેતો મુસલમાન છે પણ કોઈ ખરા અશરાફ છે.

કાશમ—મારા સમ, દોલાભાઈ, શેઠનેથી આપો, લેવો, શેઠ તમારું કામ પાર પડે, તમારી જે મુરાદ હોય તે થોડા વખતમાં ખર આવે, સાહેબજી. (બધાં દારૂ પીએ છે.)

રૂસ્તમ—કવાબ નીકાલ્યે, ઐર શરાબસે જમ ભર દીજીયે.

કાશમ—હુકમ સરકારકા— (કવાબ કારે છે. દારૂ નામે છે.)

„ મારા સમ, દોલાભાઈ તમે અને શેઠ આય રકાબીમાંથી ખાવો, તમુને ખાસ જુદા કરી આપ્યા છે કારણકે હું ઘણાં પારશી-ઓમાં ફરીઓછું. કોઈને સુગ લાગે છે, ને કહે છે, તમારાતો ખીરી પીધેલા હાથ તે વાસ આવે. બેઅદબી માફ કરજો.

સોરાબ—અરે એમાં શું છે તુંતો તારી લાયકી દેખારેચ.

કાસમ—મારા સમ, લેવો આય સલામેતી મારા રસીકની. એવણું ધારેલું કામ પાર પડે. એવણુ મોતીના વેપારી છે. નિજમને ત્યાં મોતીની ખરીદી કરવા આવ્યા છે. સાહેબજી.

(બધાં પીએછે ને કવાબ ખાય છે. કાસમ ગાયન ગાય છે.)

ગાયન ૫ મું.

પ્યારા સાહેબ, પીઓ શરાબ.

જલદી બનો રંગીલા નવાબ :—

લહેજતમાં છે બહુ સારો તમ દિલનો ગમ ઉતારો.

કવાળપર હાથ અજમાવો, બમ મસ્ત બની જાવો
 શરાબ ખરાબ નથી, આળે જીંદગાની છે,
 કે જેની સાંઘે આળે હયાત પાની છે,
 પીવો શરાબ, સાથે ખાવો કવાળ,
 ખુબ મારી તરાપ—પ્યારા.

કાશમ—(ગાયન ગાઇ રહ્યા પછી) મારા સમ, શેઠ કવાળનો તેસ્ત
 કેવો છે ? લેવો ખાવો કોઇ એવા નહિ ખવરાવશે.

દોલો—ઘણો સારો તેસ્ત છે પણુ જરા દરડ જાસતી પરીઆથી કડવા
 લાગે છે.

રસ્તમ—અરે પેટમે કયા દરદ હોતા હય.

સોરાબ—ખરેખર પેટમાં બહુ દુખારો થાયછે.

દોલો—સહેજ સાજ, મનેખી લાગેછે ખરં.

કાશમ—મારા સમ, આય શું થયું મારું તો કલેજું કપાયય.

સોરાબ—અરે દોલા કંઈ ઉપાય કર. નહિ ખમાતું. અરરર ! કોઈ
 અંદરથી ચીરેછે. બચાવો લાઇ કાસમ, કોઈ શહેરમાંથી દા-
 કતરને બોલાવ ?

કાશમ—મારા સમ, બાવા મારોતો જાન જાયછે. જે વખત જશે
 તેમાં કદાચ હું મરશ.

રસ્તમ—(ફરેબથી) યા અલ્લાહ ! કયા મુસીબત આ ગઈ, કોઈ મુજે
 પાની પીલાવો. અલ્લાહ ! અલ્લાહ ! મેરીજાન મુફતમે જાતી હય.

દોલો—કાશમ મરંછું એ શું થયું ? હવે તો નહિ ખમાતું, કોઈ તો
 ઉઠો. બધાં લાંબા થઈને પરીઆય કે ? ઓ ! ઓ ! અરરર પરવ-
 રદેગાર. તું તું— (દોલો જાન મુકેછે.)

સોરાબ—ઓ પરવરદેગાર ! આય શું થયું ? અરે ખુદા ! અરરર ! ઓહ મારા
 બચ્ચાઓનું શું થશે ? બસ થઈ ચુકું ઓહ ઓહ...
 (સોરાબ જાન મુકેછે.)

કાશમ—અરે કોઈ તો જરા દાર પાવો, હવે વધારે વાર જીવું તેમ નથી
 અરે દોલા જરા તો જવાબ આપ. હવે દાર વધ્યોય કે ?

રસ્તમ—અરે કોઈ મુજે બચાવો કોઈ તો મેરા જરા પેટ દબાવો.

કાશમ—મારા સમ, મને તો જણાયચકે કામ પાર થયું.

રસ્તમ—હા. તેમજ છે. (ઉડીને જાયછે.)

,, હા, કામ પાર. લાવ, કાશમ બાટલી લાવ.

કાશમ—મારા સમ, લાયો સાહેબ.

રસ્તમ—તે આ સલામતી દોલાની ને સોરાબની, એ લોકને ત્યાં સારી જગા મળે. આપરા ગરીબપર ઘેર બેઠા આવીને જે મહેરબાની કીધીય, તેના બદલામાં હવે આપરે એ લોકની લાશ ઠોકણે પારી એ, નહિતો આપરે માથે મોટું પાપ રહેશે. ચાલ ઉતાવળ કર.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ લાસને ઠોકણે પારવાનું કામ શું છે? મારી તો સલાહ છે કે આજ રાતે આવી ઉંડા ખારા ખોદી તેમાં દાખી દઇએ.

રસ્તમ—જેમ તુંને ઠીક લાગે તેમ કર, મારી તો એ સલાહ છે કે બેઉના ડોકાં છુટાં કરી તેને ખારી નાખીએ પછી જોઈએ તો દાટજે.

કાશમ—હા શેઠ, મારા સમ, તમારી સલાહ ઠીક છે, હાલમાં તો એ લાસને કેથે ઝાડીમાં છુપાવી દઇએ.

રસ્તમ—લાવ દારૂ કર. (કાશમ દારૂ આપેય) લે કાશમ હવે આપુને જે જહાંગીર શેઠનો રસ્તો કરવાનો છે તેમાં પહોંચે પા-મીએ. અને આજે રાતના એ લોકને ઠોકણે પારી રાતની એક વાગાની ગારીમાં ચાલતા થઇએ.

કાશમ—મારા સમ, જેવો હુકમ શાહેબનો. (દારૂ પીએછે.)

રસ્તમ—ચાલ હવે લાશને ઠોકણે પારી નાંખ.

કાશમ—મારા સમ, હાજી. (લાશને ઉચકેય.)

(જહાંગીરનો ઓરડો. જહાંગીર સુતેલો છે.)

જહાંગીર—ઓ દુનિયાના સાહેબ, ખાખના ખિજાનાપર આ મારું કમી-ના સર નાંખતાં આજના આખા દહારામાં માહારેથી થયલા ગુનાહોની હું તાહરેથી દરગુજર ચલાવુંછું, ઓ ગરીબ પરવર હું હરદમ ને હરપલે તું બુજરોગવાર બાપની દહેસ્ત મારા દીવમાં રાખીને માહારા દરેક કામમાં મશગુલ રહેવાની કો-શીશો કરુંછું. તોપણ હું ગુમરાહ બીજાઈ, તારી નેક રાહથી પાછો ફરુંચ. વાસ્તે રાસ્ત ઈમાન અને ખરા એતેકાતથી હું તારી મીનત કરુંછું. ઓ સાહેબ કે દરેક બદકારીને, દરેક બુરાઈને, દાખી નાંખવાનું તું મને કહિવત આપ. મને ખબર નથી ઓ મારા મોટા બાપ કે તારી તરફથી અજબનો ફરેસ્તો મારી તલબ કરતો ક્યારે આવી ઉભો રહેશે ?

(જહાંગીર સુએછે. રસ્તમ તથા કાશમ છુપી રીતે દાખલ થાયછે.)

રસ્તમ—(અજબ થઈ) કાશમ, બરા થઈ સુકું આપરું આવી બન્યું.

કાશમ—મારા સમ, કાંય શેઠ શું છે ?

રૂસ્તમ—બાશકેતમાં નાગ નહિ મલે.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ ધીરાપરો, નાગની બાશકેટ તો હાથમાં જ શેઠ પાસે મુકી છે.

રૂસ્તમ—ત્યારે કંઈ નહિ. પણ, કાશમ આપરે અંદરજ રહીએ તો શાઈ.

કાશમ—મારા સમ, જેવો હોકમ શાહેબનો. (બંને જાય છે.)

(જહાંગીર ઉઠે છે.)

જહાંગીર—હા, આજે એમ કેમ થાય છે? ઉધમાંથી બીહીને કેમ ઉઠું છું? આજની રાત દહેસ્તનાકે કેમ લાગે છે? એ કંઈ સમજ નહિ પરતી. અરે! અરે! આય શું થાય છે? છાતી કેમ ધરકયા કરે છે? મારા રૂસ્તમને બોલાવું. નહિ, નહિ, નહિ, તેને અરધી રાતના ઉધમાંથી જગાઈ કદી નહિ. આજની રાત મને વધારે ડરામણી કેમ લાગે છે? હોશે મનના ખાલી દખારા.

(જહાંગીર શુદ્ધ જાય છે. રૂસ્તમ ધીમે ધીમે આવે છે.)

રૂસ્તમ—અહાહા! સધલું શાંત છે. ઓ! હું આય શું કરું? રખે પકડાઉં કોઈએ જોયો તો નથી? રાતે આજ રાતે ખુન! નહિ, નહિ, એ વાત બનવા દેવશ નહિ. અરે! એ કોણ? કોઈ નહિ. રખે હું પકરઈ આવું! રખે પાપનો ઘરો ફૂટે ખુન! ખુન થશે કે આજ રાતે ઓ નહિ નહિ હજુરખી બાશકેટ લઈ પાછો ફરું, હજુરખી વખત છે. પચાશ લાખ રૂપીયા? કેમ જતાં મુંકું. બનતાં બને તે ખરી, બશ ખુન, હા, હાથ પગ કેવા કાપેય, દીલ કેવું ધુજેજ માઈ?

(પગલાંનો અવાજ સાંભળી ચોકેય.) કોણ એ કોણ?

(કાશમ આવે છે.)

કાશમ—મારા સમ, રૂસ્તમ શેઠ શું થયું? કેટલા ગભરાયલા દીશોય? ધુજેય શાના?

રૂસ્તમ—કાશમ, કાશમ, માઈ દીલ ચાલતું નથી. મને ધુજરાં છુટેય.

કાશમ—મારા સમ, ચીતલ કાંય નહિ પહેરતા, હીંમત રાખો, બાયલા ના બનો.

રૂસ્તમ—હજુરખી વખત છે. કાશમ એ કામથી હાથ ઉઠાવ્યે. હવે પેઠનો વખત થયોય દવા પીશે અને બાશકેટમાંથી સંતરો લેવા જશે એટલે નાગ ડસસે ને મરશે તે કરતાં બાશકેટ

બહાર ફેંકી દઈએ.

કાશમ—મારા સમ, નહિ કદી નહિ.

(જેહાંગીરશેઠ કેર મરડેછે ને રસ્તમ અને કાશમ અંદર જાયછે.)
(જેહાંગીર ઉઠે છે.)

જેહાંગીર—ગજબ આપ્ત ! સીતમ ! એ મેં શું ખાખ જોયો ? મારી બેઠી બહેરતનોએ મને સપનામાં શું બસારત કીધી ? ઓ ! પરવર-દેગાર શું એ બસારત ખરી હશે ? છટ ! છટ ! ખાલી મનના ઢખારા પળુ આજે દીલ કેમ ધરકયા કરે છે ? લાવ દવાનો એક ડોઝ પી લેઉં.

(દવાનો ડોઝ પીએ છે. પીયા બાદ બાશકેટમાંથી સંતરો

લેતાં નાગ એકદમ જેહાંગીરને ડંસીને ચાલી જાય છે.)

„ અરે ! કાઈ દોરો ! બચાવો ! રસ્તમ ? કાસમ ? કાઈ દાકતરને લાવ.
(રસ્તમ તથા કાશમ આવે છે.)

રસ્તમ } સાથે—કેમ શેઠ શું છે ?
કાશમ }

જેહાંગીર—મને એક કાલા નાગે ડંસીયોજ.

રસ્તમ—કાશમ, દોરતો દાકતરને બોલાવ ને નાગની શોધમાં રહે.

કાશમ—મારા સમ, ચાલ્યો સાહેબ. (બાજુમાં રસ્તમને) કામ ફતેહ થયું.
(કાશમ જાય છે.)

જેહાંગીર—દીકરા રસ્તમ ! વધારે વાર જીવું તેમ નથી. માટે મારી મરતી વખતની વસીયત સમજ લે. તમામ મારી દોલત તારે નામે કીધી છે, મારા દીકરા શીરોજને તારા દીકરા તરીકેજ ચલાજે, એને સારી કેળવણી આપજે. અને મારા બાપદાદેથી ઉતરેલી આવેલી પેલી યાદગારીની કબાટ તું મરે જીવે ત્યાં સુધી સાચવીને રાખજે. ગમે તેવી મુશ્કેલી હાલતમાંથી આવી પડેતો વેચતો ના. મારી પહેડીનો વહીવટ તું ચલાવજે અને જે નફો થાય તેમાંથી અરધું નાણું ગરીબ જરથોસ્તી છોકરીઓના લગનમાં ખર્ચજે. અરે ! ઓહ ! દીકરા રસ્તમ ! આખેરી શલામ. શુખી રહે દીકરા રસ્તમ શાચલાઆમ—

(જેહાંગીર મરે છે. કાશમ દાકતરની સાથે આવે છે.

કાશમના હાથમાં મુવેલો નાગ છે. દાકતર જેહાંગીરની નાડ જોય છે, રસ્તમ શીતરથી રડે છે.

આસ્તે આસ્તે દૂપ પડે છે.)

અંક ૧ લો તમામ.

અંક બીજો—પરદો ૧ લો.

(દીનાનો ઓરડો. દીના ગાયન ગાતી દાખલ થાયછે.)

ગાયન ૬ થું.

દીના— નમુંચ હું ઓ પરવર ; તારી દરગાહમાં,
દીલ ભરી ઉમેદ છે તારી પનાહમાં.—નમુંચ
મેળવી મુજ પ્યારાને, આપ ઓ દાતા,
રીશુંચ જીદાર્દમાં તેની હું તતા.—નમુંચ
મહેલ્લી ઓ પ્યારા, મુજ જીવના સાહારા,
આવી ભેટ મુજને, ઓ વહાલા તું મારા.—નમુંચ

” (ગાયન પુરું થયા પછી) ગેરહાજરી—આ સાધારણ આ નજીવા
બોલની અંદર આ સંસારનું કેટલું સુખ અને તે કરતાં પણ
વધારે કેટલું દુખ સમાયલું છે. વહાલા મહેલ્લી તારી મહોબતની
બળામાં સપરર્દ ચૂકીજ પણ તેનો તને કહાંથી ખ્યાલ હોય ?
ખુદરતે નેમેલી વયે પહોંચ્યા બાદ માણસના દિલમાં ખરો પ્યાર
જે દરદ વરસાવેછે તે ધણીક વખત એટલું તો જખુન હોય છે
કે તેની આગળ બીજાં સઘળાં દુઃખો નજીવા લાગે છે. તે દુઃખ
દેખતી આંખને આંધળી કરેછે. સાંભળતાં કાનને બહેરા કરેછે.
એ ગેરહાજરીની એકેકી પણ એક જમાના જેવી લાંબી અને છે,
એ ગેરહાજરીમાં સૂખી જીવ ગમગીન થાયછે. એ સઘળાનું કારણ
માત્ર ખરા અને પાક પ્યારના બાણથી થતા કારી જખમોની
જે એકજ દવા તે સઘળા પ્યારનું જે એક શખશની અંદર
રહેલાણ તેની ગેરહાજરી છે. તે ગેરહાજરી પછી એક એકને
મળવાની બેદદ ખુશાલી તેના નાશકાર જખમો રૂજવેછે. મહે
લ્લી ! મહેલ્લી ! હવે તું મને કહાંવેર તરસાવશે ? અરે ! સામેથી
મારો વહાલો આવેછે. જરા છુપાઈને જોવું તો ખરી.

(દીના બાજુએ ખસી જાયછે. મહેલ્લી આવેછે.)

મહેલ્લી—એક મુરત ઉપર હું મોહિત પડ્યો છઉં કે જેની ચરચા
અંદર ઉપર મચી રહી છે, તે કેવી મુરત ? માશુકની મુરત જેવી.
તે માશુક કેવી ? જેખ આપનારી દીલબર જેવી. અગર તેનું
મોહું નથી જોતો તો મારી બાંધે આંખો પાણીનું નાળું બનેછ.

તે નાળું કેવું ? માતીઆના ચશમા જેવું. તે માતી કેવા ? આખ-
દાર માતી જેવા. અગર તે માથુક બાગમાં લહેકો કરતી ચાલેજ
તો ખસો ઘોંઘાટ ચો તરફથી ઉડેજ. તે ઘોંઘાટો કેવા ? બુલબુલનાં
પોકારો જેવા તે બુલબુલ કેવું ? દીવાનાં બુલબુલ જેવું. હા ! દીવા-
નો ? ખરેખર ! દીવાનો. કોણને લીધે ? દીના તારે લીધે. હવે જે
બને તે ખરી ખુલાશાથી આજે કહી દઉં. (દીના બહાર આવેછે.)

દીના—કેમ મહેલ્લી આજે ઘણે વખતે કંઈ ગરીબને ત્યાં આવવું થયું ?
મહેલ્લી—જુદાઈના દુખથી મારી મીસાલનો જખમી કોઈ ના થાતું !
કહાં જઈ ? શું કરે ? દીલનું દરદ કોણને કહું ? કોણ મારો ધન-
સાફ કરશે ?

દીના—હું તમારો ધનસાફ ચુકવશ.

મહેલ્લી—ત્યારે તો આપો કાલ.

દીના—લેવો દીલોજનનથી. (એક એકને કાલ આપેછે.)

મહેલ્લી—ત્યારે તો ખુલાસાથી સાંભલો, દીનાં, આ સમો ઘણો રળી-
આમણો છે, દીલની ઉમેદ એક ચહાઉંછ રજા આપશે દીના ?

દીના—તમારી જે ઉમેદ હોય તે ખર લાવવાને હાજરછું.

મહેલ્લી—ત્યારે તો બોલવા લગર છુટકોજ નથી, મારા દીલની ઉમેદ
અચારતુકીક દીલમાંજ દાખીતી, પણ મારા સુખનો સર્વ આ-
ધાર એ જાગર ! તારીપર છે, આ દુનિયામાં સુખની કુલ્લે આશા
દીના તારામાંજ સમાવડી છે, લખખોની દોલત હું ધરાવી શ-
કતો નથી, પણ આ સાફ અંતકરણ—હું પોતે—અગર જીવ
કબુલ નવાજે તો તારોજછું પ્યારી, તારા હાથની માંગણી ક-
રવાની રજા છે ?

(દીના શરમાય છે. મહેલ્લી તેનો હાથ પકરી પોતા
તરફ ખેંચી કીસ લેય છે.)

ગાયન ૭ મું.

મહેલ્લી—તુંને ચાહું હું પ્યારી મારી.

શાદીથી કરું મારી.

દીના—ચાહુંચ હુંખી એવું મુજ પ્યારા જન.

મહેલ્લી—તારી આંખો છે કાલી,

બહુ લાગે મુજને વહાલી

હું હરદમ બસ પુણું તુંને જાગરજન—

દીના— આવો આવો પ્યારા મને ના તરસાવો જન.

મહેલ્લી—જનની તું સીવા કરમાયય મારો જન.

દીના— આવો બેસીએ બેઠ સાથ.

કરીએ મીઠી મીઠી વાત.

મેલવી હાથ સાથે હાથ.

મહેલ્લી—અરે વાહુવાવા વાહુવાવા વાહુવાવા.—

દીના—(ગાયન પુરું થયા પછી) અરે મારા વહાલા રજા સારી બેઠ્યે ? મેં તો મારો જન તમારેજ હવાલે આજ કેટલીક મુદત થઈ કીધો છે.

મહેલ્લી—ત્યારે વહાલી હું રજા લઉંચ ને આપ પાછો ફરુંચ.

દીના—બેશ, બેશ, એ મારા જીવના લુટનારા બેસ, મારી પાસ. કાઢ છે કે ? જાવ, દોડો કાઢ દહાડો નહિ પીધેતો શરાબ મારા વહાલાને શાર લઈ આવો. (નોકર શરાબ હાજર કરે છે.)

પી પી પ્રીતમ પ્યારા આ પ્રેમનો પાકી જેહ પ્યાલો.

આપ, આપ, આ અબલાને તારો આતુર હવાલો.

(મહેલ્લી દીનાને શરાબ આપી.)

મહેલ્લી—પીજ પીજરે મુજ મુલાકાતનો મીઠો શરાબ.

આ ચશમેમાં વરસાવ હવે મહેર ભરું આખ.

વારું વહાલી હું શીરોજને મલી તરત તારી તરફ પાછો ફરુંચ.

ગાયન ૮ મું.

મહેલ્લી—કદરદાની જીજી તમે તો ચમનની.

કરી કદરદાની તો દાનીએ મનની—કદર.

રજા હાલમાં બક્ષો છે આહત વલનની,

ફરી આવશ, પાછો કરી યાદ ચલનની—કદર.

કીધીય મેં કીમત, તુંજ પ્યારી ફખનની,

રાખીય મેં દીલની ઉમેદો મગનની—કદર.

(મહેલ્લી દીનાને કીસ લઈ જાયછે.)

દીના—આખરે મારી મુરાદ તેં કીરતાર બર લાવી.

(દીના જાયછે.)

પરદો ૨ બે.

(રસ્તો—મંચી ગાયન ગાતો દાખલ થાયછે.)

ગાયન ૯ મું.

મંચી— નામનો તો છું મંચી જાતનો બહુ પુરો—નામનો.
દમબાજીને ઠગબાજીથી સહિસાથે કીનો.

કોરસ.

આહાહા વાહવાહવા રાખી દીલમાં દગો.

દીના મેહેલ્લી શીરોજ સાથે જોષ હર સમો.

બલ ફરેખી નાખી હું કર સહિનો ચુરો.

ફંદ ફરેખની બાજી, માં છેઉ હું પુરો—આહાહા.

૧૧ બસ કદીખી હવે હું સાંખનાર નથી. આજ કેટલાંક કેટલાંક દિવસો થયાં પેલો મેહેલ્લી અને શીરોજ મને બીજકુલ કાઢું આપતો નથી. નહિ, હવે અંત આવ્યો છે, હવે મારી ફરેખના નેટરના પ્રતકાથી જમીનદોસ્ત બનાઉં યાતો મારી તાલ મેલના ચક્રમાં લાવી માંહો માંહે અથડા અથડી કરાવી મોજ મા-રતો ખેસું. (મેહેલ્લી આવેછે.)

મેહેલ્લી—(શીરોજને જોયા બગર) ચાલો હવે આપરેખી શીરોજ સાથે ગામ જવાની તૈયારી કરીએ. (મંચીપર નજર પડેચ.) અલો ! દીયર મંચી કેમ શું વમાસનમાં છે ?

મંચી—હં ! હ હ ! કંઈ નહિ, મેહેલ્લી આજે તું ઉદાસ કેમ જણાયછે ?

મેહેલ્લી—જરાખી નહિ.

મંચી—નહિ તું મને હિડાવાની તજવીજ ના કર. તારા ચહેરાપરથી સાફ જણાયચ.

મેહેલ્લી—ડીયર મંચી તું ભુલાવો ખાયચ.

મંચી—હું જરાખી ભુલાવો ખાતો નથી, જ્યાં છે ત્યાં તારે કાને વાત આવી હશે ?

મેહેલ્લી—શાની વાત ? હું કશું જાણતો નથી.

મંચી—શીરોજ તારે વીશે બોલ્યોચ તે તું જાણેચ તે છતાં તું અખારા કરેચ.

મેહેલ્લી—શીરોજ મારે વિશે શું બોલ્યોચ ?

મંચી—તે જણાવીને મારામારી કરાવાનું મારું કામ નહિ.

મહેલ્લી—તુંને મારા સમ છે જો તું મને નહિ જણાવે તો.

મંચી—અરરર! કશમ તેં આપીને મને નાચાર કીધો, પણ તારી આગલ વાત કરું તે તું છુપી રાખે કે નહિ તેનો સાચેતી શું?

મહેલ્લી—આય મારો કોલ.

મંચી—ત્યારે તો સાંભળ શીરોજ તારે વાસ્તે..... નહિ મહેલ્લી અપારા કર. એ વાત કરવામાં ફાયદો નથી.

મહેલ્લી—જો તું મને નહિ ચહાતો હોય તો ના બોલ.

મંચી—તુંને હું નહિ ચહાઉં એ કેમ બને?

મહેલ્લી—ત્યારે તારા દિલનો ભેદ ખુલ્લો કર.

મંચી—જેવ મહેલ્લી હજુરખી માનો ને અપારા કરો.

મહેલ્લી—બસ જ અજ પછી તું મારો મીત્ર નહિ.

મંચી—અરે એમ ઉશકેરાઈ ના જ, લે સમજ શીરોજ કહેછે કે તું એક ધણાજ નીચ માણસથી પેદા પરચોચ.

મહેલ્લી—એ તું શું બકેચ?

મંચી—જે છે તે બકુંચ પણ હા તમારો કોલ યાદ કરો.

મહેલ્લી—તે વિશે તું બેશીકર રહે તારું નામ કદીખી જુઆનપર લાવશ નહિ. અફસોસ! અફસોસ! એક ભાઈના પ્યારથી શીરોજ તુંને ચહાયો તેનો આય બદલો? કંઈ ફિકર નહિ. દોસ્તી એટલે શું? એક પુરૂષનું ખીજ પુરૂષ સાથે જનમ સુધી જોડાવું. આ જગતમાં જેમ કોઈ જગાએ તડકો ને કોઈ જગાએ છાયો છે, જેમ જુદા જુદા દરદોની પછવાડે જુદી જુદી દવાઓ તમયાર રાખેલી છે, જેમ રાતના સીલા અંધારાં પછે સવારની નીરમળ રોશની જોડાયેલી છે, તેમજ તે દયાળુ પરમેશ્વરે આ-પણુ ખામી ભરેલાં માનવીની હાલત ઉપર નેધાં કરીને આપણા સુખ દુઃખનો ભાગ લેવાને મીત્રો બક્ષેલા છે ત્યારે શું હું એક-દમ મારા મીત્રને તજ દઉં? નહિ, કદી નહિ. ખરી દોસ્તી આંધળી છે. હું મારી મહોબત કદી છોરનાર નથી. વાઈ, મંચી, હું રજા ચહાઉંચ, પણ તું કશું શીરોજ આગલ જણાવતો ના. હું ખી અપારા કરશ.

મંચી—અરે એમ કાંઈ બોલાયકે?

મહેલ્લી—સાહેબજી.

(મહેલ્લી જાય છે.)

મંચી—વાહરે ! મહેલ્લી આફરીન છે તારી પર. પણ હું તો ખરોકે હવે શીરોજ પાસ જઈને મારા શીતુર લરાવું એમ હું કંઈ તમુને ધોરનાર હતો ? આગલતો ચાલો પછી તમાશો જોવાનો છે.
(મંચી જાય છે.)

પરદો ૩ જો.

(રસ્તમવાલું ઘેર—હોલ—રસ્તમ આવે છે.)

રસ્તમ—શીરોજ ? શીરોજ ? કહ્યાં મુવો ?

શીરોજ—(અંદરથી) આયોજ.

રસ્તમ—કાલે રાતના ક્યાં મુવો તો ?

શીરોજ—નાટકમાં ગીયોતો.

રસ્તમ—કહીને નહિ જવાતું કે ? જો આજે કોઈ મલવા આવે તેને કેલજેકે શેઠ ઘરમાં નથી.

શીરોજ—વાઈજ. (રસ્તમ જાય છે. મંચી આવે છે.)

મંચી—અલો ! શીરોજ કેમ શું સમાચાર ?

શીરોજ—બોલ ના, આજે જરા કાઘર છેરાયલા છે.

મંચી—વાઈ ! આજે બપોરના ખેલમાં આવવુંય કે નહિ ?

શીરોજ—અરે ! અપારા કર, આજે તો ઘરમાંજ રહેવાનું.

મંચી—અરે ચાર ! મહેલ્લીખી દીનાની સાથે આવવાનો છે, જરા બે ઘરો વહેમીની મગ્નહ પડશે. (ટાંગથી) અરે તોબાહ શું બોલઈ જાયય.

શીરોજ—શું ? શું ? મંચી કોણ ? મહેલ્લી વહેમી ? જરાખી નહિ. તું ગંભીર ભુલ કરેય, એના જેવો તો કોઈ ભોલો અને સાફ દીલનો હોશે નહિ.

મંચી—અપાવા, હોશે, ભુલ થઈ, માફ કરો.

મહેલ્લી—નહિ જે હોયતે ખરા ખુલાસાથી જાહેર કર.

મંચી—જાહેર કરીને દોસ્તીમાં ખસલ કરવાનું મારું કામ નહિ.

શીરોજ—એ તું શું બકેય તેની કંઈ સમજ પડતી નથી.

મંચી—સમજ પડતી નથી એટલું સારું નહિ તો.....

શીરોજ—નહિતો શું બોલ એમાં કંઈપણ ભેદ છે.

મંચી—મને તો તારી તરફ લાગણી છે. પણ નહિ અપારા એમાં શ-
યદો નહિ કળ્યાનું મોનું કાણું.

શીરોજ—તુંને તારા પેદા કરનારના કશમ છે જો તું નહિ જણાવે તો.

મંચી—અરરર! શીરોજ! તેં શું કીધું પણ તારી આગળ જણાવું
તેની આગમજ તું તારા પાક મજનના કશમ ખા કે કોઈ
દહારો જાહેરમાં લાવવું નહિ.

શીરોજ—કશમ છે, દીનો-ઈમાનના જો કોઈખી દહારો જાહેરમાં લાવું તો.

મંચી—અફસોસ! અફસોસ! મહેલ્લી, મહેલ્લી, એવા એક નેક
દોસ્ત તરફ જુઝું બોલનાં તુંને કેમ નહિ આનાકાની થઈ? જો
તુંને ભાઈ કરતાં જ્યાદા ચાહે તેની પર જુરો બરો મેલનાં
તુંને શરમ કેમ નહિ આવી?

શીરોજ—મંચી મંચી એ તું કોણને વાશતે બોલેય?

મંચી—મહેલ્લી અને તારે વાશતે.

શીરોજ—એ હું શું સાંભળ્યું પણ શું બોલ્યો તે તો જાહેર કર.

મંચી—જરાં ભુલમાં નથવું જેવું બોલ્યું ગીયું. એટલુંજ કે શીરોજ
મારી દીના સાથે લાગુ પરી પરણી જવા ચાહેછે.

શીરોજ—તે શું તારી આગળ બોલ્યો? અફસોસ!

મંચી—પણ હારે તમારા કશમ યાદ કરજો.

શીરોજ—તે વિષે ખેરીકર રહે.

મંચી—શીરોજ તું જાણતો નહિ તેમજ રહેજો અને હવે એની સાથે
જાજી મહોબત રાખવી એ સ્વાભાવિક માણસનું કામ નહિ.

શીરોજ—તારી સલાહ ઠીક છે.

મંચી—ચાલ શીરોજ હું જઈંચ. સાહેબજી (મંચી જાયછે.)

શીરોજ—ઓ પરવરદેગાર! મારા મહેલ્લીને મારે વાસ્તે.....અરે સાંમેથી
એજ આવેછે. (મહેલ્લી આવેછે)

મહેલ્લી—(દાખલ થઈ) ચાલતો શીરોજ તઈયાર થા.

શીરોજ—કેમ શું છે?

મહેલ્લી—જાણતો નથી વરી આજે નાટકમાં જવાનું છે તે.

શીરોજ—મારાથી આવવાને બનશે નહિ.

મહેલ્લી—નહિ, કંઈખી કરીને ચાલ, દીનાખી આવવાની છે અને તુંને યાદ
કરેછે.

શીરોજ—તુંને કહ્યુંની નહિ બનશે? શાધરની તળીયત દૃશ્ત નથી.

મહેલ્લી—આજે જરા ગુસ્સામાંજ વાત કરેચ છે શું?

શીરોજ—હોય શું વરી? કંઈજ નહિ.

મહેલ્લી—હું શાધર પાસે જઈને તારે વાસ્તે માંગી લઉં?

શીરોજ—કંઈ જરૂર નથી.

મહેલ્લી—જો આજે તું મારો સખુન પરતો નાંખેચ.

શીરોજ—નહિ, તેવું હું કશું જોતો નથી.

મહેલ્લી—વારૂં, બને તો રાતના ઘર આગલ ફેરો મારી જાજે.

શીરોજ—બનશે તો આવશ.

મહેલ્લી—સાહેબજી. (મહેલ્લી જાયછે.)

શીરોજ—અશ. હવે હાથમાં રહેવામાં સાર નથી. જેમ બને તેમ જલદીથી પરદેશ ચાલતો થાવું. (સ્તમ આવેછે.)

સ્તમ—(દાખત્ર થઈ) કેમ કાઠ હજી આયું નથી કે?

શીરોજ—નહિજી.

સ્તમ—વારૂં, અંદર જઈને જો તારા કપરાં શીવઈને આવેલાં છે.

શીરોજ—વારૂં જી. (શીરોજ જાયછે.)

સ્તમ—અશ, તેને તેજ ધખારો, જો આગ લાગી જાય, એ પૈસાને નથી બેસવાનો કરાર, નથી ખાવાનો, કે શુવાનો, રહ્યું સહ્યું કારે મોનેનો કાસમ સાનો મલવા આવનાર છે? અરે! ખોદા! તું મારા ગુનાહ મને માફ કર, એ ગુનાહ ધણા મોટા થયા છે, અજો ધરમી બાપ! હું મોટો અધરમી અને પાપીછું. માહરે હાથે ધણાજ ખુન અને બદકામો થયાંછે. પણ હવે મારું દીલ અંદરખાનેથી દંખ દીયા કરેછે. માહરી કરણી માહરી સામે આવીને ઉભી રહ્યા કરેછે. માહરા કરતુકોની સખ જોકે મને હજી પુરતી થયતી કહેવાય નહિ, તોપણ જો સાહેબ જે અંદરખાનેનું દુખ ભોગવું છું તે મને અતી સખત લાગેછે. અને હવે વધારેવાર મારાથી મારાં અંત-કરણનો દંખ ખમાતો નથી. માહરા કરતુકોની હું તોખા કરી પશેમાન થાઉંછું. (કાસમ આવેછે.)

કાશમ—મારા સમ, સ્તમ શેઠ, તમારા ચહેરાપર કેટલો ફેરફાર! તમે તો તદ્દન આવી રહ્યા છો. તમારા ગુલામનું નામ વીલમાં નાંખવાને ચુકશો નહિ.

રૂસ્તમ—તું શાને વાસ્તે આયોગ્ય તે જાહેર કર?

કાશમ—મારા સમ, એમાં જાહેર કરવાનું શું છે? જરા નાણાંની જરૂર છે કરીનેજ આયોગ્ય.

રૂસ્તમ—કેટલાની જરૂર છે?

કાશમ—મારા સમ, ફક્ત સાત હજાર.

રૂસ્તમ—સાત હજારનું શું કામ પર્યું? પેલાં નાણાંનું શું કીધું?

કાશમ—તે બેસી રહ્યા, મારા સમ, જુગારમાં ને દારૂમાં આવી રહ્યાં ને ને હમણા તમો આપશે તેમી ત્રણ હજાર તો આપવાના છે, ને ચાર હજાર બચશે, તેમાંથી ગુજરાન કરવાનું.

રૂસ્તમ—વારું કાલ પરતાં લઈ જજે.

કાશમ—મારા સમ, વારુંજ.

રૂસ્તમ—પણ જો રાતના દશ વાગ્યા પછી આવજે.

કાશમ—મારા સમ, જેવો હોકમ સાહેબનો.

(કાશમ નમીને જાય છે, ને છુપાય છે.)

રૂસ્તમ—આખ્યા વગર છુટકોજ નથી, ગલે ગાંઠ ને મોને હુચો. શીરોજ, શીરોજ, આજે તારી ઉમરનોજ મારો છોકરો કહાં હશે, જીવતો હોશે યા સવર્ગવાશી થયો હોશે? અહા! જેહાંગીર! જેહાંગીર! તારીજ યાદ, કેમ નહિ તે વખતે મને સુજ્યું? કાશમ! કાશમ! તેં કાંય નહિ મને રોક્યો. (શીરોજ આવે છે.)

શીરોજ—ચાલો બાવાજી જમવાનો વખત થયો.

રૂસ્તમ—ચાલ દીકરા. (બંને જાય છે. કાશમ છુપાયલો બહાર આવે છે.)

કાશમ—મારા સમ, ચાલો બીજા સાત હજાર તો કરાવ્યા આપરે કહાં પીછો છોરશું? જહાંવેર દમમાં દમ છે, ત્યાંવેર નીચવ્યાં કરશું. ગમે તે છે પણ દીક્રનો દયાલું તો ખરો, આજના જમાનામાં પારકા છોકરાને પાલી પોશીને કાણુ રાખે? શીરોજને પોતાના પેટના બચ્ચાની કાની સાચવેય. જ્યારે શીરોજનો ચહેરો જોઈશું ત્યારે મારા શેઠ જેહાંગીર યાદ આવે છે, કોઈ કોઈ દહારે એમ તો જુગારમાં જીતુંય ત્યારે શેઠ જેહાંગીરને નામે સખાવત કરુંય. ચાલ હવે જ્યારે શેઠને યાદજ કીધા ત્યારે થોરો દારૂતો લેવોજ જોઈએ.

(કાશમ જાય છે.)

પરદો ૪ થો.

બાગ.

(મહેલ્લી દાખત્ર થાયછે.)

મહેલ્લી—અરે ફીરોજ તુંને મારે વાસ્તે એવું બોલવાનું શું કારણ મળ્યું? આજે મંચીને હંધ્યાં મેં બોલાવ્યો છે. મારે વાસ્તે ખુલાશાથી ફીરોજ એક વાર પુછી જોઉં. (મંચી આવેછે.)

મંચી—કેમ દીયર ક્યારનો ખોટી થાયછે?

મહેલ્લી—એક મીનીટ થઈ હશે.

મંચી—કેમ મહેલ્લી નાટક પસંદ પડ્યો કે?

મહેલ્લી—ઘણોજ સરસ હતો પણ લખાણમાં દમ નહિ.

મંચી—જેયુંની ફીરોજ આખરે નહિ આવ્યો.

મહેલ્લી—ચાલો જેની એની મરજી.

મંચી—અશ ફીરોજને તારે વાસ્તે હવે ઘણોજ ખુશ વિચાર છે તે હું કંઈ સમજી શકતો નથી. વાઈ. મહેલ્લી તું કંઈ એને વાસ્તે ખુશ બોલ્યો હતો?

મહેલ્લી—એને વાસ્તે હું ખુશ બોલું તેની આગમજ હું મારી જખા-
નને કાપી નાંખુ.

મંચી—ત્યારે હું ઘણોજ અગ્નયળીમાં ગીરફતાર છું. કે તારે વાસ્તે એવા શખુનો બોલવાનું એને શું કારણ મળ્યું?

મહેલ્લી—તે વીશે હું પોતે વિચારમાં છું.

મંચી—વિચાર કરવામાં હવે શયદો નથી હવે તો તુંને કીનો લેવો જોઈએ પણ નહિ કીના જેવી ચીજ આપરામાં નથી એટલું શાઈ છે.

મહેલ્લી—કીનો! છટ! છટ! કીનો યા વેર એ આપરી નબલાઈજ છે જેઓ બીકણ છે તેજ એવું કામ કરેછે માણુશોને આ દુ-
ન્યામાં વેર જેવું શું કામ જોઈએ? કીનાથી કદાચ આપરા દુશ્મન ઉપર સરસાઈ ભોગવશું, તેને મારી પણ શકશું તો તું એમ કહી શકવાની હીંમત કરશે કે તેમાં આપરે સંતોષ પામીઆ છીએ. નહિ. કદી નહિ. કોઈ ઉપર વેર લેવું, એવું આપરે કદી વિચારવું નહિ જોઈએ, કાંય કે તેથી આપરા મન મધે અનેક તુરંગો પેદા પરશે, આપરે એમ સમજશું કે કીનો લઈશું તો આપરું દુખ કમી થશે, નહિ, તેમ નથી, પણ આ-

પરં દુઃખ ઉલટું વધશે આપરં સુખી દીવ તેથી હમેશા બેચેન રહેશે, પણ સામે ધણી આપરા કરતાં સુખી હાલતે પ્રશે વેર યા કીનો આપરાં મન મધે હશે ત્યાં તુલીક આપુને દુખ ઉત્પન્ન થશેજ અને જ્યારે આપરે તે કામ પુરં પણ કરશું તો પણ આપરં મન ડંખશેજ વાસ્તે મંચી કીના જેવી ચીજને આપરા દીલમાંથી નાબુદ કરવી જોઈએ

મંચી-- અરે હા! પણ, હું તો ખાલી તુંને જણાવતો હતો. એટલું શારં છે કે આપરા ત્રણે ગાંત્રાના દીવ બેલા છે પણ એ બેલઈ મને કોઈ દહારો ભારી પડશે.

મહેશ્વી--કાંય તુંને શું કામ ભારી પડશે?

મંચી--તુંને આવીને મેં કહ્યું તેથી હવે કોઈ દહારો તારે મોનેથી નીકલી જાય તો શીરોજ શું કહેશે કે આટલી વાત દીવમાં નહિ રહી.

મહેશ્વી--તે વિશે તું જરાપણ વીચાર ના કરતો કોઈ પણ દહારો એ વાત જખાનપર લાવશ નહિ.

મંચી--તે તો મારી ખાતરી હતી. કરીનેજ જણાવ્યું.

મહેશ્વી--વારં, મંચી, શીરોજ ખીજી કંઈ મારે વાસ્તે બેલતો હતો?

મંચી--ત્યારે તો તમે તે વાતખી જણોચ ખરા.

મહેશ્વી--વરી કઈ વાત છે?

મંચી--અરે તમે તો મારે મોનેજ બોલાવતું કરોચ ને મનેજ તમે છેવટે બદનામ કરશો તે કરતાં બહેતરકે નહિ બોલ્યામાં નવગુણ.

મહેશ્વી--કોઈખી દહારો બદનામ તુંને નહિ કરશ.

મંચી--ત્યારે તો સાંભળ કંકાશનું મુલ કારણ મેં શોધી કાર્યુંચ. શીરોજ દીના પર આશક હતો. અને દીના પણ એને ચહાતી હતી. ને બેઉ બહાર ગામ જઈને છુપેથી પરણવાના હતાં તેટલાં તો તે બેવફા નારે તારી પર મહોબતની જાત ખીછાવી તે શીરોજથી કેમ દેખી શકાય? વાસ્તે જો તું સ્થાણો હોય તો દીનાને ત્યાં જવાનું છોરી દે.

મહેશ્વી--એ વાત હું ખીલકુલ જાણતો હતો નહિ. જ્યારે એમજ છે, ત્યારે હું આજને આજ પરદેશ નીકલી જવું છું.

મંચી--મહેશ્વી, એ લોકને ખાતર તું શું કામ પરદેશ જવા નીકલ્યોચ? તું મારી તો દયા ખા. તારા સિવાય મને કોણ ચાહનારં છે?

મહેલ્લી—તારો પરવરદેગાર તુંને ચહાશે વાર, મંચી જીવતો હોવશ તો મલશ સાહેબજી. (મહેલ્લી જાય છે.)

મંચી—(મહેલ્લીના જવા પછી) હા મારા વેરના ઝાડ ઉપર ખરાબીના ફૂલો આવેલાં જાહેર થાય છે. જો મહેલ્લી અહિંથી ચાલી જાય તો અંદા દીનાપર જાવ નાંખે. એક જોરત જાતને ફાંદામાં લાવતાં કેટલો વાર ? ચાલો હવે તેજ કામપર મંડીએ.

(મંચી જાય છે. કાસમ આવે છે.)

કાસમ—મારા સમ. જોદા તારી મારાપર કેટલી મહેરબાની હશે કે જે વખતે બીજાં પહેરેજગાર લોકો વેલા ભોગવેછે, તે વખતે મને પહેરવાને સારાં લુગડાં, રહેવાને સાફ જગ્યા, ને ખાવાને સારો ખોરાક મલી શકેછે. તેથી તારો ઉપકાર મને ભુલવો નહિ જોઈએ. તારે પશંદ પરતા કામો તો કરું છું પણ કાર્જ વખતે દાનત ફરી જાયછે. એમ તો ગઈ કાલે રસ્તાપરથી નવ એક વરશની છોકરી દાગીના પહેરી જતી હતી. આપરેથી એના આપની ખજર અંતર પુછી સાથે ચાલ્યા કીધા પછી એક એકાંત જગે લઈ જઈને દાગીના ઉતારી, છરી વતે ગળું કાપી વહેતી નદીમાં તપકાવી ચાલ્યા કીધા. જોદા જાણે કે મારા અંદાનું તો એજ કામ છે, એટલે આપરે તો આપરા ધંધાપર ઉઘોગી રહેવું જ જોઈએ. ચાલો હવે રસ્તામને ત્યાં ખુરદો લેવા જઈએ. કંઈ કામ કાજ હોયતો ફરમાવાને ચુકશે નહિ. (કાસમ જાય છે.)

(અમનશાહનું ઘર—જોરદો—ગુલાં દાખલ થાય છે.)

ગુલ—(દાખલ થઈ) દીવખુશ, મનખુશ, અને સંતોષ ખુશ લાગેછે. પણ નહિ મલે માય આપનું સુખ કે લાઈ બહેનનું. મારા મુરખી તરીકે મને પાલી પોશીને મોટી કરનાર મારા માસાજી છે, આજે અમારે ત્યાં કાંઈ ગામથી દાકતર આવનાર છે, તેવણુ અમારે ત્યાંજ ઉતારો લેનાર છે, તેથી માસાજીએ મારા હાથમાંજ બધી મેનીજ સોંપી છે.

(અમનશાહ આવે છે.)

અમનશાહ—કેમ દીકરી બધું ઠીક થાક છેની ?

ગુલ—હા બાવાજી.

અમનશાહ—અરે અંદર ગતો દીકરા ને કબાટને ચાવી દબને બાગમાં-
થા થોડાં ફૂલ વીણી વાઝમાં મુક.

ગુલ—વારંજી. (ગુલ જાય છે.)

અમનશાહ—(એકલા) હા દીકરી ગુલ શું તારા ગુલુ ગાવું? આજે
તારો બાપ કોણુ જાને કહાં હશે; લગભગ વીશ વરસ વીટી
ગયાં, પણ તેનો કશો પતો નહિ મલે. તારી બહેન દીનાનો
પણ કશો પતો નથી એ શું ભેદ છે તે હું સમજી શકતો
નથી. (ગુલ આવે છે.)

ગુલ—બાવાજી, દાકતર આપરે ત્યાં આવનાર છે તેણનું નામ શું?

અમનશાહ—દીકરા તેનું નામ ફીરોજ છે.

ગુલ—આપરે ત્યાં કેટલાં દિવસ રહેનાર છે?

અમનશાહ—ત્રણચાર દિવસ રહેશે પછી સરકારી બંગલમાંજ રહેવા
જશે કારણ કે ત્યાંનો બંગલો સમરઈ નથી રહ્યો.

ગુલ—ત્યારે તો એવણ સરકારી દાકતર હશે.

અમનશાહ—હા દીકરા ગતો હમણા ચાવી લાગતા હશે.

ગુલ—વારં બાવાજી. (ગુલ જાય છે.)

રતનો—(અંદરથી) શેઠ આય રસ્તે આવો.

(ફીરોજ અને રતનો આવે છે.)

ફીરોજ—ગુડ મોરનીંગ મીં અમનશાહ.

અમનશાહ—આવો સાહેબ. રતના, જા, શેઠનો સામાન અંદર મુકાવ.

રતનો—વારંજી. (રતનો જાય છે.)

અમનશાહ—મુજ ગરીબને ત્યાં પધારી માન આપ્યુંય તેથી હું બેહદ
ખુશી છું. તમારંજ ઘેર છે. જરાપણ જુદાઈ રાખશો નહિ.

ફીરોજ—તમારી લાયકી બોલોય સાહેબ. (ગુલ આવે છે.)

અમનશાહ—મીં ફીરોજ એવણ મારા દીકરો થાય એવણનું નામ
મીસ ગુલાં છે.

ફીરોજ—એવણને જાણને હું ઘણાજ ખુશી છું.

ગુલ—ચાલોજ ચાલે નારતો તૈયાર ફીઘાજ.

અમનશાહ—જા દીકરી અમે આવ્યેય. (ગુલ નમાને જાય છે.)

ફીરોજ—મીં અમનશાહ તમને આય શહેરમાં વસ્યાને કેટલો વખત થયો?

અમનશાહ—જોવાની મીં ફીરોજ હું અસલ જંગબારનો રહીશ હતો,
ત્યાં વેપારમાં ખોદાની મહેરથી મારી પાસે બે પૈસા થયા

ત્યાર પછી મેં મારો વેપાર હૈદરાબાદના જાણીતા વેપારી દારાશાને સ્વાધીન કરીધો અને હમયાં આવી વસ્યો છું તમારે પગની પુણેથી સુખી છું.

ફીરોજ--તમારે ત્યાં એક પુરું ફરજંદજ છે ?

અમનશાહ--જી હા, તે પણ મારા સાદુની છોકરી છે. મારી પોતાની નહિ. મારે ત્યાં ફરજંદની બહેન નહિ હોવાથી જ્યારે એ વરસ દહારાની હતી ત્યારે મેં મારા સ્વાધીનમાં લીધી હતી. એ મારી દીકરીનો બાપ પોતાના બાઇને શીકનદરાબાદ મલવા ગયો ત્યારથી આજ કેટલાંક વરસો થયાં પાછો ફરીઆ નથી. અને એની એક પુત્રી બહેનનો પણ પતો નથી.

ફીરોજ--ખોદાની જેવી મરજી, ધીરજનો બદલો તે કીરતાર આપશે.
(ગુલાં આવેછે.)

ગુલાં--ચાએજી ચાહે થંડી પડી જાયછે.

અમનશાહ--ચાલ દીકરા. આવો ફીરોજ અંદર આવો.
(સઘલાં જાયછે)

પરદો ૬ ઠો.

(રસ્તમનો ઓરડો--રસ્તમ આવેછે.)

રસ્તમ--રાત કેવી ભયંકર ! વરસો પર વરસ વીતાં પણ એનો એજ ધખારો. બનાવ જાણે કાલેજ બન્યો હોય તેમ હા કાલની રાત ? રાત કેવી ભયંકર ! આંખ લાગી ન લાગી તેટલાંજ જહાં-ગીરનો ચહેરો મારી સામે ડોળા ધુરકતો ઉભો. કેવો ભયભીત ખાખ ? શાંત, સઘજે શાંત, સરવે શાંત, પણ, આય જીગર શાંત નથી. એ ડંખતું છે, એ ઠરકતું છે, એ ધુજતું છે, કેવી ડરામણી આકીલ કાળી રાતની ચુપકીદી રાત દરરાત તે કેમ ખમું ? દુર આ ખ્યાલી ઠગારા ખ્યાલ થાતું દુર ! આ પરવર ! આ દલદલ હાલત કરતાં મોહત ભલું. હજાર હજાર ગણું ભલું. લખખોની દોલતમાં ડોલતો લોકોને મન હું સુખી છું ? સુખી ? અરે ખુદા એવું સુખ સ્વપ્ને પણ કોઇની સરજતમાં ના હોતું. (કાશમ આવેછે.)

કાશમ—(હાખલ થઈ) મારા સમ, શેઠ માફ કરજો જરા મોઝં થયું.

રૂસ્તમ—દુર થા ઝો નાપાક તારી કાલી સુરત મને ના દેખાર.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ સારી કાની તો છેવની ?

રૂસ્તમ—કાશમ, માફ કર, મારો પીછો છોર, શું તારું અંતઃકરણ તુને ડંખતું નથી ?

કાશમ—મારા સમ, તમેને હું શું કહું જ્યારે મને તે બનાવ યાદ આવે છે ત્યારે તો મારા હોશ કાંશ ઉડી જ જાય છે. જે વખતે આપરે સોરાળ અને દોહાને જેર ભેજેલા કબાજ આપી મારી નાંખ્યા અને રાતનાં તે લોકનાં ડોકાં છુટા કરી બારી નાંખ્યા તે દેખાવ તો મારી આંખ આગળથી ખસતો નથી. જ્યારે યાદ આવે છે, ત્યારે બાટલી એક દાઝ પી જાઉં છું. રૂસ્તમ શેઠ આપરો ક્યાં થાગ લાગશે ?

રૂસ્તમ—દોજખના ઉંડા ગારમાં વરી કહાં ?

કાશમ—મારા સમ, નહિ તમે ભુલોચ આપરે વાસ્તે તો ખાશ દોજખ બાંધવું પરશે. નહિ તો દોજખીઓ આપરાથી બગડી જાય તેથી ભુલાં કુશાદે દોજખખાનામાં આપુને લઈ જશે.

રૂસ્તમ—લાંબો પતપતારો ના કર.

કાશમ—મારા સમ, મને દોરીઆં આપો હું ચાલતો થાઉં.

રૂસ્તમ—હઈયાં બેશ, હું જઈને હમણાં લાયો. (રૂસ્તમ જાય છે.)

કાશમ—એકલો વાહરે દુનિયા ! વાહ ! મારા સમ, રૂસ્તમ શેઠનું અંતઃકરણ હવે ડંખે છે. આપણી ડંખતો દાઝે છે તેથી શું ? હારો ખાપું ? નહિ ! કદી નહિ ! રૂપ્યા સાત હજારમાં આપણે કંઈ વળવાનું હતું ? આસ્તે આસ્તે નીચવ્યા કરશું, સામનેથી આવો શીતુર કરવા માંડું. (રૂસ્તમ આવે છે. કાશમ ફરેબથી) અરે ! પરવરદેગાર ! હવે તો તું જ મદદ કર ! તે બનાવ યાદ આવે છે ત્યારે તો મારા રૂવે રૂવાં ઉઠાં થાય છે, અરે જેહાંગીર શેઠ, માફ કરજો—શોરાળ અને દોહા—તમે પણ મારા પસ્તાવા તરફ ન જર કરજો. અરે રૂસ્તમ શેઠ, તમે મને જરા રોક્યો હતો તો આજે આય હાલતમાં નહિ હતો. હા ! અફસોસ ! પુસ્તા પૈશાની સગવડ હતો તો પરદેશમાં એ લોકોને નામની ધરમશાલા બંધાવતો. ગરીબ માણસોને અનાજ પુરો પારતો. પણ અફસોસ ! કે પૈસા નહિ મલે. રૂસ્તમ શેઠ રૂપ્યા આપે તો બધું કરું.

રૂસ્તમ—કાશમ એ તું શું બકબકારો કરેય ?

કાશમ—મારા સમ, શેઠ એ બકબકારો નથી પસ્તાવો કરેય.

રૂસ્તમ—લે આય રૂપ્યા. હજાર હજારની સાત નોટ છે.

કાશમ—મારા સમ, મને કંઈ નથી જોઈતું. મારા માંગનારાઓને પૈસા તમો ચુકતો કરી દેજો. હું દશ વરસ જંગલમાં જઈ, કીરતા-રની બંદગીમાં મશગુલ રહી મારા પાપનો પશતાવો કરશ.

રૂસ્તમ—કાશમ, તારું કહેવું રાસ્ત છે. હું બી મારો બાકીનો વખત એમજ ગુજારશ.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ તમો એક કામ કરો મને રૂપ્યા તીશ એક સુધી આપો હું દરેક ગરીબને ત્યાં ફરીને તેમને મદદ કરતો રહું. આપુને પુન લાગશે. તેમાં પેલા ગુનાહ ઢંકાતાં જશે.

રૂસ્તમ—વારું. જરૂર તું આવીને લઈ જજો. હવે રાત પડવા આવી છે. બાર વાગા, હવે જઈને સૂઈ જવું. કાશમ કાલે જરૂર આવજો ચાલ હું જાઉંય. (રૂસ્તમ જાય છે.)

કાશમ—(એકલો) મારા સમ, હા ! હા ! હા ! રૂપ્યા તીશને આય સાત એટલે સારતીશ હજારના માલેક, કાલને કાલ આવી રૂપ્યા લેવા પરશે, નહિ તો ફરકી જશે, ગમે તે કરો છે તો ભોલો. બનાવીએય તેમ બનેય ખરો. ચાલો હવે આપરે આપરા ઢંઢાપર જઈએ. તેમાં શું પરવરદેગાર પારી આપેય ? રૂપ્યા સાત હજારના સતાવીશ બનાવવા, અરે નહિ તો કાલે તીશ હજાર તો આવવાનાજ. શુકર પાક પરવરના કે હાથમાં જરા પૈસાની તંગી થાય છે તો તરત કંઈ રસ્તો સુજ પારે છે.

(કાશમ જાય છે. રૂસ્તમ આવે છે.)

રૂસ્તમ—(દાખલ થઈ) બેકાર દીલ ! આજે તું કયા તુફાની દરી-આવમાં કુબનાર છે ? ઉંધ ! મીટી ઉંધ ! તુંને કયા દુસ્મને મારીપાસેથી લુટી લીધી છે ? નજદીક અરધી રાત ગુજરી પણ હજુ ખાખની અસર મારીપર થતી નથી. અરે ! ક્યાંથી ઉંધ આવે ? એક ખુનીને ઉંધ ક્યાંથી હોય ? ચુપ ! ચુપ ! અથે બેલગામ જખાન ચુપ ! જખાન તો કાબુમાં રહી શકેય પણ અંતકરણ કાબુમાં નથી તેનું કેમ ?

(રૂસ્તમ નજર દેરવેય જહાંગીરનું રૂહ નજર પડેય.)

૩સ્તમ—ઝોહ! પરવર! એ હું શું જોડું? શેઠ જોહાંગીરનું રહ! અરે! કોઈ બચાવ. અરે માફ કરો મારો ગુનાહ. મેં નહિ, કાશમે. હું શરમંદગી સાથે કબુલ કરું છું કે એ માહરા ગુનાહ માફ નહિ થઈ શકે એવાં છે. ઝો રહેમ દીલ શેઠ હવે હું તારી હજુર માહારા બંને હાથ જોડી એટલુંજ માંગી લઉં છું કે તું મારી પર દયા કર, દયા કર, દયા કર. ઝો રહેમના ખાવીદ! દયાના દાતાર! તું મુજ બંદાની કાકલુદી ઉપર નજર કર. મારા ગુનાહ માફ કર. ઝોહ બશ બશ જોહાંગીર શેઠ કંઈ તો જોલો. અરે કંઈજ નહિ. અરે કોઈ મને પકરો.

(૩સ્તમ જમીનપર પતકાય છે, રહ જેમ થાય છે.)

(ઉડીને) અરે કાશમ નાગને મારી નાંખ, ઝો આયો, નહિ હું નહિ. તું એકલો જા. અરે મને ના મારો. મારી પર આજખ ના ગુજરો. પુન? કોણનું? પચાસ લાખ રૂપીઆ, દુર નાપાક કાશમ. આવ આવ મને ભેટ. કોણ? સોહરાખ? નહિ તારું નામ તો દીનશાહ. દોલો કહાં છે? અરે એનું ઘડ કહાં છે? મારા હાથમાં? નહિ. કાશમ દારૂ આપ. મરી ગીયા કે? હા. કામ પાર. ઝોહ આય કોણ? અરે પેલા બિચારા કોઈ મરદને દેવો શું કામ હેરાન કરતા હોશે? અરે તેનાપર કેવું ઘાતકીપણું ગુજરે છે? એ ડરામણો દેખાવ મને જોવો નથી. આ દેખાવ દોજખનો છે. અરે ઝો પલીદો! ઝો શહેતાનો! માફ કરો. મારા પાપી કરમોની હું વાજખી સજા પામી ચુકો છું. અરે ખમાતું નથી. ફારી દેવો. કાશમને બાંધો. એના બાગીદાર ૩સ્તમને પકરો. હા આયો. કહાં? દોજખમાં? ચાલો આયો.

(૩સ્તમ જાય છે. મંચી આવે છે.)

મંચી—(દાખલ) અફસોસ! ૩સ્તમને એકાએક શું થયું? દીવાનગી લાગુ પરવાનું કારણ શું મળ્યું? હોશે, શીરોજના બહારગામ જવાનો ગમ તો નહિ લાગુ પરીઆ હોય? હા ૩સ્તમ મને જો દયાની લાગણી લાગતી હોય તો ફક્ત તારી તરફજ છે. તારા દીકરાના સોહીનો તરસ્યો છું. પણ તારી તરફ અજખ લાગણીથી મારું દીલ ખેંચાયચ. આજે શીરોજ આવનાર છે. રખે મહેલ્લી અને શીરોજ એકમેકમાં વાત જાહેરમાં માવી દે. આજે મહેલ્લીને અહીંઆ જોલાવ્યોય તો ખરો, ઝોહ આવી લાગો. (મહેલ્લી આવે છે.)

મહેલ્લી—(દાખલ) મંચી આજે ફીરોજ આવનાર છે વાસ્તે તું રોશન પર જાજે. મારાથી બનશે નહિ, કારણ મને રસ્તમજી આગલ રહે-વું જ નેહએ, વાઈ તોં મને બોલાવ્યો તે શું કહેવાનું છે તે કહે.

મંચી—કહેવાનું ફક્ત એટલું જ કે, ફીરોજ આગલ વાત જાહેરમાં લાવવી નહિ.

મહેલ્લી—તે વીશે તું બે ફીકર રહે, એક શખુન પણ મારી જબાનમાંથી નીકળનાર નથી.

મંચી—મહેલ્લી ખીચારી દીનાને તો બુલીજ ગીયો કે? અરે બોદા માઈ શું બલું થશે?

મહેલ્લી—બુલી કેમ જવું? એની મહોબતના જલામાં જકરઈ ગીયો છું. હું દેવાનો થયલો આશક છું. એા દીના! તું ચેરાગ તો હું પરવાનો છું. અગર હું તારા ગમમાં મરી જવશ તો આખરે તારી ગરદન ઉપર માઈ ખુન પરશે અને તેથી કરી હું કયામતને દહાડે તારી દામન પકડશ. એા વહાલી દીના! હું કદી બેવકા થનાર નથી. અરે! જ્યારે તું ફીરોજ સાથે દાલથી બંધ છ ચુકી હતી, સારે શાવારતે મને મહોબતની જંજીરમાં જકર્યો? હા આજ લગલગ કેટલાંક દિવસો વીટી ગયાં પણ તારી મુલાકાત લીધી નથી. તારી જુદાઈ મારાથી ખમાતી નથી.

મંચી—સારે વહાલા મહેલ્લી તુંને મારી શલાહ છે કે તું લગનથી નેહન.

મહેલ્લી—તેમ થઈ શકનાર નથી. કારણ ફીરોજ પછી શું વિચારશે?

મંચી—હા! એ વાત ખરી ફીરોજ હજી એને દીલોજન નથી ચહાયછે ને એ એટલું જ બોલી ગયો હતો કે મહેલ્લીને ત્યાં જવા દેતો ના.

મહેલ્લી—અરે! પહેલેથી ખબર હતે તો કદી એવું નીચ પગલું ભરતે નહિ. અરે! મંચી પહેલેથી મને કાંય નહિ રોક્યો?

મંચી—રોકવાનો તો ઘણોજ વિચાર કરતો હતો પણ તું માને પા નહિ માને ને પછી તુંજ પછવારેથી બોલે કે મંચીથી દેખાઈ શકાતું નથી તેથી અખારોજ કીધા.

મહેલ્લી—પણ મંચી મેં તો કાઠખી દહારો ફીરોજને દીના સાથે બોલ્યો નથી.

મંચી—અરે તારી ભુલ છે તેં નથો જ્ઞેયો તેથી શું થયું? હું તો
કહુંય કે એ છોકરી સાથ તમારા બેઠિતું નહિ થાય તો સાફ.

મહેલ્લી—તેનો સબબ?

મંચી—શબ્બ એજ કે છોકરી સારી ચાલતી નથી. તારી ખાતરી કરવા
કોઈ દહારો હું તુંને નજરે નજર દેખરાવશ.

મહેલ્લી—જે હું મારી નજરે જોઉં તો કદીયી તેનું નહેસ્ત નામ
જખાનપર નહિ લાવું.

મંચી—ધીરજ રાખો તક મલવે દેખરાવશ.

મહેલ્લી—વારું મંચી વાતમાં વખત થઈ ગયો, હું રસ્તમજપાસે જવુંય.
તું સ્ટેશનપર ફીરજને લેવા જવાને ચુકનોના શાહેજી.

(મહેલ્લી જાયછે. સામેથી કાશમ આવી જાય છે.)

મંચી—અહા! જો એના જેવા વહેમી વશતા હોય તો મારા જેવાની
પછી દાદ લાગે ખરી. હા, અગર તું એની સાથે લગનથી
જેરાવાળી પામશે પણ તારું ખુન કરવાનેની ચુકશ નહિ.

(કાશમ જાયલો બહાર આવેછે.)

કાશમ—(બહાર આવી) કેમ શેઠ? મારા સમ, કોણનું ખુન કરવા તૈયાર
થયાય?

મંચી—ખુન ન નહિ. હું મારુંજ ખુન કરવાનો છું.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ ગભરાઈ ના જવો. તમારા કામમાં હું
મદદ કરશ.

મંચી—મને મદદ કોઈની જોઈતી નથી.

કાશમ—મારા સમ, ત્યારે મારી ફરજ છેકે તેને ચેતાવું.

મંચી—કોણને? પણ તું વરી કહેછે મદદ કરશ તે આય જાતની
મદદ કે?

કાશમ—મારા સમ, શેઠ મારા, પૈસાની ઠેઠી કાશમના હાથમાં આપો
તે પછી અજમાવો કે કાશમ કેવી સફાઈથી કાટલાં કારે છે.

મંચી—વારું જો કામ પરશે તો હું જરૂર તુંને મલશ.

કાશમ—મારા સમ, તે તો વાત ખરી પણ હમણાંની વાત જાહેરમાં
નહિ આવે તેને વાસ્તે—

મંચી—તેને વાસ્તે શું?

કાશમ—મારા સમ, પૈસા.

મંચી—હાલમાં મારી પાસે થોરાજ છે, તે લે બીજી વખતે તું મને મલજે.

કાશમ—મારા સમ, ખીજ વખતે મલવાનું ઠેકાણું કહાં?

મંચી—શેરાખ દમણીયાના ઘેરની બાબુના મહેરબાનીનાં બંગલામાં.

કાશમ—મારા સમ, વાડું સાહેબ મુલાકાત લેતો રહેવશ.

(કાશમ જતો જતો ભરાયય.)

મંચી—હવે મારે ઘણીજ સાઉચેતીથી કામ લેવું પરશે. વખત થવા આવ્યોજ, શીરોજને લેવાતો જવુંજ જોઈએ. આહ શીરોજ, તુંને એવો મારા સપાટામાં લાવું કે તુંખી જોયાજ કરે અને જો દીના મારી મકોખત ના કબુલ કરશે તો મહેસ્તીનું ખુન થવાને વીલંબ લાગશે નહિ.

(મંચી જાયછે. કાશમ બહાર આવે છે.)

કાશમ—(બહાર આવી) ઝાત તારી. મારા સમ, હું જાણું કે હુંજ ખુની હોવશ પણ આજરવાલાઓખી ખુની હોયય ખરા! એટલે તો દીલાશો દીક છે. હવે આપરે શેઠ રસ્તમ પાસેથી ખુરદો કરાવી ચાલતા થઈએ ને પછી શેરાખ દમણીયાની બાબુના બંગલામાં જઈએ.

(રસ્તમ આવે છે ને કાશમ છુપાય છે.)

રસ્તમ—(દાખલ થઈ) કાશમ લાશને બારી નાંખ. નહિ, નહિ, દાટી નાંખ. હવે જલદી કર, જેહાંગીર શેઠનું ખુન બાકી રહ્યુંય. ચાલ લાવ દાડ લાવ? શીરોજને મારીનાંખું? નહિ, હમણાં નહિ.

કાશમ—(નીકલી આવી) મારા સમ, રસ્તમ શેઠ આજે એ શું ઘેલાં કાહારોય? (શીરોજ તથા મંચી દાખલ થાયછે.)

રસ્તમ—કાણુનો અવાજ? મારા વહલા કાશમનો? આવ, આવ, મને ભેટ. તુંજ કાશમ કે? નહિ, નહિ, તું તો ખુની છે, તારા હાથ-પર લોહી છે.

કાશમ—(સ્વગત) મારા સમ, આપ મારા આય શું ઘોંટાલો! અરરર! શંસી જવાનો વખત આવ્યોય કે કેમ?

મંચી—(સ્વગત) અરરર! આય તો પેલોજ મને મલ્યો તો તેજ.

શીરોજ—બાવાજી, જરા તો મારી સાથે વાત કરો. તમારા દીકરા ને તમે ભુલી ગીયા કે?

રસ્તમ—નહિ, તારો આપ હું નથી. કાશમને પુછ તારા બાપનું ખુન થયુંય.

કાશમ—(સ્વગત) મારા સમ, અચ્ચા કાશમ થાર મુવો.

ફીરોજ—અરે બાવા તમે તો જીવતા છેવો. કાણે ખુન કીધું ?

કાશમ—મારા સમ, નાલ્લા શેઠ, તમે જરા મુગા રહેવો. દવા દારૂ જરા પાવો.

રૂસ્તમ—કાશમ પેલો નાગ મારી સામે આયોય. અરે મને ડાંખેય. મને નહિ, કાશમને ડાંખ. હા ! તેંજ મારા શેઠને ડાંખીને જીન લીધો ? નહિ, નહિ, તેં નહિ. મારા શેઠનો જીનતો મેં અને કાશમે લીધો.

કાશમ—(સ્વગત) મારા સમ, મારીઆ ઠાર.

રૂસ્તમ—કેમ મુગો ઉભોય ? ઝેર ભેલેલા ક્વાળ આપરી આગલ ના મુકતો. સારાળ અને દોલા આગલ મુક. અરે જીન જીવય. કાશમ મરી ગીયા કે ? હા, કામ પાર, ચાલ દારૂ લાવ. નહિ, નહિ, હું નહિ આવું, કાશમને લઈ જા. ફીરોજને મારી નજર આગલથી દુર કર. નકરો જાણે બાપ. અરે મને માફ કર. કાશમ તેં મને ઉશકેરીયો. નહિ, નહિ, દુર, ઓ નાપાક, તુંજ નાગ લાયો. મારો; ફાંસી દેવો; અરે જેહાંગીર શેઠ મને માફ કરો. નહિ કરશો માફ ? (મહેલ્લી દાખલ થાય છે.)

ફીરોજ—બાવાજી જરા શાંત થાવો. હું હમણા તમારીપર ઉપાયો અજમાવુંય. મહેલ્લી જતો મારા ફ્રેન્ડ દોકતર જાલને લઈ આવ.

મહેલ્લી—વારંજી. (મહેલ્લી જાય છે.)

કાશમ—મારા સમ, નાલ્લા શેઠ, તમે એવણને થોરા દિવસ બહારગામ લઈ જાવો.

રૂસ્તમ—હા ! મને શીકનદરાબાદ લઈ જાવો. જેહાંગીર શેઠને મલીને આવું. જેહાંગીર શેઠનું તો ખુન થયું. નહિ, ત્યાં નહિ જાવું. હૈદરાબાદ જવશ ? અરે ! ત્યાંપણુ શોરાખનું ને દોલાનું ખુન થયુંય. કાશમ ! ખાલી હાથે આવ્યો, ખાલી લઈ જશે, નેકી કર કે ત્યાંખી તે સાથે થશે. કાશમ, તારા કામે સિવાય તારી સાથે કોઈ ચીજ આવવાની નથી. દુનીઆ એ પલકનોજ બજાર છે, ત્યાંનાં જરો માલપર થોરોજ પ્યાર કર. અરે ગુમાની ! તારું ગુમાન છેરી દે. કારણ, કોઈની નીશાન અમર રહી નથી, ગુલાબની મીસાલ તારો જીન એક દીવશ કરમાઈ જશે, અને જે તેં કીરતારને બજાવ્યો નહિ હશે તો તે કીરતારની હજુરમાં તું શું નાકે જશે ? માટે હજુરખી પાછલ નજર કરીને જે કે તે

શું શું કીધું? અને તેની હબ્બુરમાં જવા અગાઉ હિસાબ તું
ખરાબર તપાસ.

જરો માલ મીલકત કરે ત્યાં ન કામ,

બદીતો ગણાશે બધી ત્યાં હરામ.

ફક્ત તોલશે માત્ર ત્યાં તો સવાખ,

જગત બાપને શો દેશે જવાખ?

ત્યારે કાશમ! જે કાંઈ તારે કરવાનું છે તે એજ કે આ
ફાની દુન્યાના ચંદ્રોજના સુખને ખાતર તારે પરત્વેકના અનંત
સુખનો ત્યાગ નહિ કરવો.

મંચી—ફીરોજ! ફીરોજ! હુશીયારીમાં આવેય? કેવું સરસ બોલી ગયા
બોલ કરશે તો એક બે દીવશમાં વેલ થઈ જશે.

ફીરોજ—નહિ, દોસ્ત, દીવાનગીમાં કોઈ કોઈ વખત એવું બોલાયય
કે બલા બલા શાયરો મહાત થઈ જાયય.

ફેસ્તમ—કાશમ, મેં તુંને ખુન કરવાના રૂપ્યા પચીશ હજાર આપ્યા
તેનું તેં શું કીધું?

કાશમ—(સ્વગત) મારા સમ, આય પીરામાં હું કહા પરીઓ?

ફેસ્તમ—મંચી આવ, મને ભેટ. તુંજ માઈ ફરજાંદ. તુંજ મારો વારેસ.
ફીરોજને મારી આગલથી દુર કર. નહિ! નહિ! એના બાપનું
મેં ખુન કીધું, નરહોવા દેવો એનો હક મને આપના દેવો.

ફીરોજ—બાવા જરા તો શાંત થાવો. મને હક જોઈતો નથી. તમારી
શલામતી છે તો હું મારા મનથી લખ્ખોની દોલત સમજુંય.

મંચી—(સ્વગત) હા! અફસોસ! દીલમાં એવી લાગણી ઉશકેરાયય
કે જે ફેસ્તમને મારા બદનના લોહીથી કરાર થતો હોય તો
અબધરી માઈ લોહી આપવાને તૈયાર છું.

ફેસ્તમ—કેવો બક્ષો! કેવો નેકા અરે મને મારી નાખો. એવા બલા શેઠ
તરફ કેવી મેં બેઠામની કીધી? કાશમની જીવતાં જીવત ચામરી
ઉતારો. મને ખીલા થોકેલાં પીપમાં ગજરાવશે તોખો થેરી સળ છે.

ફીરોજ—મંચી જરા સાથે હાથ લાગ એવણને અંદર લઈ જઈને
દવાનો ડોઝ આપી સુવરાવી દઈએ.

ફેસ્તમ—હા, લઈ જવો. ફાંસીએ લઈ જવો, કે હમેશનો સુઈ રહેવું.
(સધલાં જાયછે.)

પરદો ૭ મો.

(દીનાનું ઘેર—દીના આવે છે.)

દીના—આજ ફેટલાક દિવસો થયાં મારો વહાલો મહેલ્લી મારી મુલાકાતે આવતો નથી. તેનો શું સખખ હોશે? આજે હું આય બાગમાં ખાસ મારા મહેલ્લીને ખાતર આવીય. હાથ્યાં રોજ મારો મહેલ્લી આવેય. અરે! સામેથી એજ આવેય.
(છુપાય છે, મહેલ્લી આવે છે.)

મહેલ્લી—અફસોસ! હજાર અફસોસ! શ્રીરોજનું મને કંઈ સમજ પડતું નથી. એ મારી સાથે એમ કાંય વરતતો હોશે? અરે આય કોણ? દીના?

દીના—જ હા, કેમ, તખીયત તો ઠીક છેતી?

મહેલ્લી—જેમ તું જોયય તેમ છે.

દીના—દુનિયાની શું ખબર છે? જરા કહો તો ખરા? મીજજ કેમ છે; જરા જખ્યાનમાંથી વહાલા કહો તો ખરા?

મહેલ્લી—એ લોક યેવશ કેમ થઈ ગયું? જરા કહો તો ખરી? જમાનો કેમ ઉલટાઈ ગયો? જરા કહો તો ખરી?

દીના—અરે એ તો હું ત્યારની પુછવા માંગુંય, યેવશઈનો સખખ શું છે?

મહેલ્લી—મને માલમ નથી કે દગાખાજ ઓરતોની મતલબ શું છે?

દીના—ઓરત દગાખાજ?

મહેલ્લી—દગાખાજ—મકકાર—જફકાર.

દીના—ફરીથી ફરમાવો?

મહેલ્લી—જસતી ના શરમાવો.

દીના—વહાલા હું એવી છું?

મહેલ્લી—કોઈ હશે એવી તેવી.

દીના—અફસોસ! તમારી તખીયત એટલી જલદી કેમ બદલઈ ગઈ? ચહાવાવાલાનો કેમ બરોસો કરીએ? ખરું છે—દુનિયામાં કોઈનું કોઈ થતું નથી.

મહેલ્લી—અહાહા! દીલ કોઈને ના આપતી કે જમાનામાં કોઈનું કોઈ થતું નથી.

દીના—અહા ! કેવું મારું તકદીર છે ? તમારો મીઝળ પણ ખગરી ગીથોય.

મહેલ્લી—હા, ખરું છે, ખગરી ગીથોળ મારો મીઝળા શું શીતુર કરવાનો ઔરતનો છે રીવાજ ?

દીના—મેં તમારી સાથે શું ખુરમ કીધી ? મેં તો મારોજન તમારી પર શીદ કીધોય.

મહેલ્લી—શરત કીધી જેની સાથે બાવશાઈની, તેનેજ અનગનમાં નજર રાખી ખુરાઈની, હવે વધારે ના કરો કાશીશ સફાઈની, જોઈ લીધી શાંત ઔરતે આસનાઈની.

દીના—ઓ બંદે નાકદર. હું તમારીપર મરું ને મને સતાવો એ વાજખી નહિ.

મહેલ્લી—બસ, બંધ કર તારી જખાન, ઔરત એક બેવશાઈની પુતલી છે.

દીના—વહાલા મારી કસુર ?

મહેલ્લી—બસ થા મુજથી દુર.

દીના—તમે કેટલા સંગદીલ-જફાદાર છેવો ? બેવશ દુનિયામાં કાણુનો ભરોસો કરીએ ?

મહેલ્લી—ખરું છે કાઈનો ભરોસો કરતી ના.

દીના—પ્યારા મહેલ્લી ! એ શું હાલ છે ? કાણુની તરફ ખ્યાલ છે ?

મહેલ્લી—શું મને કહેય ? શું કહેવા માંગેય ?

દીના—હઈયાં તો મોનું ફેરવી જો મારા નવજવાન આશક ?

મહેલ્લી—મારો આશક કાઈ નથી, હું પોતે નાતવાન આશક. હું શું જનું કહાં માયુક છે ને કહાં આશક ?

દીના—શું ત્યારે તમારો પ્યાર મારીપરથી જતો રહ્યો ?

મહેલ્લી—શું કહું દીલથી મહોબતની મળહ જતી રહી ? એવું કંઈ થયું કે મારી શુદ્ધી જતી રહી ?

દીના—હા ! આજે મારી ખાતરી થઈ કે, તમે મારો ખ્યાલ રાખતાજ નથી.

મહેલ્લી—હા ! મારી પણ ખાતરો થઈ કે મહોબત કાઈ ચીજ નથી. તેથી તારો પ્યાર મને હરગીજ પસંદ નથી.

દીના—વહાલા એવી તો મારાથી શું કસુર થઈય કે તમુંને મારો પ્યાર પસંદ નથી ?

મહેલ્લી—વખત આવવે જણાશે ખોદા તમારો નેહોગેખાન.
(મહેલ્લી જાય છે.)

દીના—(એકલી) આહ ! આ બેકદર, સંગદીલ, મહેલ્લી ! કેવા કડવા શખુનોનાં તેજ તીરથી આ નાળુક જીગરને જખમી કીધુંય ? પણ યાદ રાખજે કે આખેરશ પશ્ચાતાપનો ખુરો મરજી તુંને જાંદગી સુખી હલાક કરશે. હાલ તો છેલ્લી શલામ, તુંને છેલ્લી શલામ. આ શું અળખખ ફેરફાર ? થોડા દિવસની આગમજ મોહખતની ખુશ ગોફતેગોને દરમ્યાન આ બાગ કેવો રમણ લાગતો હતો ? પણ, હાલ તે કેવો વેરાન જંગલ જેવો દીસેય ? અહા ! તમામ સુખ નજર આગલથી ગુમ થયુંય ! અય પર-વર ! શું આવી રોતે દુખમાંજ જાંદગી ગુમરવા તેં મને જન્મ આપ્યોય ?

(મંચી આવેય, દીના બાળુ થાયય.)

મંચી—(દાખલ) અફસોસ ! હજાર અફસોસ ! દોસ્તોનો કેમ ભરોશો કરીએ ? મહેલ્લી, મહેલ્લી, એક વફાદાર ઓરત તરફ કેટલી બે પરવાઈ ? અગર તારું દીલ ખીજી ઓરત તરફ છે, તો પહેલેથી એ નેક ઓરત સાથે વચનથી બંધાવું નહિ હતું. મહેલ્લી આવે તો હજી બી તેનો વિચાર ફેરવું. (દીના બહાર આવેય.)

દીના—(બહાર આવીને) ભાઈ મંચી તું શું બોલ્યો ?

મંચી—અરે કંઈ નહીં રે તમો ક્યારના હર્ષયાં છેવો ?

દીના—મેં તમારું બોલેલું બધું સમજ્યુંય ?

મંચી—અફસોસ !

રોકવી છે દુનિયા બેઠંગ બેઠતબાર,

જલમ જમાનો છે બહુ જફાકાર;

નિરદોશપર પરેય સેતમને ગજબ,

દોરંગી રૂનિયાનો દોર છે અજબ.

સદા સહેય દુખ નેક નર ને નાર,

તકદીરમાં લખ્યું નહિ મીટવું જીનહાર.

બહેન ધીરજ ધર હું તેને સમજાવશ તેનું ફેરવાયલું ધ્યાન ઠોકણે લાવશ.

દીના—ધીરજ સિવાય ખીજે કોઈ ચારો નથી.

મંચી—અરે ! બેવફા મહેલ્લી ! તુંને એ શું સુઝ્યું ? એવી એક નેકબદ ઓરતપર ખુરો બટટો મેલતાં તુંને કેમ નહિ આનાકાની થય ?

દીના—મારે મહેલ્લી, મારી પર શું બરો બટટો મેલેય ?

મંચી—મને માફ કરો મારી જાનને નાપાક ના બનાવો તે પોતે પસ્તાશે.

દીના—એક ભાઈ તરીકે તમારી પ્રજા છે કે મારી આગલ તેનો ખુલાશો કરો.

મંચી—ખુલાશો તો કરવાને રાજી છું, પણ મહેલ્લીએ મારા સિવાય કાઢને જણાવ્યું નથી, અને હું તમુને જણાવું, અને તમો તેની આગલ જઘને કહી દેવો તો પછી મારે વાસ્તે શું વિચારે? તે કરતાં બહેતર એજ કે અધારામાં રહેલું સારું.

દીના—તે વીશે તમો જરાખી તમારા દિલમાં ખતરો રાખતા ના. મારી જાનમાંથી એક શબ્દ પણ નીકલશે નહિ.

મંચી—ત્યારે સાંભલો, મહેલ્લીને એમ વહેમ છે કે તમો શીરોજ સાથે કાગલ પત્રનો વહેવાર રાખોય, અને તમો છુપા નાશી જવાના છો.

દીના—ઓ ખુદા! એ હું શું સાંભલુંય? મારા કાન કેમ ઝૂરી જતા નથી!

મંચી—બહેન, તે કીરતારપર ભરોસો રાખો. મહેલ્લી, મહેલ્લી, અગર આય ઠેકાણે કાંઈ ખીજી આરત હોય તો તારીપર કીનો લેવા વગર રહે નહિ. અને તારી ધારેલી પેત્રી આરતનું પણ સલાનાશ કરીઆ વગર નિરાંતે બેસે નહિ.

દીના—તમો કંઈ આરત વિશે ઇશારો કરોય?

મંચી—હાલમાં મહેલ્લી જેના પ્યારમાં છે તે આરત વિશે.

દીના—ત્યારે શું મહેલ્લી મને બેવકા થયો?

મંચી—ખચીતજ. તેમાં શક શું?

દીના—તે આરતનું નામ નિશાન મને જણાવશે?

મંચી—નામ તો જણાવી શકતો નથી. પણ જે પહારે મહેલ્લી ધન સાથે—અરરર! મારું દીલ કેટલું ભોલું છે કે નામ પણ બોલઈ ગીયું.

દીના—તેની તમો ચિંતા ના કરો. તમારું નામ જાહેરમાં લાવશ નહિ.

મંચી—જ્યારે તે આરત સાથે બહાર ફરવા જશે ત્યારે હું આવીને તમુને, નજરો નજર દેખરાવશ. પણ ધ્યાન રાખજો. મારું નામ જાનપર ના લાવતાં.

દીના—ભાઈ તમારો મારીપર બેહદ ઉપકાર થશે. હું મારી નજરે જોવશ તો પછી કદીબી એવા બેવશ મરદનું નામ જાપાન-પર લેવશ નહિ.

મંચી—નહિ, તેમ કરશે નહિ, તમે નજરે જોવો તો પણ અખારા કરજો. અને કશું જાણતા નહિ હોવો તેમજ વરતજો.

દીના—જ્યારે તમારી એવીજ મરજી છે તો હું તમારા કહેવા પ્રમાણે ચાલશ. પણ મને નજરોનજર દેખરાવાને ચુકશે નહિ.

મંચી—અરે તે તો દેખરાવાને શું વખત લાગશે. વાઈ, હું રજા ચ-હાઉંચ.

દીના—આવજોજી. (મંચી જાયછે.)

દીના—(એકલી) અફસોસ! વહાલા મહેલ્લી! મેં જે મારો પ્યાર તારી પર બાંધીઆ તેનો બદલો આવો મલ્યો. મારી સઘળી આશા-આના આકાશને ઢાંકી સીદા કીધું. મારી ઉછરતી ઉમેદને કચરી ચુરેચુરો કીધા. હા, પણ ફકર નહિ, કીરતાર પોતાનું કામ વખતસર કર્યો જશે. હા! મહેલ્લી! તું મને બેવશ થયો? નહિ, નહિ, કેમ માનું? હજી મારું દીલ માનતું નથી પરવરદેગાર મારી સાચી મહોબત કાયમ રાખજે. (દીના જાયછે.)

પરદો ૮ મો.

(બમનશાહનું ઘર. ગુલાં દાખલ થાયછે.)

ગુલ—જેનાં જીગરમાં કાંઈપણ ધા લાગો ન હોય તે સદા નજીવા જખમોને હસી કહાડેચ. તે કીરતારે મને જોવાને આંખ, સાંભળવાને કાન, અને વીચારવાને મન શકતી બક્ષશેલી છે. અને જો કમનશીબે તે બક્ષેસ પણ મારી સાથે દગો રમે તોપણ શીરોજ, ઝો બહાલા, સોહામણા, શીરોજ તારી યાદ આ મીટીના મગજમાંથી હું કદી ખીસાડનાર નથી. જ્યારથી મેં શીરોજને જોયોય ત્યારથી હું કયાં ચાલુંચ તે જાનતી નથી, કાન સાથે વાત કરુંચ તે મને ખબર નથી, અને કંઈ ચીજોને જોઉંચ તે મને માલમ નથી.

(બમનશાહ આવેછે.)

અમનશાહ—(દાખલ થઈ) દીકરી, આજ કેટલા કેટલા દિવસો થયાં એમ ઉદાશ શાની પ્રીતિ કરેય? કંઈ તારા દીલનો ભેદ જણાય?

ગુલ—મારા દિલનો ભેદ જણી તમે શું કરશો? મારા દિલનો ભેદ તમારી આગળ ખોલું? કેવી રીતે ખોલું તે મને સમજ પડતી નથી.

અમનશાહ—દીકરી! એ શું ઘેલાં ચેરાં કરેય? મારી આગળ ખુલાસાથી કહે તો તેના ઉપાય થાય.

ગુલ—ઉપાય? ઉપાય તમારા હાથમાં નથી. એ મારા દુખનો ઉપાય કરનાર બીજેજ માણસ છે.

અમનશાહ—હા હું સમજ્યો ત્યારે શું તારો વિચાર છે?

ગુલ—વિચાર શાનો પુછવાનો હોય પ્રીતિ સાથે—

અમનશાહ—ચુપ, હું તારું કંઈપણ સાંભળવાનો નથી. તું યાદ રાખ કે તારી નેમમાં તું કદી ફાવવાની નથી. હું તો તને જલ સાથેજ પરણવાનો.

ગુલ—બાવાજી, એ કદી બનશે નહિ. પ્રીતિને મારું દીલ જીતી લઈ આવે જીવનની અંદર મોહોબતનું બળતું સલગાવ્યું, ત્યારે તે હું કેમ છુનવી શકું? ગમે એટલું દુઃખ મારીપર કાંય નહિ પડે? ગમે એવા સંકટો કાંય નહિ આવે? ગમે એવા રંજેથી કાંય નહિ રીણું? તોખી પ્રીતિની મોહોબત જીવનનાર નથી.

અમનશાહ—ઓ નાદાન દુકતી ત્યારે શું મારાથી તું નાફરમાન થાયય? શું મારા હોકમ વગર બેગાના મરદ સાથે મોહોબતમાં પડશે? મારી જઈશીના વખતમાં મને ગમગીનીમાં ગીરફતાર કરશે? બહેતર થતે કે ઓ કમઅખત! તું જન્મતાને વારજ મરણ પામી હતે.

ગુલ—બાવાજી, મારી છાતીના પીંજરામાં પ્રીતિના પ્યારે ઘેર કીધુંય. ત્યારે એ પીંજરામાં બીજને કેમ જગા આપું? ઓ! બહેતર કે તેમ બનવા આગમજ તે પીંજરું ભાંગી ચુરેચુરે થઈ જાય. પ્રીતિ! પ્રીતિ! તારી મોહોબતનું મધ ચખાડવા આગમજ તે મને આ કેવો જખરો ડંખ માર્યો?

અમનશાહ—ત્યારે શું તું જલ સાથે પરણવાની નથી?

ગુલ—નહિ, બાવાજી.

અમનશાહ—જ્યારે માય બાપો પોતાના ફરજદોને રંજ અને મહેનત ખેંચ્યા, પૈસાની તેમજ કાયાની ખુવારી કરી, પાલીપોલી

મોહટાં કરે, તેનો સધલાનો ગુણ તું આવી રીતે આપેય ?
 ઓ પરવરદેગાર ! તું મારી ઉપર દયાની નજરે જો, અને
 આ જમ્મીથી જુદાં જગરપર તારી રહેમ ભરેલી ચશ્મો
 દેરવ. ઓ નાદાન બેટી ! તારા આપની ગોદમાંથી ચાલી જઈ
 શીરોજની ગોદમાં રહે. ગુણ, સોહામગી, સુંદર, પણ બેવડા
 ગુણ, તારી બરફ જેવી સફેદ ચામડીએ તોફાની સાગરનો
 કાલાશ કાંય નહિ પકરીઓ ? ઓ ગુણ ! તું જન્મથીજ બેદોલ,
 કાંય નહિ જન્મી ? ઓ ગુણ ! જે પ્યારથી હું તુને ચાહતો
 હતો તેવા પ્યારથી તારો આપ પણ નહિ ચહાતે. પણ, હવે
 તારા પાપોની સજા તરીકે મારા મગજમાંથી મેં તારું નામ
 સદાનું નાબુદ કરીડું. અને મારો સવળો પ્યાર મેં હવામાં
 ઉરાડી નાંખ્યોય. અગર દોજખના દેવો અને પત્તોદોના હાથ
 તને તું સપડાય, અગર ભયનીત કાવતરાંનો તું ભોગ થાય
 તો પણ. યાદ રાખ કે કદીખી તારો આપ તારી મદદે
 આવનાર નથી.

ગુલ—આવાજ, મારા તકદીરમાં જે લખ્યું હોશે, તે બનશે. અગર
 બોદા મહેરબાન હોશે તો ગમે એવા ભયનીત કાવતરાંનો
 ભોગ ખી થઈ પરી હોવશ તો તેમાંથી મને બચાવી લેશે.

અમનશાહ—હું તારો લાંબો પતપતારો સમજવા માંગતો નથી. જા,
 તારા તકદીરના બરોશે રહી હારમાર થઈને મરજે. હજીખી
 માન, ના થા નાદાન, અને જલ સાથ પાણવાને કમ્બુસ થા.

ગુલ—આવાજ, હવે જણાવાનું એટલુંજ રહીકું કે એક હાથમાં કા-
 તેલ ઝેરનો પ્યાલો આપો, અને બીજા હાથમાં જલ વીશેનું
 સાદીનું લખત ધરો તો બહેતર કે, હું ઝેરને ગતીમન
 બણુશ.

અમનશાહ—નાપાક બેટી ! મારો બોલ તુંને અમલમાં લાવવોજ
 પરશે. હું તને લગન કરવાની ફરજ પારશ.

ગુલ—ફરજ પારશ ? એવો કાણુ મરદ આ દુનિયામાં છે કે જે આ
 બાબદમાં મને ફરજ પાડે ? હવે મારા જીવની દરકાર કરતી
 નથી તો ફરજની શું દરકાર કરશ ? આટલું સમજાવ્યાથી
 બરે તમે નહિ સમજો ત્યારે હું હિંમતથી જણાવું કે,
 તમો ખરા જીલમગાર છેવો. એટલુંજ નહિ પણ, તે સાથે
 તમો કમસમજ છેવો.

બમનશાહ—(ગુસ્સામાં) અય નાદાન દુકતી હું કમસમજ ? તારા આ પથરના મગજમાં મગરૂરીનો જે બદકુવો જારી મુકીઆય તે મારા જીલમના આતશી સોળાથી ઊરાડી દઇ તુંને ધડીની વચમાં ઠેકાણે લાઉંચ. ઓ બેવફા ! તારી તરફ આટલી માયા, આટલી જતન, અને જન ફેસાનીનો આય બદલો ? નીકળ, નીકલ ઓ બદકાર, મારી ચશ્મો આગલથી દુર થા. ઓ ગંધીલી મોનેની પાપી દુકતી આવી ખુબસુરત આકારમાં ખરી શયતાન છે. ઓહ ! આ બદનમાં નાસીપાસીના કાંટા ખુચેચ. મારી રગેરગ અને બાલેબાલ ઊભા થાયચ. ઓ નાદાન તુંને મેં એક ખરું ગુલાબનું પુલ જાણીને ઉછેરી પણ તું જંગલી થુવર જાહેર થઇચ. બસ, મારા મકાનમાંથી આજને આજ દુર થા.

ગુલ—બાવાજી, દુર થતી વખતના મારા શખુન સાંભલો. તવંગરો અને ઉમરાવો ખીલેચ અને કરમાયચ. તેઓ એક પલમાં જીવેચ અને એકજ પલમાં મરેચ, પણ નેકી કે જે દુનિયાની જખર-જસ્ત દેવાલ છે તે સદાકાલ સુધી મરતી નથી. પણ ગેરમન-સાશી અને બદી જે આકેબત નાશ પામશે તે પાછી ઉગી નીકળવાની નથી. અફસોસ બાવાજી ! તમારી જુદાઇ મારાથી કેમ ખમાશે ? બાવા ? વહાલા બાવા ? હજુરખી કંઈ સમજો અને આ કામથી હાથ ઊઠાવો. હજીખી તમારી લુલ સુધારવાનો વખત તમારા હાથમાં છે.

બમનશાહ—એકદમ તારી જખાનને રોક. તારી જખાનમાંથી નીકલતો એક હરફ પણ સમજવા માંગતો નથી. મારી ચશ્મો આગલથી તારી સીહા સુરત દૂર કર.

(આચકો મારી બમનશા ચાલી જાયછે.)

ગુલ—ગીયા ! ચાલી ગીયા ! આટલું સમજાવ્યાં છતાં મને એકલી રવર-તી નાંખી ચાલી ગીયા. હવે હું કહાં જાઉં ? કોણને આશરે રહું ? અય પાલનહાર હવે તો તારી દયા વગર છુટક નથી, તારી દયા જો મારી પર થઇ, તો પછી મને ખીજ કોઇની આશા કે ઉમેદ નથી. ખીજ બધાં વિનાં આજવેર ચાલ્યું અને હવે પછીખી ચાલશે, પણ, ઓ દાતાર ! તારી મહેર વિના કદી ચાલનાર નથી. મેં હવે મારો તમામ આધાર તારી પર રાખી મારી તમામ મદદ તારી પર ખાંધીચ.

ગાયન ૧૦ મું.

હું કરું શું હવે શીરોજ માહરા ?

વહાલા માહરા માહરા માહરા માહરા રે—ઓ શીરોજ.

જો તું ન આવે જીવ કેમ માને ?

પ્યારા માહરા જીવના સાહરા સાહરા રે—ઓ શીરોજ.

પરદો ૯ મો.

(હોલ—૩૨તમ પસ્તાવો કરેય.)

૩૨તમ—ઓ દયાલુ બાપ ! તારી માયા અને મહેરથી હું મારી દી-
વાનગીની માંદગીમાંથી સાજો થયો છું. ઓ ખલખતના ખા-
વીદ ! મારા હાથે ધણા અણુઘટતાં કામો થયાં છે. હું મોટો
પાપી થયો છું. મેં ધણા પાપ કર્યાં છે. તાહરા પાકજેહ ભ-
રેલાં ફરમાનો—“મનશની,” “ગવશની,” “કુનશની”—છતાં એ
સધલી વાતોની ઉપરવારી થઈ મેં ધણું અણુઘટતું કામ કીધું
છે. એવી રીતનાં પાપી કામ મેં એક એ વાર નહિ પણ
સંકડો વખત કીધાંય. ને હવે ઓ ખુદા હું પાપમાં એટલો
કુબી ગીયોય કે કશું વધારે બોલી શકતો નથી. મહારો બચા-
વ કરવાને મારી પાસે કોઈ કારણ કે બહાનું રહ્યું નથી.
ઓ ખુદા ! તારા અદલ ઇનસાફમાં દયા સદા ભેલાયલી છે, ને
તેથીજ મને ઉમેદ આવેય, કે તારી દયા મારીપર આવશે.
મારી કરણી મુજબ કોઈ રીતની તારો માયા કે મહેરબા-
નીને હું લાયક થયો નથી તોપણ ઓ સાહેબ આ વખતે
મારું સર નમાવી મન સાફ ને ચોખ્ખું કરી ખરા જીગરથી
તું સાહેબની દરગાહમાં અરજ ગુમરી કરુંય અને તુંને હાજર
નાજર જાણી ખરેખરો એકરાર કરુંય કે હવે પછી હું ધણી-
જ સંભાલથી ચાલશ અને કોઈ રીતે તારી મરજીની વીરધ-
ના કામો કરવાથી દુર રહેવશ વાસ્તે ઓ ખુદા ! આ ખરા
પશ્ચાતાપની દીલની બંદગી કબુલ રાખી તું માહારાપર રહેમ કર.
(શીરોજ આવેય.)

ફીરોજ—આવાજી, તમે હવે મારી સાથેજ ચાલો. બમનશા સાથેજ તમે રહેજો અને આવાજી તમારો હુકમ હોય તો તમારી પાસેથી એક ચીજની પરવાનગી માંગુંચ.

રૂસ્તમ—દીકરા તુંને સારી પરવાનગી જોઈએચ ?

ફીરોજ—આવાજી, મારો વિચાર બહમનશાહની દીકરી ગુલ સાથે જોરાવાનો છે.

રૂસ્તમ—દીકરા મને જરાબી વાંધા નથી પણ સંભાલીને કામ કરજો.

ફીરોજ—આવાજી, તેઓ ધણાજ નેક માણસ છે પોતાના પેટની દીકરી કરતાંબી ગુલને વધારે ચહાયચ.

રૂસ્તમ—શું ત્યારે ગુલ બહમનશાની દીકરી નથી ?

ફીરોજ—નહિજી, એવણુતો ગુલના માશા થાય. ગુલના બાપતો શી-કનદરાબાદ પોતાના બાપને મલવા ગયા. ત્યારથી પાછા ફરીયાજ નથી.

રૂસ્તમ—વારું દીકરા તેનું નામ શું હતું ?

ફીરોજ—દીનશાહજી.

રૂસ્તમ—અને તેના બાપનું નામ શું હતું ?

ફીરોજ—જેહાંગીરજી.

રૂસ્તમ—વારું, જેહાંગીરજી સીકનદરાબાદમાં હોશેની ?

ફીરોજ—નહિજી. તેવણુને તો કાલા નાગે—

રૂસ્તમ—બશ, ફીરોજ બશ, વધારે આગલ બોલી મારા અંતકરણના ડંખમાં વધારો ના કર.

ફીરોજ—અરર ! વરી તખીયત બગરેચકે કેમ ?

રૂસ્તમ—નહિ, દીકરા સાંભલ, પણ, રાખર સામનેથી કોણુ આવેચ ?

ફીરોજ—એતો તમારો દોસ્તદાર કાશમ છે. પણ, બાપા એમ પુછું—એ મુસલમાન કોણુ છે ? માણસ કંઈ ઠીક લાગતો નથી.

રૂસ્તમ—વારું, દીકરા, તું જા પછી તુંને બોલાવશ.

ફીરોજ—વારુંજી. (ફીરોજ જાયછે. કાશમ આવેછે.)

કાશમ—(દાખલ થઈ) મારા સમ, શેઠ હાલમાં તખીયેત ઠીક છેની ?

રૂસ્તમ—જેમ તું જોયચ તેમ છે. તુંને આવવાનું શું કામ પરીયું ?

કાશમ—મારા સમ, કામ તો પૈસાનુંજ.

રૂસ્તમ—તે હવે કહી બનશે નહિ.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ, ઘરડે ઘડપણુ એમ શું કરોચ ?

રસ્તમ—બસ, હવે, તારી કાલી સુસ્ત મને દેખારતોના.

કાશમ—(સ્વગત) મારા સમ, જ્યાં છે ત્યાં વરી ચકાસ્યું કે કેમ?

રસ્તમ—બસ, હવે, તુંને અરધી મલનાર નથી. જે નાણું છે તે શેઠના છોકરા શીરોજને સ્વાધીન કરુંચ.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ, એમ બનશે નહિ. અંદરથી સાફ છેવટ આવશે નહિ.

રસ્તમ—તું શું કરવાનો છે?

કાશમ—મારા સમ, જે બનશે તે કરશ.

રસ્તમ—જા, તારાથી થાય તે કરજે, ને ફરીથી મારી સીરીપર તારી નેહસ્ત સીકલનો પડછાયો પરવા દેતો ના.

કાશમ—મારા સમ, રસ્તમ શેઠ, તમોએ મારી પાસે ખુન કરાવ્યાં અને તમો મને આજે એમ બોલોચ.

રસ્તમ—ચુપ, બસ, મારું મકાન છોરી ચાલ્યો જા.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ હજુરખી સમજે નહિ તો સદાના પસતાશો.

રસ્તમ—પસતાવો કરવામાં હવે કંઈ બાકી રહ્યું નથી.

કાશમ—મારા સમ, ત્યારે શું તમો મને પૈસા આપવાનાજ નથી?

રસ્તમ—કદી નહી.

કાશમ—મારા સમ, ત્યારે હું જાવું?

રસ્તમ—બસ કાલું કર.

કાશમ—દીક છે, શેઠ, જાવુંચ. કાલું કરીનેજ રાતું કરશ.

(કાશમ જાયછે. શીરોજ સખી લઈ દાખલ થાયછે.)

શીરોજ—(દાખલ થઈ) અહા! શું ચહેરો છે? જણે કલાકના કલાક જોયાંજ કરું! મારા ચહેરાની સાથ કેટલો મળતો આવેચ!

એ ચહેરા તરફ મારું દીલ કેમ ખેંચાયચ?

રસ્તમ—શું છે? દીકરા, કાણુની તરફ દીલ ખેંચાયચ?

શીરોજ—બાવાજી, આય શખી તરફ મારું ખુદરની દીલ દોરેચ.

રસ્તમ—દીકરા, ગુલની શખી હોશે.

શીરોજ—નહિ, બાવાજી.

રસ્તમ—લાવ, જોવુ, કાણુની છે!

(જોઈને અજબ થાયચ.)

શીરોજ—લેવોજી.

રસ્તમ—આહ! એ શખી તું ક્યાંથી લાવ્યો?

શ્રીરોજ—પેલી તમારી જુની કબાટ છે તે સાફ કરીને મારી ચોપડી
ઓ મુકવા ગીયો ત્યારે એકાએક કંઈ ચાંપ દબાવાથી મારો
હાથ અંદર ચાલી ગીયો અને હાથને કાગળ જેવું લાગું તેવું
જ મેં ખેંચી કારીયું અને જેવુંય તો આપ શખી ને એક
કાગળ નીકલ્યું.

રસ્તમ—વારૂં, તે કાગળ કહાં છે ?

શ્રીરોજ—અંદરની ટેબલ પર મુક્યુંય.

રસ્તમ—જા, લઈ આવ.

શ્રીરોજ—વારૂંજી. (શ્રીરોજ જાયછે.)

રસ્તમ—વાહરે ! ખુદરત ! તારી કરામતનો કંઈ પાર નથી. તારો ઈન-
સાફ રાસ્ત છે. દુધનું દુધ અને પાણીનું પાણી. હવે હું બધા
ખુલાસો શ્રીરોજ આગલ કરું અરે કીયે નાકે વાત જાહેરમાં
લાવું ?

(શ્રીરોજ આવી કાગળ આપેય.)

શ્રીરોજ—આવાજી, લેવો.

રસ્તમ—અરે ! એ તો મારા શેઠ જહાંગીરજીના દશકત છે. (ઉખે-
રીને વાંચેય. વાંચી રહ્યા પછી) અફસોસ ! શ્રીરોજ, હું
તારી આગત્ર કયા નાકે ઉભો રહેવું ?

શ્રીરોજ—અરરર ! વરી ભેળાં પર અસર થઈય.

રસ્તમ—નહિ, દીકરા, ભેળું તો ઠેકાણે છે. શ્રીરોજ આ દુનિયામાં
પેદા પરીને મેં આજસુધી કોઈખી કામ એવું નથી કીધું
કે જેને હું મારા મોહતની વખતે મગરૂરીથી યાદ કરી શકું.
મારા શેઠનું રાસ્ત ફરમાન બજા લાવવાથી પાછો પ્રીયોય.
હું જેમ જેમ વિચાર કરુંય તેમ તેમ મને મારી પોતાની
ઉપર બેહદ ખોફ છુટેય.

શ્રીરોજ—આવાજી, કયા શેઠનું તમોએ ફરમાન બજાવ્યું નથી ?

રસ્તમ—તારા આપનું.

શ્રીરોજ—મારા આવા તો તમેજ છેવો ?

રસ્તમ—નહિ, દીકરા તારા આવા તો જહાંગીરજી છે. મરહુમની ત-
સવીર તારા હાથમાં છે. હા, અફસોસ ! શ્રીરોજ ! તારા આ-
વાના અમે ખુની છઈએ.

શ્રીરોજ—આવાજી, તમો ખોટો પતપતારો ના કરો તમારા ભેળાંપર
અસર થશે.

રૂસ્તમ—નહિ, દીકરા, આય કાગળ વાંચ.

(રૂસ્તમ આપેય. શ્રીરોજ વાંચેછે.)

રૂસ્તમ—હા, દીકરા, જ્યારે મેં જાણ્યું કે તારા બાપે મારા નામ પર તમામ દોલત કીધીય, ત્યારે મારી દયાનત ફરી ગઇ, અને પેલા લુચ્યા કાશમની મદદથી જેરી નાગથી તારા બાપને મારી નાંખ્યો. અને તારા કાકાને તેમજ તેના નોકરને હૈદરાબાદમાં જેર ભેલેલા કવાબ ખવરાવી મારી નાંખ્યા. દીકરા, તારું પણ ખુન કરવા મને કાશમ ઉશકેરીઆ કરતો હતો પણ હું આગલ છુપો પડ્યો હતો અને તારા જેવોય મારો છોકરો હતો અને તેથીજ મેં તુને મારા બચ્ચાં તરોકે પાંખી પોશી મોટો કીધોય. હવે તો દીકરા તું મને જીવાર યા માર.

શ્રીરોજ—અશ હવે હું સમજ્યો. તમારી દીવાનગીમાં પણ તમો એજ બકબકારો કરતા હતા. આય તમારી વાત સમજી મારો જીવ બગરી આપોય મને જરા જઘને એક દવાનો ડોઝ લેવા દેવો. (શ્રીરોજ જાયછે.)

રૂસ્તમ—અરે! રખે જઘને જીવ પર કરે સંભાલ રાખવી પડશે.

(રૂસ્તમ જાયછે, મહેલ્લી ને મંચી આવેછે.)

મહેલ્લી—ડીયર મંચી, ખોદાની મહેરથી હાલમાં શ્રીરોજના બાવાની તબીયત ઠીક છે અને હું ધારૂં કે શ્રીરોજ બે એક દહારામાં જશે.

મંચી—શ્રીરોજ તો આજે જવાનો છે.

મહેલ્લી—આહ એટલો જલદી જવાતું શું કારણ?

મંચી—હર્ષયાં રહીનેબી શું કરે? પેલી દીનાના રોદરા સમજ્યા કરે કે?

મહેલ્લી—શું રોદરા રહેય?

મંચી—શ્રીરોજ સાથે ગામ જવા માંગેય અને શ્રીરોજ ના કહેય. તેથી આવી આવીને કંટાલો આપેય.

મહેલ્લી—મંચી મારી ખાતરી તેં હજી સુધી કીધી નથી.

મંચી—અરે ખાતરી કરીને શું કરવાના છેવો? અરે લેવો સામેથી એજ આવેય. આપરે છુપઇ જઇએ.

(બેઉ છુપાયછે, દીના આવેછે.)

દીના—(દાખલ થઇ) આજે મારો વહાલો ગામ જવાની તૈયારીમાં છે. અરે! મને એકલી મુકીને ચાલી જાયય. અરે! તારી જુદાઈ

મારાથી કેમ ખમાશે ? તું જશે તો કુલ દુનિયા અકારી થઈ
લાગશે. સુખચેતને હું છેલ્લી સલામ કરશ અને ફક્ત મારા
વહાલાની યાદમાં, બલી ભરામ થવામાંજ હું સુખ સમજશ.
ઓ ! મારી રાતને રોશન કરનારા ચેરાગ ! તું શા વાસ્તે મા-
રાથી રંજીદા થયોય ? મારું દીલ અને જન તારી પરથી ફુર-
જાન કરે. તારી બેઠક મારી આંખોમાં બનાવે. હું તારી માથુક
છેઉં, ને તારી વફાદાર છું, જ્યાંસુધી જીવતી છું, ત્યાંસુધી તારી
મદદગાર છું. (દીના જયચ.)

મંચી—(દીનાના જવા પછી) જોયું, વહાલા ભાઈ?

મહેલ્લી—બશ, બશ, ચોરત ચોરત બેવફા ચોરત તારા જુઠા વચનો,
તારો ખોટી કબુલાતો, તારા દગાખોર કોલોપર હું લુલાયો. ઓ
દગાખોર ! બેવફા ! બેધમાન ! હવે આપ મારા સદાના મીઠાજીર-
માંથી સઘલો મીઠાસ ધોઈ નાખ્યો અને તેજ જીરમાં ઝેરી
કડવાસે વાસો કીધાય.

ગાયન ૧૧ મું.

મફાર કીધારે દગો મુજને ભારી,
લુલી વચનને જશકાર નારી.—મફાર
મુજ જીવમાં તો કીધો જખમકારી,
ધરતી બી ધરજે જોઈ મારી જારી.—મફાર

મંચી—ભાઈ શાંત થા.

મહેલ્લી—મંચી મને પકર ચક્ર આવેચ.

મંચી—ભાઈ તું હવે ખોટી ના થા. શીરોજને એનો મલવા ગમ.
હાલમાં શીરોજને મલવાનું આપુંને ઠીક નહિ પરશે. કારણ
કે બેઉ જણાં પોતાની વાતમાં ચુંટાયા હશે. વાસ્તે આપરે
સ્ટેશનપરજ મલશું.

મહેલ્લી—મંચી હું જાઉંચ. તું શીરોજને કહેજે કે રાતના સ્ટેશનપર
મલશ.

મંચી—ભાઈ શીરોજને વાસ્તે તારા દિલમાં તો કંઈ નથી ની ?

મહેલ્લી—જરાબી નહિ. અરે મેં શું કીધું ? એ મારે વાસ્તે શું ધારશે ?

મંચી—એમાં તારો શું કસુર છે ? તે બેવફા નારે તુંને પ્રસાવ્યો.

મહેલ્લી—મંચી મને ચેતાવતે તો આજે આપ હાલતમાં નહિ હોતે.

મંચી—આલ હવે ગદ્ય ગુજરીપર ધ્યાન ના આપ. હું તારી સાથેજ ઘરે આવુંચ.

મહેલ્લી—નહિ. મંચી હું જવશ.

મંચી—મારું દીલ કેમ માને ? તારી તખીયતખી ઠીક નથી. તેથી મને આવવુંજ જોઈએ.

મહેલ્લી—નહિ, તું શીરોજને મલીને આવજો. શીરોજ આગલ હું ક્યે નાકે આવું ?

મંચી—વારું, સારે હું મલીને ઘેર આગલ આવશ.

મહેલ્લી—શાહેખજી.

(મહેલ્લી જાય.)

મંચી—અરરર ! સાંમેથી દીના આવેચ. (દીના આવેછે, મંચી ખુપાયછે.)

દીના—ઘેરમાં તો કોઈ નહિ મલે, મારો વહાલો ગામ ચાલી તો નહિ ગીએ હોય ?

(મંચી આવેછે.)

મંચી—(બહાર આવી) ઓહ ! ઓહ ! ક્યારના તમો આવ્યાચ ?

દીના—ધણોવાર થયો. પણ મંચી તમો મને કહેતાતા કે, મહેલ્લી શીરોજ સાથે ગામ જવાનો છે, તે શું ખરી વાત છે ?

મંચી—હા. પણ, મહેલ્લીનો વિચાર ફરી ગીયોચ.

દીના—શુકર પાક પરવરનાં. તમોએ મને કહયલું કે જો મલવાનું હોય તો શીરોજને ત્યાં આવજો, તે હું આવી, પણ હમયાં તો કોઈ નહિ મલે.

મંચી—હા, સારી યાદ આવી, આજે સાંજે તમે મને જરૂર પેલે ઠેકાણે મલજો.

દીના—કેમ કંઈ કામ હોયતો હમયાંજ ફરમાવો.

મંચી—નહિ, તમો ત્યાંજ મલજો.

દીના—વારું, હું ત્યારે જાઉંચ.

મંચી—આવજો પણ. યાદ રાખજો ત્યાં આવવાને ચુકશો નહિ.

(દીના જાય.)

.. (જવા પછી) માહરે એ લોકથી વેગલું નહિ રહેવું જોઈએ. નહિ તો કદાચ શીરોજને મહેલ્લી બંને સમજુતીની કાતર બનાવી હું આડે આવતાં કપડાંને વેતરી નાંખે. પણ, સમજુતીની કાતરને કાપનાર હમેશ ફરેખ અને અથરા અથરીની કાતર ધણી તેજદાર હોયચ. આટલું થવા છતાં મેં ખરાબ શું કીધું ? કંઈજ

છેલામાં છેલી શોધ પ્રમાણે બનાવેલું

KAMINIA OIL

કામીનીયા ઓઈલ

(૨૭૨૮૨૩.)

વાળને કુદરતી ધોષણકરતા ખુશબોદાર
તેલ.

FOR THE HAIR.

જે સ્ત્રીઓ પોતાના સુંદર વાળો જાળવી રાખવા માંગતી હોય, જે સ્ત્રીઓ પોતાના ખરી પડતા વાળોને અટકાવવા માંગતી હોય, તેણી-ઓએ બજારમાંના ઘણા હલકા પ્રકારના તેલો વાપરાવાથી અલગ રહેવું જોઈએ. કારણ વાળ શા કારણથી ખરી પડે છે એ બાબતથી ખુદ બનાવનાર ઘણી બીન માહિતગાર હોય છે ત્યારે તેવા હલકા તેલો વાળને ખરી પડતા અટકાવી બાળનો વધારો કેમ કરી શકે? દરેક સ્ત્રીઓએ પોતેજ વિચાર કરવો ઘટે છે.

કામીનીયા ઓઈલ યુરોપમાં બનતા રોપાઓમાંથી છેલામાં છેલી શોધ પ્રમાણે બનાવેલું છે. આ તેલ વાળને ખરી પડનારા જંતુઓનો નાશ કરે છે જેથી વાળ ખરી પડતા અટકે છે અને ઘણી ઝડપથી વધારો થાય છે. કામીની-આ ઓઈલ વાળને નરમ રેશમ જેવા બનાવે છે, તેમજ માથામાં થતા ખોડાને દુર કરે છે, અને મગજને ઠંડક આપે છે. આ તેલ વીદ્યારથીઓને તેમજ દરેક સ્ત્રી પુરુષોને આશીરવાદ સમાન છે,

કામીનીયા ઓઈલની બાટલી સાથે:—ધી હેર એન્ડ ઇટસ હેલ્થ (વાળ અને તેની રચના) નામનું પુસ્તક વિટાળેલું હોય છે તે વાંચવાને દરેક સ્ત્રીઓને ભલામણ કરવામાં આવે છે.

તા ૦ ૬૦—કામીનીયા ઓઈલની નમુનાની બાટલી જે એક વખત કામ લાગે છે તે મફત આપવામાં આવશે. બહાર ગામના ઘરોડોને અડધા આનાની પોષ્ટની ટીકીટો મોકલવાથી કંઈપણ દામ લીધા વગર મોકલવામાં આવશે. અથવા પોતાના શહેરના નજદીકના વેપારી પાસે માંગણી કરવી.

કી ૦ ૧) બાટલીના રૂ. ૧-૦-૦ ત્રણ બાટલીના રૂ. ૨-૧૦-૦ વી. પી. ખરચ જુદો.

ફક્ત નીચેના સોલ એજન્ટ પાસેથીજ મળશે.

ધી એન્ડો ઇંડીયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કંપની.

નં ૦ ૧૫૫ મારકેટ જુમામસીદ—મુબઈ.

નહિ. અલગત નહિ! ફીરોજ અને મહેલ્લી વચ્ચે તુફાનનાં
બીયાં વાવ્યાં, એજ કેની? દીનાં અને મહેલ્લીને છુટાં પારવા
એજ કેની? બીજું શું? જ્યારે એકની બાજુ મેં માંડી ત્યારે
કલાથી, તાલમેલથી અને તરફતથી તે ફતેહ સાથ પુરી કરવી
તોજ આ મગજ ધરાશે. નહિ તો સદાનું ભુખુંને ભુખુંજ રહેશે.
(મંચી જાય છે, ફીરોજ આવે છે.)

ફીરોજ—(દાખત થઈ) જ્યારથી વાત સમજાય, ત્યારથી દીલ એકરાર છે.
હા! અફસોસ! હવે કરવું કેમ? પેલા ચંડાલ કાશમનું કા-
ટલું કારવું જોઈએ. પણ, નહિ, પોતાના પાપે મરશે. કાગજમાં
લખ્યાં પ્રમાણે મારો એક લઈ છે ખરો તેની તલાશ મારે
કરવી જોઈએ. ગુલ ત્યારે મારા કાકાની છોકરી નીકળી. હા,
ગુલને હું ચલાઉં તો ખરો પણ ગુલે પોતાનો પ્યાર બીજને તો
નહિ આપ્યો હોય? ચાલો સામાન ગોઠવાની તૈયારી કરી નાંખ્યે.
(ફીરોજ જાય છે.)

પરદો ૧૦ મો.

(રસ્તો—કાસમ ગાતો ગાતો આવે છે.)

ગાયન ૧૨ મું.

*કાશમ—

સ્તમ બદમાશ અજમાવ તાહરા હાથ,
મુજથી બચવા પામશે ન જનહાર,
સમજાય આજથી મુજનો તું હરીફ,
યાદ રાખ અરે ઓ બદકાર.
મારી નાંખું સનનનનનનન
જન કારં ખનનનનનનન
દગો મુજથી તે કીધાય હરદમ,
તું જો તારં કરમ.—સ્તમ.

,, (ગાયન ગાઈ રહ્યા પછી) મારા સમ, બસ, થઈ ચુકું. ઓ!
કીનાથી મારી છાતી ઉછડી રહીય. જ્યારે કીનો લેવશ
ત્યારેજ જીગર શાંત થશે. માંડે લોહી તુફાની સમુદ્રના મોજ

મીશાલ ઉઘાલા મારેય. ઓ કીરતાર! તું ખીજે એકજ
એવો દહારો આપ કે રસ્તમની લોહીની નદી વહેતી કરી,
તેમાં કિનાના આતસથી ગરમ અનેલું માઈ દીલ ઠંડું પાઈ.
ઓ દીલ! તું આટલું ગમગીન ના થા, જરા ધીરજ ધર.
તારો જીતનો પાસો પરતાં વિલંબ લાગશે નહિ. અરે પણ
દોરીઆં વગર કહાં જીવું? કોણનો આસરો લેવું? આહ
સારી યાદ આવી. ઠીક ઉપાય સુજ્યો. પેલા મંચી આગલ
જીવું. સામેથી એજ આવેય.

(મંચી આવે છે, કાશમ છુપાય છે.)

મંચી—જે સાધુનો દેખાવ કરે તેનાપર હરગીજ ધતખાર રાખતો ના.
કારણ સાધુના લીખાસમાં મોટી અને પહેલી લુચાઈ કરનારો
શેતાન હતો. મહેલ્લીને ફરેબથી મોકલાવુંય ગામ, અને પછી
દીનાને ઉલકાવીને ખીજે ગામ લઈ જીવું ને માઈ કામ કારી
લેવું.

(કાશમ બહાર આવે છે.)

કાશમ—(બહાર આવી) મારા સમ, શેઠ એ ઠીક થઈ પરશે. એ-
માંથી કાશમખી કંઈ ચરશે.

મંચી—તું મારી પુઠે પુઠે કેમ ફરેય?

કાશમ—મારા સમ, શેઠ હું નથી ફરતો દોરીઆં મને ફરવેય.

મંચી—વાઈ, તને એમ પુછું તે દહારે તું રસ્તમજી આગલ શું કામ
આયો તો?

કાશમ—મારા સમ, શેઠ રસ્તમજી મારા અસલના દોરત થાય.

મંચી—આજે આવવાનું શું કામ પરચુંય?

કાશમ—મારા સમ, જરા મલવાનું છે.

મંચી—તું મારે વારતે કંઈ બોલતો ના.

કાશમ—મારા સમ, જરાખી નહિ. પણ શેઠ મને હાલમાં ચાર એક
હજારની જરૂર છે તે તમે મહેરબાની કરો તો સાઈ.

મંચી—ચાર હજાર રૂપ્યા ક્યાંથી લાવું?

કાશમ—મારા સમ, શેઠ, દીનાને તમારા હાથમાં લેવી હોય તો
રૂપ્યા શું ખિસાદમાં છે?

મંચી—પણ મારી પાસે એટલા નથી તે શું કરું?

કાશમ—મારા સમ, આય તમારી વીંટી મને આપો.

મંચી—(સ્વગત) એ વીંટી તો મારા ગુમ થઇ ગયલા આપની ની-
શાન છે તે કેવી રીતે આપું? (બહેર) વાઈ કાશમ હું
તુને રૂપ્યાની મદદ કરશ પછુ તું મારું કામમી પાર ઉતારશે?

કાશમ—મારા સમ, તમારું કાંઈપણ કામ કરવાને ચુકશ નહિ. ત-
મારી ખીદમતમાં હાજર રહેવશ.

મંચી—તારે ખુલાસાથી સાંભળ મારા દોસ્ત મહેલ્લીને હું ગામ મોક-
લાવનાર છું, અને દીનાને હું મહેલ્લીને નામે બીજો ગામ લઇ
જવશ. તું મહેલ્લીની પુઠોનો પુઠોજ રહેજે. ને જો લાગ આવે
તો તેને શદાનો મારા રસ્તામાંથી દુર કરજે. સમજ્યો?

કાશમ—મારા સમ, શેઠ એક સપાટામાં તમારું કામ પાર કરી આપશ.

મંચી—વાઈ, આજે સાંજે તું મને બાગમાં મળજે ત્યાં આવીને મને
કહેજે કે મેરવાનજી શેઠ આજે રાતના ગામ જનાર છે તેથી
તમોને ઘેર બોલાવ્યાય.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ, પછુ મારી શું ગોઠવણ?

મંચી—હાલ તો તું જ, ફીરોજની નજરખી તારી પર જવી નહિ જોઇએ.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ સાંજે પૈસાની તજવીજ કરી રાખજો.

મંચી—વાઈ, તું હાલમાં ચાલી જ.

કાશમ—મારા સમ, ચાલ્યો સાહેબ (સ્વગત) હાલ તો ચાલ પછી બીજી
વખત રસ્તમનું કાટલું કારશ. (કાશમ જાયછે.)

મંચી—ચાલો હવે શું ફકર છે? હવે તો દીના મારી છે. ફીરોજને મ-
લીને ચાલતો થાવું. (મંચી જાયછે.)

પરદો ૧૨ મો.

બાગ.

(કાશમ દાખલ થાયછે.)

કાશમ—હા, જલ માંડીય એક જખર, પકરીયોય બીલ્લુ ગખર, તેની
લઇએ સારી રવેશે ખખર. આજે થવશ નિહાલ, પાંથરીય ફ-
સમફસાની જલ. માણસ જાત એક વખત પોતાના મગજના
પાતીઆંપર તરકટનો દાવો માંડિય, તો પછી પોતાના તાલ-
મેલી પાસાઓથી શું રમત નથી રમતો? મારો આપદ દાવ

માર ખાતાં અફરાતાં જીકાતાં અતે પાર પડેલા લાગેય, રૂપ્યા
ચાર હજાર લાવી મરે તો સાઈ. અરરર! આવી લાગો.

(મંચી આવેછે.)

મંચી—કાશમ તારા રૂપ્યાની જોડવણ કીધીય, પણ તું હમ્યાં ના ઉભો
રહે, વખત થવા આવ્યોય, હમણાં આવી લાગતી હોશે.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ, તમારું મને ખી કામ પરચું.

મંચી—જલદી બોલ શું કામ પરચું? આવી લાગશે તો બાજી હાથથી જશે.

કાશમ—મારા સમ, મને મારા ચોલખીતાપર મીઠાઈ મોકલવાની છે તેથી
તમે એક મુસારકબાદીની ચીઠી લખી આપજો.

મંચી—વાર, લખી લાવશ.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ પૈસા આપોય કે?

મંચી—હમણાં કેથે ભરઈ જા. પછી લેવા આવજો.

કાશમ—મારા સમ, વાર, સાહેબ.

(કાશમ જાયછે.)

મંચી—એહ વખત થવા આયો ને હજી કેમ આવી નથી? રખે શી-
રોજે કંઈ—અરે આવી.

(દીનાં આવેછે.)

દીના—માફ કરજો, જરા મોરું થયું.

મંચી—કંઈ નહિરે! હવે હું કહેવું લાં છુપઈ જવો, મહેલ્લી ધન
સાથે આવી લાગતો હોશે.

દીના—એ ધનની મને જરા ઝોરખ આપો તો મહેલ્લાની.

મંચી—સામરી જેવી, કદે ઠીંગણી પગે પેંગી છે, પણ નામ નિશા-
ણથી બરાબર જાનતો નથી.

દીના—એવી મહેલ્લીને પસંદ કેમ આવી.

મંચી—દીલ જ્યાં હોય તો પછી પુછવું શું પરે? પછી સામરી
હોય, દરેક એવોથી ભરી હોય તો શું વાંધા છે?

દીના—તારે શું તે એવોથી ભરેલી છે?

મંચી—અરે તમેજ નહિ જાણતા? ગામમાં શું થોડું બોલાયય? જે
પણશે તેના ભોગ.

દીના—અરે તારે મંચી તેને સમજાવ.

મંચી—સમજવામાં કંઈ બાકી રહ્યું નથી. પણ, અસ કહેય કહેયને
એમજ કહેયકે હું એની શાયેજ પરણુશ. હવે, જોવાનું છે
ક્યાંવેર— (કાશમ આવે છે)

કાશમ—મારા સમ, મંચી શેઠ તમને મહેલ્લી શેઠ બોલાવેય.

મંચી—કેમ શું કામ પર્યું?

કાશમ—મારા સમ, શેઠ ગામ જવાની તૈયારી કરેય, તેથી કંઈ
કહેવાનું હોશે.

મંચી—શેઠ એકલા છે કે?

કાશમ—મારા સમ, નહિય, કોમ બાઈ માણસનો છે.

મંચી—તું હઈયાં કેવી રીતે આવ્યો?

કાશમ—મારા સમ, શેઠ મને કહેવું કે શેઠ ઘેરમાં થઈ હોય તો
બાગમાં જજે.

મંચી—વારું તું જા, શેઠને કહે કે હું અરજા કલાકમાં આવુંય.

કાશમ—મારા સમ વારુંજ. (કાશમ જાય છે)

મંચી—વરી શું એને સુઝયું? જ્યાં છે ત્યાં પેલી દાકણ એને ઉશ્કેરતી
હોશે! કંઈ નહિ, બહેન, એને ગામ જવા દેવો હું તમને ત્યાં
લઈ જવશ.

દીના—માઈ મંચી તું મને હમણાજ લઈ જા.

મંચી—હા ચાલો, મને કશો વાંધો નથી. પણ, તમને એ જોશે તો પછી
તદન નશ્ત થઈ જશે ને વિચારશે કે હવે તો મને જોયો,
ચાલ પરણીજ જાવું. અરે પેલો પાછો આવેય. તમો જાવો કાલે
તમને મલી જવશ અને બધો ખુલાસો કરશ.

દીના—જેવી મરજી.

હા (દીના જાય છે, કાશમ આવે છે.)

કાશમ—મારા સમ, શેઠ મને પછસા આપો, ધીરજ દીલમાં નથી.

મંચી—જો ચાલાકીથી કામ કરજે, લે આય હજાર હજારની ચાર નોટ છે.

કાશમ—મારા સમ, લાવોજ.

મંચી—કાસમ હવે હું મહેલ્લી આગળ જાઉંય.

કાશમ—મારા સમ, ત્યાં જઈને શું કરશો?

મંચી—સ્ટેશન પર મહેલ્લી આવે નહિ, તેની જોડવણ કરું, પછી ફરે-
બથી આવીને કેહું કે દીના શીરોજ સાથે ગઈ.

કાશમ—મારા સમ, પછી શું કરશો?

મંચી—મહેલ્લીને બહેકાવી બીજે ગામ મોકલાવુંચ. ત્યાં તું તારું કામ કારી લેજે.

કાશમ—મારા સમ, શેઠ, તે તો થઈ રહેશે. પણ ગામમાં નાણાની જરૂર પડે તો મોકલવાને ચુકશે નહિ. અને પેલી મુબારક બાદીની ચીઠી લખી લાવજે.

મંચી—વારૂં, ચાલ હું જઈચ. (મંચી જાયછે.)

કાશમ—મારા સમ, પ્રતેહ કરો. ચાલો હવે આપરે મીઠઈની તૈયારી કરીચે. સોરાળ અને દોલાને ઝેર ભેલેલા કવાચ આપી મારી નાખ્યા તો રસ્તમને ઝેર ભેલેલી મીઠઈ મોકલ્યે. મીઠું મોનું કરીને જાય. જરા શરમ તો રાખવી જોઈએ !

જંગલ—કુપડું

(ગુલ સુતેલી છે.—શીરોજ દાખલ થાયછે.)

શીરોજ—(દાખલ થઈ) હા ! હા ! આ જગા કેવી રળીયામણી છે ? આએ કુલોથી લરપુર ઝાડ પાન, આએ ખુદરતી ઝરાઓ, આએ પંખેરાનો મધુર અવાજ, કેવા દીલપસંદ લાગેચ ? કેણુ એવો શખ્સ હશે જે ખુદરતની આવી ખુબસુરતી પર મોહી નહિ પડે ? (ગુલપર નજર પડેચ.) અરે આય મારી નજરે શું પડેચ ? અરે એ તો કાઈ ચોરત નજરે પડેચ. હા ! જેમ એક સફેદ સીસામાં લાલમ લાલ શરાબ દોરતો દૂરેચ તેમ એના બરફ જેવા ગાલો પર ગુલાબી રંગ નાચતો માલમ પડેચ ? શું અણ્યાલું એનું નાક છે ! એની પેશાની આફ-તાબને શરમાવે તેવી છે. અને એના ચહેરાનું નુર મહાતાબના ઝલકાતને જાંખ દે તેવું છે. પોશાકે એ સાદી અને સાફ છે. તેવીજ જો એ હૈયે સાફ હોયતો ખરેખર એ એક વખાણુવાળેગ મહેબુબ થાય. પણ, શબ્દ, મેં તો મારો પ્યાર ગુલને વાસ્તે રાખ્યોચ. ત્યારે બીજાને કશે હક તથી અરે પણ એ જગરૂત થાય છે. જરા છુપઈને જોઈતો ખરો. (છુપાય છે.—ગુલ ઉઠે છે.)

ગુલ—(ઉઠીને) ઉંઘ ! મીઠી ઉંઘ ! ગુલાબી ઉંઘ ! નિરદોશ ઉંઘ ! ગરીબની દોલત ! બંદીવાનની આશાયસ ! માતખરો લેમજ નાવારેસાને એક સરખી આંખે જોનારા ન્યાયધીશ ! તુએ આ

થાકેલા જીભરને આરામ કીધોય. મારા આખા દહારાનો ગમ હું વિસરી
મઈય. એક કલાકની ઉઘે મને કેવી તાજગી બક્ષીય? હા!
ફીરોજ! ફીરોજ! તારે લીધે ઘેરખારથી રતબાતેલ થઈ અને આય
એકાંત જીવનમાં પારકે આધારે આવી પડીય. અરે! પણ આય
બેગાનો શખ્સ કાણ નજર પરેય? દેખાવમાં અને પોશાકમાં
તો ખરો ગૃહસ્થ દીસેય. એનો ચહેરો એનું રૂપ દેખાડી આપેય
કે તે કાઈ ઉંચી તોખમનો છે— (ફીરોજ નજર ફેરવેય.) કાણ?
ફીરોજ! ફીરોજ!!

ફીરોજ—ઓ ગુલ ગુલ તું હૃદયમાં કાંથી આવી?

ગુલ—મારું તકદીર મને હૃદયમાં ધસરી લાવુંય.

ફીરોજ—પણ ખુલાસાથી જરા જાહેરતો કરો?

ગુલ—બમનશાએ મને પોતાના મકાનમાંથી સદાની દુર કીધીય.

ફીરોજ—તેનો શખ્સ શું?

ગુલ—સખ્સ એજ કે એવણના લાઇના દીકરા જાલ સાથે મને પરણાવા
માંગેય મેં વાંધો લઇ ના કહ્યું તેથી મારા આય હાલ થયાય.

ફીરોજ—તમને જાલ વીશે શું વાંધો છે?

ગુલ—મારો પ્યાર બીજા પર છે ત્યારે જાલ સાથે કેવી રીતે પરણું?

ફીરોજ—ત્યારે તમો તેજ માણસના આશરા તલે હાલમાં છેવો કે?

ગુલ—નહિજ એક જઈજ બેકુતના આશરા તલે હમણાં છેવું અને જો
ખોદા મેહરબાન થશે તો મારા વહાલાના છતર તલે રહેવશ.

ફીરોજ—(સ્વગત) રખરીઆ મારા બાપ! (જાહેર) તેનું નામ શું છે?

ગુલ—તેનું નામ ફીરોજ છે.

ફીરોજ—ધંધો શું કરેય?

ગુલ—ડોક્ટર છે.

ફીરોજ—હાલમાં તમારી મદદે કેમ નથી આવતો? તેને તમોએ જણા-
વ્યું નહિ હોશે.

ગુલ—તે બધી બીનાથી હમણાંજ પાંચ મીનીટ થઈ વાકેફ થયોય.

ફીરોજ—હૃદયમાં તો કાઈ તેવું હું જોતો નથી.

ગુલ—તે મારી સામેજ ઉભોય.

ફીરોજ—આહો! આહ! હવે હું સમજ્યો.

ગાયન ૧૩ મું.

યુવશનમાં યુવ યુવાન તું, થવશ હું તારો બાગ્યાન,
કરું તારો ખાહેસ નહિ, નથી જો તારો કદરદાન—યુવશન
દીલ તારું અવવાન છે, સમન બહેસ્ત બાગોબહાર,
પ્રુલ અમનપર પડજો ધુવ, નથી જો તારો પાસ્યાન.—યુવશન
ખરાં દીલથી ચાહી હું, ખાધ વળી કશમ ખરાં,
ધણી વીનાનાં ઢેર સુના, નથી જો તારો આલીશાન—યુવશન

ઓ મહાતાબી મુખની મન મોહન નાર,
ઓ ખોરશેદે જમીન રોશન ગુરદાર,
ઓ સીયાહ તુંજ યુવશની પેગદાર કમંદ
મા કીધું છે મારા દીલને તેં બંદ.
નેનાનાં તીરયા તેં જખમી કીધાય,
મહોબતની જજીરમાં બંધવો કીધાય.

ગુલ-

ઓ શુરા, ઓ વીરા, ઓ વહાલા દીલદાર ?
ઓ જીગરના જન ઓ હૈયાના હાર !
ઓ પ્રીતમ પ્યારા રે દીલના આસનાવ !
મહોબતની હોજમાં થઈય હું ખી ગરકાવ
નથી મુજ મહોબતનો જુસ્સો કમતર,
દમ બદમ બલી થાયય ભસ્મ જીગર.

ફીરોજ - ઓ ત્યારે યુવતો મારીજ છે.

ગુલ—

આજથી હું તારીજ વાહાલા દીલદાર,
આ તન અને જન છે તારેજ આધાર,
યુવ અને ફીરોજને એકજ તું જાણુ,
તું વિના જીવવું માહરું નથી પ્રમાણુ.

ફીરોજ—ઓ મહોબતવંતી માયુક ! બંધ કર થોરો વખત તારી
તીલેશમાતી જીયાન. નહિ તો બેહદ ખુશાલીથી આ બદન
ફાટી દુકરે દુકરા થઈ જશે. આહ મારા જેવો સુખી કોઈ
નહિ હશે ? પ્યારી કાલ રોજે હું હૃદયમાં આવશ. અને આ-
પરે શાદીના પવીત્ર ગાંઠથી બંધાઈશું. હાલતો મારી મહોબ-
તની મોરનો કીરમજી છાપ તારા ગુલાબી ગાલો પર મારી હું
તુંથી રખશદ લઉંચ.

ગુલ—શીરોજી! જ્યારે તું મારાથી રૂબરૂ અહાયત્ય તેની અગાઉ હું સવાલ પુછું તેનો જવાબ આપ, તારા મેલાપથી મારી ખુશાલીનો પાર રહેશે નથી. હું એટલું જ જાણુવા માગું છું કે મારી તરફ તારા પ્યારની ધારણ કેવી છે? હું સારી રવેશે વાકેફ છેઉં કે આશંકા ખોટા કશમ ખાવાના અપરાધમાં સદા ફસેલા છે વાસ્તે તારા હૈયાના દરવાજા ખોલ અને તેની અંદર જે કીમતી ખજાનો હોય તે મને પીછાનવા દે.

શીરોજી—ગુલ! હું આપ મહાતાપના કશમ લઈને કહું છું કે—

ગુલ—અરે તું મહાતાપના કશમ લેતોજ ના. કારણ, તું જાણેય કે મહાતાપ પોતાના રૂપેરી કીરણો સદા ફેંકતો નથી, જે થોરા દિવસ જલકાત તો થોરા દિવસ અંધકાર. સદા કંઈ તેનો પ્રકાશ રહેતો નથી તેમ જો તું ચંદ્રની ચાલ પરજ ચાલવા માંગતો હોય તો બહેતર કે આપરે સદા છુટાં પરીએ.

શીરોજી—જો મહાતાપના નહિ તો કહે કે કાણના કશમ લઈ મારી વફાદારી જાહેર કરું?

ગુલ—શીરોજી તું કસમ ખાતોજ ના. અને અગર જો તારી એમજ કરવાની ખુશી હોય તો તું જે મુરતીનો હાલ પુજારી બન્યોય તેના કશમ લે તોજ હું તને વફાદાર ગનશ.

શીરોજી—મારી વાહલી તાહરા પોતીકા જીગરના હું—

ગુલ—(ઢાટી કરીને) બસ, શીરોજી, બસ. મારી પુરી ખાતરી છે કે તું મને વફાદાર રહેશે. હાલ તુરત તો આપ નજીવી ભેટ જે હું તુંને આપું તો તું રાખ અને મારા પ્યારની ધધાણી દાખલ અને તું ખોટા ના.

(ફૂલ આપે છે.)

શીરોજી—ખુશીથી કમુલ રાખું તારી ભેટ, અય મારા દીલના કરાર, તું જો કે આપ ફૂલોમાં જ્યાંવેર જીવ છે ત્યાંવેર તેઓ કેવાં તાજાં અને હસતાં દીસેય? પણ જ્યારે એની હસ્તી ખતમ થાયત્ય ત્યારે તે કેવાં કરમઈ જાયત્ય? તેમજ આ મારાં હસ્તાં ગુલાબ? જ્યાંવેર તે કીરતાર તુંને લાંબી જીંદગી બક્ષે ત્યાંવેર સદાની તારી સચ્ચાઈ અને તારી મહોબતને કરમાવા દેતી ના હાલ તુરત તો મારા મધુર મુલમુલ તુંને શલામ.

(ચુંબી લઈને શીરોજી જાય છે.)

ગુણ--વહાલા જાની દીલદાર ખુશાલી સદા તારો સાથી રહેજે, દલગીરી તારાં ભવાંપર કદીખી જાયો ના કરતી.

લાગી કલેજમાં મહોળત તારી,
છુપો એક તીર મને વાગો કારી,
હોશ મારો ગયો ને ચંપ્રચ હું ખીમાર,
મીટાવ તે ખીમારી દે દીલને કરાર.
પ્યાર તારો મધુર ઓ જાની દીલદાર,
આપેચ મુજને કંઈ લહેજત અપાર,
રોશન તું જ રૂપર છેઉં શીદા-શીદા,
શીરોજ જાનકે હું તારીજ છેઉં સત્તસદા.

વખત થવા આયો, હવે જઈને ખુશીની ખખર મને આસરો
આપનાર પાલનજીને કરું.

શીરોજ સરખો મલ્યો મુજને ભરથાર,
તો શુકર સાહેબના હજારો હજાર.

(ગુણ જાય છે.)

(ઝોરડો—દીનાને કેદ કીધેલી છે.)

દીનાં—અરે આય કેવી રીતની પાક બેહાઈ! પહાડ ફાટે તેવો જુલ-
માત! એકગમ પ્યારા મહેલ્લીની જુદાઈમાં દીલ બધી ખાખ
રાખ થાયચ, અને ખીજી ગમથી પેલો શહેતાની ખસતતનો
મંચી મારો પીછો છોરતો નથી. કહાં જાવું? અનજાના ગા-
મમાં મને લાવીને ફસાવી મુકીચ. શું દુનિયાઈ સ્વર્ધઓ એ-
વો છે કે? નાચારી આને તો! જોતરફથી? અરે! હું મારી
માદરને પેટે જન્મ નહિ પામતે તો કેવું બહેતર થતે? આય
સીતમમાં જીવ્યાં કરતાં મોત લવું. ઓ! જુલમનાં દોજખી
દેવ મંચી! તું મુજ સરખી એક નાજુક અબલાપર તારો
પાપી હાથ સાને માટે લંબાવેચ? શું મારી પાક દામન લુટવા માટે?
અરે! પાક દામન લુટાશે તેની આગમજ મારો આ પવીત્ર જાન
બહેસ્તના ફરેસ્તાઓને હવાલે કરશ. ઝેરી છરીને હું મારો મહેલ્લી
ગણુશ. યાતો ઝેરના પ્યાલાને દીલબરના હાથનો દાડ ગણુસ. પશુ,
હરગીજ મારા તનને નાપાક કરનાર નથી. અરે! મને ખીકને
ધુજરાં લાગેચ. અરે! તેજ બદ ધલિતનો સામથી આવેચ.

હવે કેમ કરે? આવી વખતે મારે હિંમત ધરવી આસાન થશે. ઓ રખ! તું મારી પાક દામનની સંભાલ કરજે.

(મંચી આવે છે.)

મંચી—(દાખલ થઈ) કેમ? ઓ જાહેલ! હજુ તું સીધા રસ્તાપર ઉત-
તરીય કે નહિ?

દીનાં—(ચુસ્તથી) ઓ. બેહયા! ઓ દોળખનાં ગંધીલા પલીદ! તારી નજસ જુખાનને કાણુમાં રાખ; નહિતો કે તેને કાપી કટકા કરશ. તારા પાપી તનને કાણુ કફન પહેરાવશ. તારી જુરી ચશમેને મારા પગ તલાયે ચોરાવશ. ઓ જુખખ! તું જાહેલ કેાનને કહે છે? શું તું એક પાક દામાનની ચોરતને જાહેલ કહેય? હું જાહેલ નથી. એક ખરા ધણીની વફાદાર ચોરત છેઉં. તું જેવા અપવીત્રનો હાથ ધરું તે કરતાં બહેતર કે હું મારા બદનનું ચામરું ઉખેરી મારા મહેલ્લીનો પોશાક કરું.—

મંચી—અય હતીલી! આય તારા શખુનો તારા જનની આખરી બતાવેચ.

દીનાં—અરે એક ખારગી આય ફાની જેહાન છોરી હું પવીત્રાઈને ખાતર મીનોઈ જેહાન ચાલી જવું. અને જમીનને આશમાન એક થાયે પણ કદીબી તારી તરફ આરી નજર કરી જોનાર નથી તેમજ મારા બદનના પાક ચોરાનીપર તારા નાપાક ચોરાને પણ પરવા દેનાર નથી.

મંચી—બસ કર! ઓ શખુન પરવર! બસ કર! ને મારી મરજીને તાબે થા! નહિતો કે હું તુંને રીખાવી રીખાવી તારા જનથી મારી નખાવશ.

દીનાં—હું એક રતીભારલી મારા જનની સલામતીની દરકાર કરતી નથી. ખોદાતાલાનું કરવું છે તો ચંદ્રોજમાં તારી જોહાકીનો દોર તોરનાર મારો મહેલ્લી આવી લાગશે.

મંચી—અરે! તું એજ ગુમાનમાં ગરક છે કે, તે પાછો આવશે. પણ, હવે તેના આવવાના આવરદા તું ટુંકા જાન અને મારી મરજીને તાબે થા—

દીનાં—(ખોલતાં અટકાવીને) ચુપ! ઓ હેમક! તારી જાખાનને હદમાં રાખી જ્યાદા બકબક કરવું માંડી વાત. તું ના સમજતો કે એક ચોરત જાતને દબરાવી જુરી યુક્તીમાં પાર પડશે. નહિ, કદી નહિ, તે એવી દબી જનાર ચોરતો બીજીજ હોયચ. પણ, જેમ

ધરાની ઝ્યારતની જ્યાંમરદી, બહાદુરી ને પાકદામન જહાન દર-
મ્યાનમાં એટલી તો મશહુર છે કે એક આશ્તને વખતે પોતાનો
પ્યારો જાન વટીક બરબાદ કરેચ તેમ હું પણ મારી દામન
જલવવા ખાતર મારા પ્યારા જાનને ખોદાને હવાલે કરશ. પણ,
તું ચંગલના જુરા હવશને કદી આધીન થનાર નથી. ઓ! બે-
મરવત! બદલગામ! ચસમ ચોર! મારા મહેલ્લીએ તુંને લઇ
તરીકે ચાહ્યો તો તેનીજ લાજ અને હોરમત તું લુંટવા માંગેય?
પણ, યાદ રાખજે કે આકેજન તુંને કેવાં માઠાં ફેજે પુગવું પરશે?
વારતે જ તું ગમે એટલો જીલમ ગુજરશે પણ કદીખી તું
જેવા નીચને તાબે હું થનાર નથી.

મંચી—હું નીચ? ઓ કશકુનમ તું શું બોલેય? હાલમાં તું કેરી હાલ-
તમાં છે તેનો વિચાર કર. તારી મદદે કોણ છે તેનો ખ્યાલ કર.

દીના—મારો મદદે મારો પેદા કરનાર છે.

મંચી—હાં! હાં! હાં! પેદા કરનાર તારો મદદે? પેદા કરનાર આદમીરૂપ
લઇ આવશે?

દીના—જે માણસ દુનિયામાં હેંકરઇ રાખેય તેના શું હાલ થાયય તે
તું જાનેય? જમશેદ જેવા પાદશહની ગરૂરી રહી નહિ તો તું
શું ખીસાદમાં છે? આ ફાતી દુનિયાની ટુંક મોજમજાહથી
હાથ ઉઠાવ કારણ કે માણસની જીંદગી થોરાવારના જાયગાની
માફક છે. ખુશસુરત ફૂજોને ખીસતાં જેટલો વાર લાગેય તેમ
જીંદગીના ફૂજની પહેલાં કતી થશે પછી તે ખીસશે ને અંતે
કરમાઈને માટી સાથે મત્તી જશે. ટુંક અરસામાં તારોખી તેવોજ
હાલ થશે. માટે હાલ તારા વખતનો સારો ઉપયોગ કર. તેમ
કરવાનું તારા હાથમાં છે.

મંચી—છટ, છટ, દોરંગી દુનિયામાં કોઇ એવું સમજતું નથી.

દીના—દુનિયા દોરંગી નથી. પણ માનવીઓજ બેદંગી છે. જો દુનિયા
દોરંગીજ હોય તો પછી તેના તકલીદી દમામ ઉપર ભુલાવો ના ખા.

મંચી—જેઓ નિતીમાન, પહરેજગાર, રાંક, અને એકમારગી હોવા છતાં
દુખના બોજ તલે દતાયલાં રહેય, એથી ઉલટું એક મારા જેવા
લુચ્ચો તરેહવાર કાવાદાવા રમનાર, જોનારને સુખી દીસેય, એવી
દોરંગી દુનિયાં છે.

દીના—દુનિયાનું ચક્ર એક રીતે રહેતું નથી, પણ તે સદા ફરતું ને ફરતું જ રહેય. એક ધરીમાં શાહના ફકીર, ને ફકીરના શાહ બની જાય. એવી દુનિયાની કઢંગી ચાલ છે, દુનિયાની આવી કઢંગી ચાલ વિશે માણસો તરેહવાર રીતે પ્રશ્ન કરેય, કે આ દુનિયાને કંઈ ઢંગ નથી. આય કંઈ દુનિયા નહિ, પણ હો ન્યાય, યાને જે તરેહનો ઇનસાફ છે. દુનિયાને આવી દોરંગી બનાવવામાં જેમ એક ચીતારો જે રંગની મેલવણીથી એક સુંદર રંગ બનાવેય, તેમ દોરંગની મેલવણીથી મનુષ્યને કેવી નશીયત બતાવીય? અને કેટલો ફાયદો કરી આપ્યોય? તે જનવાની તે ચોરીજ ઇન્ટેન્જરી બતાવેય. ખરી વાત છે કે, નેક આદમી કરતાં બદ આદમી વધારે સુખી દીસય, ઘણીવાર બલ્લાની બલ્લાઈ, પાણીમાં જાયય, ને અંદરખાનેથી ભુંડા કર્મ કરનારા બલ્લાઈનો જશ મેળવેય, પણ તેમાં દુનિયાને દોષ શું? તેમાં તો તારા મનુષ્ય ભાઈઓનોજ વાંક છે, કે તેઓ બલ્લાની બલ્લાઈ ને ભુંડાની ભુંડાઈ પીછાની તેઓને સરખો ઇનસાફ આપી શકતા નથી ત્યારે કહે કે દુનિયા દોરંગી કેમ થઈ?

મંચી—હજુર કંઈ ભાશણ છે કે, ખલાશ થયું. હું તારું કંઈ સમજવા માંગતો નથી. તું મારી માંગણી કબુલ કર.

દીના—તારો જન જશે તોપણ તારી મુરદ બર આવવાની નથી.

મંચી—હુંખી જોઉંય તું ક્યાં વેર તારી ઉજત છોરશે નહિ?

દીના—દમમાં દમ છે ત્યાંવેર.

મંચી—ત્યારે આય બંધ ઓરડામાં સખરીઆ કર.

(દીનાને બંધ કરી મંચી જાય છે.)

પરદો ૧૪ મો.

જંગલ—(મહેલ્લી દાખલ થાય છે.)

મહેલ્લી—મંચી હાથમાં આવી લાગેય અને પોતાની વીંટી મારી તરફ મોકલી મને હાથમાં બોલાવેય. વરી શું જોટાલો છે! કંઈ સમજ પરતી નથી. વીંટી તો એનીજ છે. એના ગુમ થઈ ગયલાં બાપની નિશાન છે. અરરર! વીંટી તો તેબલ પરજ ભુલી ગીયોય, રખે કોઈ ઉચકી લે. જઈને લેઈ આવું.
(મહેલ્લી જાય છે, કાશમ કાગળ લઈને આવે છે.)

કાશમ—મારા સમ, મંચી શેઠ આય જગા મને દેખરાવીય. હમણું મહેલ્લી આવી લાગતો હોશે. અરે! ખીચારાને શું

ખખર હોશે કે એના માથાપર મોતનો ફરેશતો લખેય ?
વખત થવા આયો, હધયાંતો કોઈ દીસતું નથી. પેલી સ્તેથી
નહિ જાય. લાવ, ત્યાંખી એક ફેરા મારી આવું.

(કાશમ જાય છે, મંચી આવે છે.)

મંચી—(દાખલ થઈ) કાશમ કહાં મુવો ? વખત થવા આયો. હ-
મણાં મહેલ્લી આવી લાગતો હોશે પછી પેલી દીનાને ઠેકાણે
લાવુંચ. (કાશમ ભરાતો આવે છે.)

કાશમ—ત્યાંખી કોઈ નહિ મલે. (મંચી પર નજર પડેય) આહ
આયોચ. ચાલ મોતની તૈયારી કર. (કાશમ બાર કરે છે,
તે મંચીને લાગે છે. મંચી જમીનપર પતકાય છે. કાશમ નાસી
જાય છે.)

મંચી—ઓહ ! આય શું થયું ? અરે કોઈ છે કે ? બસ, બસ, કર ને જો
હધયાંજ છે. અરે ! મને મરવા નથી ગમતું. મારા પાપો મારી
સામે આવી ઉભાંજ. મારે હાથે ધણા નિરદોશોને દુખ પુગાંચ.
પણ, અંતે ધર્મો જય. અરે ! શીરોજ, મહેલ્લી, દીનાં, મને માફ
કરો. હા ! ઓહ !

(મંચી મરે છે, કાશમ છુપાતો આવે છે.)

કાશમ—મારા સમ, ચાલો આપરે મંચીને મલી ખુરદો કરાવી ચાલતાં થઈએ.

(ચાલતાં જતાં નાગ આવી ડસે છે.)

અરરર ! જેરો નાગે મને તો ડંસીયોચ, આહ ! કરશે તેવું
પામશે. (મંચીપર નજર પડેય) અરે ! આય કોણ ? મંચી ?
ખુદરત તારો ધનસાફ રાસ્ત છે. (જમીનપર પડેય) અરે ! મારા
ગુનાહ મને કોણ માફ કરશે ? તારી દરગાહમાં ક્યે ચહેરે
આવું ? ઓહ ! ઓહ ! અલ્લાહ ! અલ્લાહ !—

(કાશમ મરે છે, મહેલ્લી આવે છે.)

મહેલ્લી—(દાખલ થઈ) ચાલ સાફ થયું વીટી મલી તો નહિ તો
મંચી શું વીચારતે ? (લાશપર નજર પડેય.) અરે આય તો
મારો મંચી ? અરરર ! એ શું થયું ? આય કોણ ? અરે !
એતો રસ્તમજીનો ઓરખીતો કાશમ. એ શું ઘોંટાલો થયોચ ?
અરરર ! ખીચારા કોઈના ભોગ થઈ પરચાચ બાળુમાં રીવોલવરની
છે. કદાચ શીરોજે કંઈ મંચીને કપકો આપ્યો હોય તેથી તો આપવાત
નહિ કીધો હોય ? લાવ, જોવું ? કંઈ ગળવામાંથી પત્તો મલેચ.

(મહેલ્લી મંચી તેમજ કાશમના ખીસાં તપાસેય.
તેમાંથી કાગળને મલેય.)

હાં! હાં! જ્યાં છે ત્યાં બેઠેએ આપઘાટ કીધાય. લાવ જોવું શું
લખેય? (વાંચે છે.) અમલસાર તા૦

વહાલા દારત કાશમ,

તારું કાગળ મલ્યુંય. હું દીનાને નસારી લઈ ગીયોય.
પણ કશી દાદ આપતી નથી. હવે તો તું મહેલ્લીને મારા
રસ્તામાંથી દુર કરશે તો ઠીક થશે. મહેલ્લીપર મેં કાગળ લખ્યુંય
અને હુંથી તારી તરફ આવશ. મહેલ્લીની ખાતરી કરવા વીટી
મોડનાવીય. એટલે ત્યાં જરૂર આવશે. જગા ધ્યાન રાખજે.
જેવો આવે તેવો રીવાજવરથી મારી નાંખજે, સંભાળથી કામ
કરજે. દીનાને હું લઈ ગીયો તો ખરો પણ બશ મહેલ્લીનેજ
યાદ કરેય વાસ્તે મહેલ્લીને સદાનો દુર કરજે.

લી૦ મંચીનો સલામ.

તા૦ ક૦—દીનાને ચોરડામાં બંધ કરીને આવશ. તું મને દેખાવ
આપતોજ ના. ઠરવેલે જગે મલશું. લા૦ મંચી.

(વાંચી રહીને) અપ્રસાસ! હજાર અપ્રસાસ! હવે સમજ પરી.
ગંભીર ગોંટાલામાં આજવેર ગોતા ખાતો હતો, તોપણ ખોદાનો
ખ્યાલ ન્યારો છે. તેની લાકરીનો અવાજ નથી. કર ને જો હાથિયાંજ
છે. હવે મારી દીનાને મલવા જવું.

પરદો ૧૫ મો.

ચોરડા.

ડીનાં—અરે! આય જુદાઇનો કારી ધા કેમ ખમાય? આય મુજપર
પરતાં દુખોનો ચો કીરતાર! તું ક્યારે અંત લાવ-
શે? ચો કમળત મંચી! તું મને દુખ કાંય દેય? પણ
તું એમ ના સમજતો કે મારીપર જફા પારી તું કોઈ પણ રીતે
સુખી થવાનો. ચો આસમાન! તું ફાટ અને મારી ફરીયાદના પુકાર
તે નીર આકાર પીતાને સાંભલવા દે. ચો ધરતી! તું ધુજ અને
તારા ઉડાંમાં ઉડા પેટામાં મને જીવતી ને જીવતી દાટ. ચો
મારા મહેલ્લી! મારા હૈયાના હાર! મારી આંખોના તુર!
મારા સુખના ચોરાગ! રખે, તું મંચીનો ભોગ થઈ
પરીચો હોય? રખે કોઇ ખુની ખનજરની તીણી અનીએ
તારા જીભરને ચાક કીધું હોય? ચો કીરતાર! મમે

એટલાં દુખોનો વરસાદ તું મારીપર વરસાવ. પણુ ઝો ગેબ
ઝોના ગેબી ! તેનાં છાંટાં તું મહેલ્લીપર ઉડવા દેતોના. તાર.
આંખમાં હું તકસીરવાર નથી ત્યારે આય બદીમાંથી મને ખ-
લાશ કર, અને મહેલ્લીને મારે સ્વાધીન કર.

(બારણું થોકાય છે.)

દીનાં—એ કોણ છે ? રખે પેલો પાપી મંચી આવો હોય ?

મહેલ્લી—(અંદરથી) બારણું ઉઘાર.

દીનાં—ઓહ આવતો મારા વહાલા મહેલ્લીનો અવાજ છે. તમારું
નામ શું છે ?

મહેલ્લી—(અંદરથી) મારું નામ બી લુલી ગયાં ? મારું નામ મહેલ્લી છે.

દીનાં—વહાલા, તારું મારેલું છે. કેવી રીતે જોલું ? તમે પછવારેનો
દરવાજો લાંગીને આવો તો સારું.

મહેલ્લી—(બારણું લાંગે છે.) ઝો મારી દીનાં ! મારા પ્યારની પુત-
લી ! આવ તારા શું હાલ ?

દીનાં—આવ હાલ કરનાર છે પેલો મંચી કંગાલ.

મહેલ્લી—તેની પરતો મોતના ફરેશતાએ ખીછાવી જલ. ખારો ખોદી
તેમાં પોતેજ પરીઓ. સમજી વહાલી ?

દીનાં—શું તે મરી ગીયો ?

મહેલ્લી—આહ તે આવ દુનિયામાંથી કુચ કરી ગીયો.

દીનાં—મને ખુલાસાથી સમજાવો.

મહેલ્લી—લે વહાલી આવ કાગજ વાંચ. (દીનાં કાગજ વાંચે છે.)

દીનાં—(વાંચી રહી) હા, હવે હું સમજી. તમેજી ત્યારે આવ કાગજ
વાંચીનેજ મારી મદદે આવી લાગા હોશો. પણુ, એ કાગજ
તમારા હાથમાં કેમ આયાં ?

મહેલ્લી—મંચી અને પેલા કાશમની લાશ ત્યાં પરી હતી. હું સમજ્યો
કે આપઘાત કીધો હોશે, પણુ જેઝ ગફલતીમાં એકમેકના ભોગ
થઈ પરેલા લાગેચ. વારું, વહાલી હાલતો આલ પછી પોનાની
મેલે જણાશે.

દીનાં—ચાલો વહાલા. (બંને જાય છે.)

પરદોડ ૧૬ મો.

(રસ્તમતું ઘેર—રસ્તમ આવે છે)

રસ્તમ—આજે પ્રીતોજ આવનાર છે.— (નોકર દાખલ થાય છે.)

નોકર—(દાખલ થઈ) શેઠ ખાવાતું તૈયાર છે. લાવું મુરખ્ખી ?

